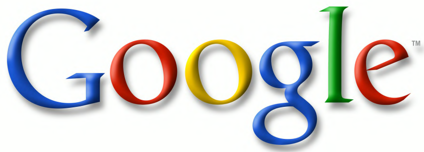

Google

Prönitz Karl XII. 1858

KARL XII

BETRAKTAD FRÅN KRIGSVETENSKAPLIG SYNPUNKT.

UR "MILITÄRISCHE BRIEFE EINES VERSTORBENEN"

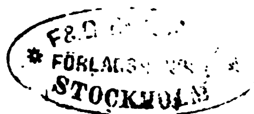
AF

CARL EDVARD PÖNITZ,

F. D. KAPITEN I SACHSISK TJENST, OBER-POST-RATH, RIDDARE AF SVÄRDS-ORDEN, LEDAMOT AF KONGL. SVENSKA KRIGSVETENSKAPS-AKADEMIEN, M. M.

ÖREBRO,
N. M. LINDHS BOKTRYCKERI,
1858.

Sol Nattens stjerner blossa
På grafven längese'n,
Och hundraårig mossa
Betäcker hjeltens ben.
Det herrliga på jorden,
Förgänglig är dess lott.
Hans minne uti Norden
Är snart en saga blott.

Dock — än till sagan lyssnar
Det gamla Sagoland,
Och dvergalåten tystnar
Mot resen efterhand. - - -

Tegnér: KARL XII.

Svenske Utgifvarens Förord.

Huru rik än literaturen om Karl XII är, lyssnar dock "det gamla sagolandet" med oförminskadt deltagande till hvarje stämma, som höjer sig för att lemna ett bidrag till kännedomen om den siste af de heroer, som gjort Sveriges historia till det mest storartade epos. Utgifvaren är förvissad, att särskildt föreliggande skrift ej skall blifva en ovälkommen gåfva för den Svenska allmänheten. Ej nog att hjeltekonungen deri bedömes på ett med vår nationalkänsla öfverensstämmande sätt, men detta omdöme är derjemte ej endast den poetiska åskådningens, utan fäldt af en man, som från uteslutande vetenskaplig synpunkt betraktar tingen. Och om än hans arbete, i anseende till det krigsvetenskapliga innehållet, företrädesvis för medlemmar af krigsståndet måste ega intresse, bör likväl författarens mera vidsträckta uppfattning af krigets natur, dess vetenskap och konst, ej mindre än det ovanliga och tilldragande i form och framställning försäkra honom om deltagande läsare inom alla samhällsklasser.

Det arbete, hvarur denna öfversättning är hemtad, har till titel: "Militäriska Bref från en afliden till hans efterlefvande vänner. Till nöje och undervisning för i krigsväsendet invigde och oinvigde" *). Detta verk har i Tyskland upplefvat tre starka upplagor och väckt ovanlig uppmärksamhet. Man antog såsom dess författare ömsom Prins Carl af Mecklenburg, Generallieutenant von Canitz och General von Radowitz. Då anonymitetens slöja omsider genomträngdes, befanns den sannskyldige vara f. d. kaptenen i Sachsisk tjenst, nu mera Ober-Post-Rath Carl Edvard Pönitz, en militär-skriftställare, som redan förut förvärfvat sig ett namn ej mindre såsom författare till flera högt värderade afhandlingar och uppsatser i tyska tidningar och tidskrifter, än äfven till arbeten af större omfång, bland hvilka vi vilja nämna en lärobok i ***Taktiken*** samt: ***Eisenbahnen als militärische Operationslinien***, ***Die Deutsche National-Bewaffnung***, ***Bildung einer Deutschen Landwehr***, ***Kriegerische und Friedlische Träumereien*** m. fl. Äfven inom Sverige har Pönitz vunnit erkännande, i det Kongl. Svenska Krigsvetenskaps-Akademien kallat honom till sin ledamot.

Förevarande arbete utgör i sin helhet en krigsvetenskaplig betraktelse öfver yrkets vigtigaste frågor, förenad med och grundad på en återblick öfver de märkligaste tilldragelserna i den högre, således hufvudsakligen moderna, krigskonstens historia. Författaren finner derjemte af de fälttåg, hvilkas märkvärdigaste företeelser han skildrar, en anledning att afhandla åtskilliga politiska frågor af betydenhet. Hans uppfattning af kriget är, såsom vi

*) Militärische Briefe eines Verstorbenen an seine noch lebenden Freunde. Zur unterhaltenden Belehrung für Eingeweihte und Laien im Kriegswesen. Herausgegeben von Pz. Neueste Ausgabe. 1, 2, 3 Bänden, Stuttgart und Tübingen, 1851.

redan nämnt, icke endast *soldatens;* icke endast svärdet eger vigt på hans vågskål, utan äfven de sedliga och andliga krafter som i förening med den politiska nödvändigheten betinga krig och fred. Det är i synnerhet derföre hans omdöme om Karl XII erhåller så stor betydelse.

Författaren har ock lagt en särskild vigt på sin framställning af denne konung. Redan i det första af de bref, som här i öfversättning meddelas, antyder han huru denne nordiske heros varit föremål för skefva eller rakt af förvända omdömen. Karl XII åsyftar han likaledes särskildt, då han i sitt förord redogör för arbetets anordning. Han tror sig ej bättre kunna befordra den historiska sanningen än derigenom, att han låter de handlande personerna till en del genom sina egna yttranden framställa sina bevekelsegrunder, för så vidt dessa kunna historiskt ådagaläggas; hvilket äfven gifver tillfälle att låta karaktererna bättre träda i dagen. Historieskrifvaren ex professo — fortfar han — och i synnerhet vänner af krigshistorien skola derföre i dessa historiska anföranden finna mången ljusstrimma, som torde vara väl egnad att något mera uppklara deras omdöme om förgångna tiders mest utmärkta krigshjeltar, hvilket i synnerhet i afseende på Karl XII ej torde vara öfverflödigt.

Af de sjuttiosju bref, hvaraf hela arbetet består, äro fem uteslutande och ett till en stor del ensamt egnade åt konung Karl. Det är dessa bref, som här i öfversättning lemnas. Dertill hafva vi likväl såsom inledning fogat utdrag af originalets tvenne första bref, för att göra läsaren förtrogen med den af författaren valda formen.

Den aflidne krigare, hvars underrättelser från Olympen här meddelas, är den såsom krigsvetenskaplig skriftställare så högt skattade preussiske Generalen Carl von Clausewitz*), i hvilken äfven författaren erkänner sin andlige mentor, och till hvilken han förklarar sig stå i skuld för den bästa delen af sitt krigiska vetande. Han trodde sig derföre ej kunna bättre tillkännagifva denna tacksamhet, än att, såsom han säger, "utbilda de i Clausewitz' skrifter innehållna guldkornen till gångbart mynt".

För att häri lyckas ansåg han sig imellertid behöfva för sin framställning en form, som redan i och för sig var egnad att anslå läsaren. Då uppstod hos honom tanken att framställa den aflidne *talande i egen person* och såsom innevånare af en högre verldsrymd. Läsaren finner sig således förflyttad till Olympens boningar, der alla de yppersta hjeltar efter döden sammanträffa och tillbringa tiden med ömsesidiga meddelanden om sina öden och bedrifter. Medan de sålunda i erinringen göra sina fälttåg än en gång, underkasta de hvarandras planer och operationer en grundlig granskning, hvar och en framställer sina bevekelsegrunder för sitt förfarande vid hvarje särskildt tillfälle, och krigskonstens vigtigaste grundsatser i politiskt, strategiskt och taktiskt hänseende blifva sålunda afhandlade.

*) Född 1780. Död af kolera i Breslau 1831 såsom Chef för Fältmarskalken Gneisenaus generalstab. Efter hans död utkommo hans: Hinterlassene Werke über Krieg und Kriegführung, 10 B:de, Berlin 1832–37.

Innehåll.

Rättelser.

Sidan 5, raden 21 uppifrån står: "krigsteoritikerna", läs: *krigsteoretikerna.*
— 8, — under noten läs: *Öfvers.*
— 10, — 14 uppifrån står: "i nät", läs: *af nåd.*
— 12, — 16 nedifrån står: "theoricus", läs: *theoreticus.*
— 19, — 18 — står: "Prestfamiljerna", läs: *Piastfamiljerna.*
— 28, — 8 uppifrån står: "utvecklande", läs: *utverkande.*
— 33, — 14 nedifrån står: "1772", läs: 1702.
— 36, — 6 — står: "ännu lämpligt", läs: *ännu icke lämpligt.*
— 39, — 12 — står: "hufvudsakerna", läs: *hufvudorsakerna.*
— 45, — under noten läs: *Förf.*
— 47, — 20 nedifrån står: "besluladt", läs: *beslutadt.*
— 62, — 1 uppifrån står: "maste", läs: *måste.*
— 76, — 17 — står: "Sanz-Souci", läs: *Sans-Souci.*
— 84, — 9 — står: "eljest", läs: *nog.*
— 89, — 2 — står: "vi", läs: *vill.*
— 93, — 16 nedifrån står: "icke uppskattat", läs: *icke för högt uppskattat.*

Inledning.

1.

Olympen den 24 Januari 1832.

Här vistas jag nu, min bäste vän, visserligen fjerran från dig och alle de dyre, som kände och förstodo mig, men likväl på samma gång i andlig måtto eder närmare, än fordom. Ty med lätthet genomtränger min blick de omätliga rymder, som nu skilja mig från eder; jordinvånarnes oroliga äflande utbreder sig för mig likt ett ofantligt drama, och deras ömsesidiga förhållanden stå så tydligt för mina blickar, att jag kunde med hög röst tillropa mången bland dem: "min vän! vänd om, du är på orätt väg." Men min röst skulle icke nå hans öra, och så måste jag då låta det ske, hvilket ej står i min makt att hindra. Föreställ dig nu de qval, som de falske profeter måste lida, hvilke i sin förmätna vishet sökte öfvertala menniskorna: "så och icke annorlunda måste man tänka och handla, hvarje annan åsigt och hvarje annat sätt att gå tillväga är felaktigt." Nu se de med egna ögon, huru deras lättrogne lärjungar genom deras irrläror föras i förderfvet, och kunna dock ej mera hålla dem tillbaka derifrån; ja, hvad som är ännu sämre, de öfverskåda hela raden af ofördelaktiga följder, och hvarje falsk mening, af hvilken de förr — liksom af en segerkrans — yfdes, blir dem en plåga. — Så belöna sig här de goda, liksom de onda gerningarna, och rättvisans begrepp finner först här sin fullständiga förklaring.

Vi aflidne, såsom jordinvånarne älska att benämna oss, föra, såsom du ser, ett helt kontemplativt lif, men icke alle tillbringa tiden i ett *dolce far niente.* Äfven har blifvit mig meddeladt, att vårt tillstånd härstädes är underkastadt mången förändring ännu, innan vi bekomma värdighet till att genom himmelens port inträda i den eviga lycksalighetens salar; ja, stundom lär tillochmed den ene eller andre dömas att ännu engång genomgå sitt jordiska lif, hvilket alltid är att betrakta såsom en sorts nådebevis, då man nemligen fäster afseende ej blott på det närvarande, utan äfven på framtiden. Men dylika olympiska kräftor blifva dessförinnan rikligen bespisade ur Lethe, på det de icke må kunna sqvallra ur skolan. Sagan om själavandringen är således icke fullkomligt utan grund. Nu tör du väl invända, att såsnart det tillåtes de aflidne att träda i korrespondens med jordinvånarne, så kunna Olympens hemligheter likaså lätt blifva röjda. Men för det första blir denna frihet blott undantagsvis meddelad, hvarjemte vidare för dylika bref äfven förefinnes en hemlig censur, så att alla otillständiga meddelanden blifva ögonblickligen oläsbara. Jag kan derföre tillochmed icke noga veta, huruvida allt, som jag tid efter annan ämnar meddela dig, äfven alltid kommer att blifva läsligt för dig, och måste låta det bero på god lycka.

Men framförallt vill jag för dig berätta, huru jag kom hit och hvad som efter min ankomst till Olympen händt mig.

Resan gjorde jag i en nyuppfunnen luftballong, hvars konstruktion och machineri jag likväl icke får upptäcka, emedan Jupiter lider af en kronisk ögoninflammation för den myckna ångas skull, som nu användes på jorden, samt är ganska förtretad och ideligen persuaderas af Juno, som ännu mindre kan fördraga röken, att snart sätta en gräns för ångmachinsväsendet. Den goda Juno har tillochmed, i det hennes inflytande på sin gemål blir allt svagare, afslutat ett förbund med Neptun och Pluto emot den moderna ångmachinsindustrien, och det skulle ostridigt hafva lyckats för detta triumvirats machinationer att förmå Jupiter, som är lätt att öfvertala, till utfärdande af ett förbud mot densamma, hade icke Minerva, Mars och Mercurius opererat i motsatt riktning och kraftigt tagit den industriella utvecklingens frihet i sitt hägn. De på ångan grundade moderna aktiesällskaperna kunna alltså tillsvidare lugna sig.

En beskrifning af Olympens lokalförhållanden kan jag ej i dag meddela dig, dertill måste jag, öfverhufvud taget, först bilda mig en ny terminologi, liksom en sorts hel-verlds-språk. För närvarande må du åtnöja dig med den allmänna anmärkningen, att det härstädes väl ser ganska storartadt, men likväl ännu temmeligen jordiskt ut, samt att Olympen egentligen är blott ett mellanting emellan himmel och jord. Olympens invånare hafva således ännu ej ingått i de saliges rike, utan äro liksom "agréerade" himmelsmedborgare endast. Likaledes hafva gudarne ingalunda sina egentliga boningar härstädes, utan blott såkallade "malmgårdar", qvarter att stiga af i på resor o. d.

Lützows jägare hade dennna dag hedersvakten vid yttre porten, och de emottogo mig med fröjdfullt "hurra!", som högeligen angenämt öfverraskade mig. Ännu större var min förtjusning, då jag i den tjenstgörande generaladjutanten igenkände vår hederlige vän Scharnhorst *), som helsade mig hjertligen välkommen och genast anmälde mig hos Hans Olympiska Höghet. Jupiter stökade just nu i en hop polska, franska, tyska och ryska tidningar, hvilkas innehåll tycktes hafva gjort honom helt förstämd; dock emottog och förafskedade han mig ganska nådigt. Gerna skulle jag hafva ännu något litet språkat i förmaket med Scharnhorst, men han inkallades till Hans Höghet och gaf mig, vid det han gick, en vink att skyndsamt aflägsna mig.

Knappt hade jag anländt till den för mig anvisade boningen, så bekom jag från Jupiter *befallning:* att oförtöfvadt göra min uppvaktning hos alle de fältherrar, öfver hvilke jag uttalat mig gynnsamt eller ogynnsamt i mina efterlemnade verk om krigföring. — Jag bad kammarherrn, som till mig framförde denna

---

*) Gerh. Dav. v. Scharnhorst, preussisk fältherre, son af obemedlade föräldrar, föddes 10 Nov. 1756 i Hämelsee i Hannover. Till sitt 15:de år uppfostrades han för landtbruket. Blef sedan, genom bemedling af en grefve Schaumburg-Lippe-Bückeburg, intagen i krigsskolan vid Wilhelmstein. Ingick sedan i hannoveranska arméen och utmärkte sig snart genom insigter och duglighet. Tog 1801 afsked ur hannoveransk tjenst och inträdde i preussisk. Öfverste 1804. Deltog i slagen vid Auerstädt och Eylau. Efter krigets utbrott 1813 anställdes han såsom general-löjtnant och chef för Blüchers generalstab. Har verkat mycket genom föreläsningar och af trycket utgifna skrifter i krigsvetenskap, samt anses hafva största förtjensten af det ändamålsenliga och goda i Preussens försvarsväsende och landtvärnsorganisation.

Öfvers.

kabinetsorder, om någon närmare upplysning, då jag väl har efterlemnat ganska vidlyftiga manuskripter, men dessa före tryckningen skulle underkastas ännu mycket genomseende och mycken omarbetning, hvarifrån dock det ryskt-polska kriget och koleran med dess följder hindrat mig. Men kammarherrn, en man af gammalfranska typen, ryckte på axlarna, lade betydelsefullt fingret på munnen, log hemlighetsfullt och rekommenderade sig.

Du kan lätt föreställa dig, min käre vän, att min förlägenhet icke var ringa. Har en berömd man engång skilts från jorden, så tar man det icke alltid så noga med omdömet öfver honom, och jag kan ej heller fullt fritaga mig från denna förbrytelse.

Ännu plågade jag mig med oroande tvifvel om huru jag skulle kunna fullgöra den bekomna befallningen, då Mercurius inträdde och erbjöd sig att blifva min ledsagare, hvarvid denne, gudarnes sluge budbärare, kastade en skälmaktig blick på mig. Efter ett kort *pourparler* satte vi oss i en ångmachindroska och foro — — —.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

På min anhållan att blifva förd till Gustaf Adolf, öppnade Mercurius ett lönrum i kuskbocken och tryckte på en fjeder. Droskan förvandlades ögonblickligen till ett luftskepp, vi stego med det några tusen alnar lodrätt upp i höjden och höllo stilla framför ett ståtligt slott i s. k. "göthisk" byggnadsstil. Vi inträdde, vandrade genom höga arkader, stego uppföre en bred marmortrappa och anhöllo, att oss måtte beviljas den gunsten att få uppvakta Sveakonungen. Den ädle hjelten emottog oss i sitt arbetsrum; på hans panna tronade lugn klarhet och hans öga log godmodigt. Ändamålet med min uppvaktning var för konungen bekant, och utan att taga någon kännedom om Mercurius, hvilken han, för dennes tvetalighets skull, icke rätt väl kan fördraga, förde han genast sjelf talet på sina fälttåg, och mina, vid detta tillfälle ännu icke tryckta, anmärkningar om dem. Ehuru samtalet varade flera timmar, vill jag dock ordagrannt meddela dig några af de intressantaste bland konungens yttranden, hvilket är mig så mycket lättare, som vi aflidne kunna hvilket ögonblick som helst efter behag påminna oss allt hvad som sker.

"Edra skrifter", sade Gustaf Adolf, "skola göra uppseende och framkalla en revolution i krigsvetenskaperna och den skall vara längre, än den fransyska revolutionen i alla hennes stadier. Genom er likaså grundliga undersökning, som klara framställning af *krigets natur* har ni, min bäste general, omstörtat alla tidigare teorier och systemer angående kriget, och hvar och en, som någonsin åter vill uppställa dylika, måste beträda samma väg, som ni, eller ock blir han vid hvarje steg utsatt för misstag Endast det naturenliga är sant och praktiskt; det methodiska och strängt systematiska blir ganska snart onatur. Kriget lösgifver menniskoslägtets alla dygder, laster och lidelser; förhållandena i detsamma gestalta sig med en mångfaldighet, sådan som figurernas i ett kaleidoskop, och det regelmessiga deri är mycket oftare ett slumpens verk, än man är böjd att tro. Förkärleken för systemer vill inför sig sjelf knappast tillstå detta och ännu mycket mindre gilla det. Systematikerna likna dansmästare, som med krita utrita på golfvet de dansturer, som deras elever skola utföra. Alltefter tycke och smak anbefalla de såsom det förnämsta rörelsesättet den skolmessigt regelbundna menuetten, den prydliga quadriljen, den hvirflande valsen eller den yrande galoppen. Så ock krigsteoritikerna. Huru skall på det sättet sanningen komma i dagen?

Strängt filosofiskt bildade hufvuden äro ännu mera utsatta för villfarelser, än naturmenniskorna, och det hör just ej till sällsyntheter att en gammal gumma eller en enfaldig bonde gör en filosof likaså schackmatt, som den der skördemannen gjorde Chrysippus, som ville bevisa honom, att han ej skulle kunna skära sin säd; ehuru man icke gerna talar om sådant. Förmågan att kunna utveckla enstaka sanningar gör nykläckte filosofer lätt fulle af sjelfförtroende och djerfve, och förleder dem till den toma villfarelsen, att de genom samma förfarande mäkta utgrunda *hvarje* sanning. De stackars bedragne! Med all sin filosofi kunna de ej utforska hvad motståndaren nästa ögonblick har för afsigt att göra, men derpå beror det väl ändå. Mången fältherre har knappast en klar öfversigt öfver sitt eget läge, öfver huruvida hans egna hjelpmedel komma att förslå; han vet ej om det, som han i dag beslutar, i morgon ännu låter sig verkställa, emedan under natten förhållandena och dermed besluten kunna förändra sig. I dag ännu känner han sig måhända hågad för det djerfvaste våg-

spel, men i morgon är hans sinnesstämning en annan, han är nedslagen, försagd och obeslutsam, utan att så noga veta orsaken dertill. Funnes någon gradmätare för nervsystemets spänstighet, så kunde man lättare bestämma, huru mycket eller huru litet man kan våga; ty dervid kommer det ej an på det *första* steget, utan snarare på det *sista.* Så mycken insigt och energi har till slut hvar och en, som befinner sig ställd i spetsen för en armée, att han fattar och griper sig an med hvad som är nödvändigt. Men att alltigenom genomdrifva hvad han vill, till trots för alla hinder och faror, hvilka på bataljdagen ofta likt de gorgonska ormarne förökas, det är blott de utvalde förbehållet."

"De filosofiske krigslärdes sträfvande att grunda sin vetenskap på positiva sanningar är följaktligen fåfängt och gagnlöst. Förr skall man få se Bellona sitta vid spinnrocken eller lustvandra med den tyska stickstrumpan i hand, än den vilde Mars kommer att beqväma sig till att dansa efter den melodi, som dålige musici med ostämda instrumenter vilja spela upp för honom. Ni sjelf, general, har väl ej förnekat möjligheten af en sådan teori, samt uttalat det hoppet, att det kanske engång skall lyckas ett genialiskt hufvud att af de af eder beredda vetenskapliga materialierna sammanställa en krigsteori, som innehåller tillräckligt med positiva grunder för sättet att föra krig. Denna anspråkslöshet har förvärfvat er min fullkomliga högaktning, och afsticker väldigt emot inbilskheten hos andre teoretici, som anse sig ofelbare och hvarken tilltro sine samtida eller sine efterkommande klarare och riktigare åsigter, än deras egna. Men sålänge kriget förblir sammansatt af desamma beståndsdelarne, som hittills, kan deras förhoppning icke blifva uppfylld; man kommer, såsom hittills, att få vara nöjd med antydningar, och nödgas betrakta de få, profvet uthärdande grundsatserna för krigs förande såsom temata, på hvilka en och hvar handlingens man har att, efter måttet af de honom till buds stående andliga och kroppsliga hjelpmedlen, göra variationer *ad libitum.*"

Konungen talade med sådan eldighet, att jag knappt vågade afbryta honom. Men hans anfall på på de stackars filosoferna syntes mig likväl en smula för strängt, och jag tillät mig derföre att anmärka, att jag utan filosofiens biträde icke skulle hafva varit så lycklig vid mina vetenskapliga undersökningar; äfvenså fick jag ej såsom obetydlig uppskatta den hjelp, som

jag dervid haft af matematiken, fysiken, kemien och många andra vetenskaper. "Det tror jag gerna", svarade Gustaf Adolf, "det gifves ej någon vetenskap, af hvilken man ej vid en annan sådans studerande kan draga nytta, och historien om min regering måste säga er, att jag äfven ganska mycket har befordrat vetenskaplig bildning bland mine officerare; ja, hvad som har ännu mera att betyda, jag bestraffade med förlusten af adeliga fri- och rättigheter ett egensinnigt framhärdande i fornridderlig okunnighet. Min förträfflige fältmarskalk Horn hade gjort sin bildning vid tyska universiteter och var ett i hög grad filosofiskt hufvud. Torstenson hade de mest omfattande kunskaper i en stor mängd vetenskaper. Men den genialiska naturmenniskan Banér öfverträffade likväl dem båda två. Ingen förstod så, som han, att falla öfver motståndaren *en flagrant délit,* och hans sätt att föra krig var ej mindre systematiskt, än er teori, men höll sig äfven lika mycket fritt från all metodism, hvilken endast i de lägre graderna af krigförandet kan tillämpas och der såtillvida är af nytta, som den befrämjar det noggranna ingripandet af de särskilda förrättningarne, den ena i den andra, i det den lättar öfversigten öfver deras verkningar och resultater. De fleste teoretiker äro fastläste, liksom genom en förtrollning, i den temligen inskränkta kretsen af deras idéer, och tro sig derföre också kunna motsvara allt, som kriget påfordrar, med endast ett litet antal grundsatser och några formella sätt att gå tillväga. De likna deri qvacksalvare, hvilke föregifva sig med tre eller fyra specifika medikamenter kunna bota alla menniskoslägtets sjukdomar. De sträfva efter bestämda resultater, under det att i kriget allting är obestämdt och kalkylen måste göras med idel föränderliga qvantiteter; de rikta derföre för det mesta sina betraktelser endast uppå materiella och formella saker, under det att krigets hela handling är genomträngd af andliga krafter och verkningar; de betrakta blott den ensidiga verksamheten, under det att kriget är en oupphörlig vexelverkan af ömsesidiga. Alla dessa försök äro förkastliga, ty krigets natur blir dock alltjemt densamma, och de handlande personernas lössläppta lidelser låta ej föra sig, liksom barn, i ledband. Men äfven de andliga storheterna och de moraliska potenserna gäcka ett alltför regleradt görande och låtande, emedan man derigenom skulle komma att utestänga snillets verksamhet. Hvad *geniet*

gör, måste likväl just vara den bästa regeln, och teorien kan ej göra något bättre, än visa, huru och hvarföre det är så. Ve den teori, som sätter sig upp emot den lifvande anden! ty en sådan teori kan icke genom någon undergifvenhet godtgöra ett dylikt motstånd, och ju undergifnare hon är, ju mer skall hån och förakt drifva henne bort från det verkliga lifvet."

Förgäfves sökte jag leda konungen ifrån detta ämne, då jag heldre hade hört honom tala om sina fälttåg i Tyskland; han hade likväl så förifrat sig öfver det fåfänga sträfvandet att göra krigets teori till en positiv vetenskap, att han måhända ännu några timmar skulle hafva fortsatt i denna ton, om ej Mercurius, som började att finna det tråkigt, hade begagnat nästa lilla uppehåll till en fråga, om jag finge framdeles såsom hedersmedlem bevista akademiens sessioner? Gustaf Adolf har nemligen grundlagt en krigsvetenskapsakademi, som sysselsätter sig företrädesvis med afhandlandet af de vigtigaste stridsfrågor, samt regelbundet håller sina sessioner. Han sjelf är ordförande, Fredrik den store är vicepresident, Torstenson förste, Schwerin*) andre sekreterare; Mercurius har att bestyra om kallelserna. Nittonde århundradets män kunna ännu icke väljas till verkliga medlemmar, men hafva likväl tillträde till sammankomsterna. — Konungen besinnade sig ett ögonblick, men sade derefter: "jag skall med nöje se er der, general, och ni skall i nästa session få höra en kommentarie till er afhandling om mina fälttåg i Tyskland, den ni såsom ännu ung officer har skrifvit." — En nådig nickning med hufvudet antydde oss, att han önskade vara allena.

Mercurius frågade mig, om jag i dag ville göra ännu flera besök, men jag längtade efter hvila och bad om att få återvända hem. Han utspände då en ofantlig fallskärm, och så kommo vi

*) Förf. menar förmodligen preussiske generalfältmarskalken grefve Kurt Kristofer v. Schwerin — härstammande från samma pommerska adelsslägt som äfven i Sverige är bosatt — hvilken var född 1684 i d. v. Svenska Pommern, i sin ungdom tjenat i Holland, sedan varit i mecklenburgsk krigstjenst och sist inträdt i preussiska arméen. I början af Fredrik II:s krig för eröfringen af Schlesien, ledde Schwerin rörelserna; han var den egentlige segraren vid Mollwitz (1741), der preussiska arméen utan honom varit slagen. Stupade i sjuåriga kriget i slaget vid Prag 1757, der han köpte segren med sitt lif.

hastigt åter till min bostad. I det han aflägsnade sig hviskade gudarnes budbärare mig förtroligt i örat, att han såsom i morgon ämnade till jorden afsända en stenörn, som i grannskapet af Berlin skulle lura på en vacker flicka, i hvilken Jupiter förälskat sig. Om jag således önskade gifva mine vänner några underrättelser, skulle jag blott skicka brefvet till honom. Jag antog med tacksamhet anbudet, och du vet nu, min bäste vän, huru du bekommit denna epistel.

2.

Olympen den 16 Maj 1832.

Hur underbart är dock icke allting anordnadt här! Vilseledd genom de beskrifningar, som en grekisk satiriker lemnat, hade jag icke gjort mig någon synnerligen gynnande föreställning om det lif, hvilket föres af half-, fjerdedels- och åttondedelsgudarne, hvilke här utgöra *la haute volée*. Men, med undantag af några Jupiters kärleksäfventyr, går det bland "de höga och högsta herrskaperna" nu ganska anständigt till, *libertinage't* har kommit ur moden, och i *bonne société* befinner man sig verkligen i godt sällskap. Samtalet omfattar de intressantaste och mest lärorika föremål, isynnerhet i Minervas *soirées*, och, för att det ej skall fattas ämne, bekomma de, som der få tillträde, allehanda uppdrag, för hvilkas fullgörande de, då så påfordras, måste aflägga redogörelse.

Så hade Minerva, t. ex., gifvit vår Scharnhorst i uppdrag att se efter hvad alle strateger hade för sig, och jag inbjöds af vår vän att beledsaga honom på hans besigtningsresa. Med vederbörliga kabinettspass försedde afreste vi till Tenaren. Detta är, såsom bekant, ingången till underjorden, en verkligen strategisk nyckel, samt af pittoreskt utseende. Men ordet "underjorden" bör icke försätta dig i förskräckelse, ty från Tenaren och till Helvetet, der de evinnerligen fördömde bo, är det ännu ganska långt.

Föreställ dig katakomberna i Paris, eller ännu bättre: saltgrufvorna vid Wieliczka, men i millioner gånger större omfång,

och du har då ett ungefärligt begrepp om underjordens lokalförhållanden, såvidt vi fingo genomströfva dem. De öfversta tio hålorna, af hvilka den minsta är större än Mark-Brandenburg, äro anvisade till vistelseort för sådana aflidne, hos hvilke nådens rike ännu icke kommit till genombrott, men hvilke dock i någon mån befinna sig på väg dertill. Det är för det mesta öfverspända hufvuden, egensinniga go'junkrar, som ej vilja taga någon *raison*. De njuta här ett slags *comfort*, dock blott för ögonblick, och hafva också sina onda stunder, särdeles då luttringsprocessen företages med dem.

”Men djupt dernere är rysvärdt då,
Och ej menskan gudarne fresta må,
Dess blick aldrig söke att af få hölja
Hvad i nät de med svartgråan natt fördölja.”

Det var en vacker majmorgon, då vi i snabb flygt anlände till Tenaren, samt, efter förevisande af våra pass och rekommendationsbref, genast öfverskeppades af Charon. På Styx' högra strand emottogos vi af en alltför smånätt, Proserpinas kammarpage; han hade skapnaden af en smådjefvul, sådan som de förekomma i Mozarts Don Juan, men var hvitspräcklig och bar sin svans, med hvilken han styrde sin gång och som var försedd med en yfvig fana i ändan, högt upp öfver sig, alldeles såsom min förträffliga mecklenburgare, som jag förlorade utanför Moskwa. Den lille erbjöd sig till att bli vår ledsagare. Vi stego uppför 365 i svart marmor uthuggna afsatser och ankommo till en ofantlig, af naturen bildad plattform, som utgör liksom *entrée'n* till Tenaren. Den varma vårsolen hade lockat den öfversta hålans invånare ut på denna plattform, der de hade åtskilligt tidsfördrif för sig. Bland dem befunno sig äfven flere renommerade strateger, som åtskildes, i afseende på de af dem förfäktade systemerna, medelst små färgade kappor; men jag får likväl icke närmare beteckna dem, ty det har Scharnhorst förbjudit mig.

I början gick det helt fredligt och vänligt till ibland desse herrar. Men snart började en och hvar att rida sin käpphäst, och då uppkom tvist och strid såsnart de trädde hvarandra för nära. Den ene byggde ett tornhögt korthus, för att utforska basens nödvändiga vidd och den erforderliga storleken af objektivmedlet. En annan uppdrog parallela, divergerande och convergerande operationslinier i sanden och slog med ringa besvär ur fältet

fienden, som man föreställde sig såsom mycket medgörlig. En tredje lät ett dussin till uppassning utsedde, små kammardjeflar bilda en krets, göra en front utåt och sedermera i en fjerdedels timmas tid p—a, hvarpå han bemödade sig att utfinna vattendelarne — de högsta vattendragen —, hvilkas öfvervägande egenskaper sorgfälligt undersöktes. En fjerde framkörde i egen person sand i skottkärra, anlade ett konstgjordt litet berg åt sig, besatte denna dominerande punkt med sin egen obetydlighet och triumferade derefter under hånlöje öfver sine kolleger. En femte slutligen ville förskansa ingången till Tenaren och, genom att taga denna nyckel i besittning, föreskrifva strategiska lagar för hela underjorden.

Du ser, min vän, att det härstädes är en sorts *Bicètre* *), och det goda folket behandlas af Proserpina, åt hvilkens särskilta omvårdnad de (med afseende på deras svaga hjerna) äro anförtrodda, alldeles så som det sker i Paris, d. v. s. man låter dem vara, sålänge de bete sig stilla och fredligt. Men korthusmannen råkade i den häftigaste vrede, då hans granne med de parallela operationslinierna kom honom i vägen. Mannen som ville hafva reda på vattendelarne — vattnens högsta skiljegränser — svor öfver att hans källor hade försinat innan han hade fått reda på den vattendelande landthöjden. Mannen på sandberget smädade de omkringstående, emedan de icke brydde sig om honom. Men innehafvaren af nyckelpositionen omkullsprangs af Cerberus, som lopp fram emellan hans utspärrade ben. Den ene beskyllde den andre, att han var förarglig, från ord kom det snart till handgripligheter, och till slut gick det till såsom fordom på de polska riksdagarne.

Då spektaklet blef allt värre, hördes en aflägsen åska mullra, och knappt hade jag gjort Scharnhorst uppmärksam derpå, så sänkte sig ett eldfärgadt moln ned på plattformen, och *Mars* trädde med vredgad min ut ur denna luftiga resechaise och in bland de stridande hoparne. ”Nog nu med barnleken”, dundrade han mot de bestörta, ”eljest låter jag er ett helt årtusende igenom till straff fortfara med dessa sysselsättningar, samt på fristunderna sätta tvångtröja på er.” — Han hvisslade härpå åt Cerberus, hvilken dref det hög- och välloflıga strategiska ordens-

*) Ett bekant dårhus i Paris. Öfvers.

sällskapet liksom fromma lam bort till Augias' stall, som tillsvidare är dem anvisadt till sommarnöje.

Hela plattformen var plötsligt liksom rensopad, ty alla öfrige tillstädesvarande Tenarier hade, gripna af panisk förskräckelse, samtidigt smugit sig in i sina celler. Endast de små kammardjeflarne stadnade qvar och sökte genom putslustiga krumsprång blidka den förtörnade krigsguden, hvilkens eldsblickar nu ströfvade spejande omkring, liksom sökte han nya föremål för sin harm. Mig blef dervid ej rätt väl till mods; jag närmade mig Scharnhorst, som tankfull lutat sig emot ett napoleons-pilträd och tycktes förgäta allting rundtomkring sig. "Hur är det med dig, min vän?" tilltalade jag honom, "tror du icke, att ordningen nu också skall komma till oss? — "Var obekymrad", svarade han, "vi höra icke till de falske profeterna, som utgifva sina hjernspöken för sublima idéer och obestridliga sanningar. Hvad du och jag hafva skrifvit öfver krigsförande, må väl likaledes icke vara alldeles fritt från misstag; dock kan ingen göra oss den förebråelsen, att vi dervid betett oss som fåfänge och inbilske narrar. Vi hafva ju likväl sjelfve, och isynnerhet du, min bäste, yttrat misstroende till våra egna slutsatser, samt ärligt medgifvit bristfälligheten af allt menskligt vetande. Vore ej ditt sätt att uttrycka dig stundom något käckt och utmanande, måste man ovilkorligt kalla dig den mest anspråkslöse theoricus."

Knappt hade Scharnhorst uttalat dessa tröstеord, så stod Hans Krigiska Höghet framför oss. "Välkomne till Tenaren, mine herrar af pennan", tilltalade oss Mars, "hvad har väl fört *er* hit? Viljen j kanske tvätta negrer hvite?" — Scharnhorst berättade hvad Minerva hade lemnat honom i uppdrag och bad om tillstånd att få jemte mig utan vidare dröjsmål fortsätta sin resa. "Den mödan kunnen j bespara er", svarade Mars med vänlig min, "min kloka syster Minerva har underrättat mig om er afsigt och bedt mig att underlätta saken för er. Derföre lockade jag hela det strategiska sällskapet fram på plattformen, för att gifva er en totalöfversigt öfver hela deras gagnlösa diktan och traktan. Om j ej ha'n något annat att söka i Tenarens salar, så kunnen j återvända med mig till Olympen; i mitt moln reser man mera comfortabelt, än i den olympiska diligensen, den man alls icke bort erbjuda åt så aktningsvärde herrar, som j ären. Fram-

gent mån j i afseende på resor vända er endast till *min* resestallmästare." Vi trädde in i molnet och återvände till Olympen.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —

OM KARL XII.

I.

Olympen den 23 December 1838.

Från början af mitt andra lustrum *) besökte jag oftare Charon, hvilken blir ständigt artigare mot mig och hvilken redan har trollat mången lefnadsbild fram för mig. Förr gjorde jag mig blott en helt flyktig föreställning om Sveakonungen Karl XII, hvilken jag blott engång sett, nemligen i Lothringens slott, då Kara Mustapha hotade oss med en stormning der **). Denne krigiske furstes personliga yttre imponerade visserligen redan på på mig, dock delade jag ännu med mina samtida mången fördom mot honom och var följaktligen icke särdeles böjd att söka hans närmare bekantskap. Men sedan Charon framställt för mina blickar några uppträden ur hans lefnadsdrama, betraktar jag med helt andra ögon denne Heros, hvilken nästan öfverallt i historie-böckerna blifvit framställd såsom en karrikatyrbild.

Karl XII intager en högeligen värdig plats bland store regenter och fältherrar, ehuru han ådagalagt detta mera genom

*) Förf. berättar i det här ej öfversatta kapitel (eller bref), som närmast föregår detta, att Olympiernas luttring försiggår i smärre tiderymder eller lustrer, af sju års längd hvartdera. Öfvers.

**) I 14:de kapitlets (eller brefvets) slut omtalas, huru Kara Mustapha, på Bellonas anstiftan, ämnade i spetsen för sine turkar storma det slott, som prins Karl af Lothringen bebor. Genom Majas list upplöste dock hela anfallet sig i komedi. Då faran hotade, infann sig *Karl XII* i Lothringens slott och erbjöd sig att såsom frivillig deltaga i försvaret. Öfvers.

tänkesätt och handlingar, än genom framgångar. Och då nu intet är lättare och beqvämare, än att bedöma ändamålsenligheten af ett sätt att gå tillväga *efter detsammas utgång*, men Karls företag hade ett olyckligt slut; så bryter man utan förskoning stafven öfver honom. En regents politiska uppgift är sällan af så enkel beskaffenhet, att hon kan göras fattlig för den stora hopen; hon bör tillochmed efter hans död ej alldeles oförbehållsamt afhandlas, då hon alltid förblir ett stycke af en stats yttre politik; likväl medgifver förevarande fall ett undantag.

Tyska riket, som för mer än ett århundrade sedan nedsjunkit till en politisk docka utan inre lif och sammanhang, i hvilken endast utifrån något lif åter kunde inblåsas, hade längesedan upphört att verksamt ingripa i de stora verldshändelsernas gång, då Karl XII besteg Sveriges tron i en ålder, som nuförtiden ej engång anses tillräcklig för beklädandet af en löjtnantsbefattning. Hans far hade gifvit honom en dugtig uppfostran, hvilken tidigt utvecklade hans sjelfständighet; modren hade bildat hans hjerta utan att hafva kunnat förena med hans viljas fasthet — hvilken afgjordt uttalade sig i många karakterens smådrag och som tycktes vilja urarta till egensinnighet — denna böjlighet, utan hvilkens medverkan stora syftemål svårligen kunna uppnås. Den knappt sextonårige konungen var van vid ett måttligt lefnadssätt, var begåfvad med stor kroppsstyrka, hade ännu större härdighet och var dertill en öfverdådig ryttare; det är egenskaper, min vän, hvilka redan i och för sig hafva något att betyda, men ännu mer om de, såsom hos den unge konungen, gå hand i hand med hög sedlig och andlig bildning, helst i en tid, sådan som den dåvarande, då dylika egenskaper hos krönta hufvuden hörde till de största sällsyntheter. Sverige innehade dåförtiden ännu alltid ett stort anseende i Europa och hvilket stegrades genom en här af 80,000 man, genom ett förträffligt landtvärn och en rikligen uppfylld skattkammare. På dugtige härförare hade likväl brist inträdt, och denna omständighet torde äfven i någon mån hafva bidragit till de strategiska missgrepp, för hvilka Karl icke kan fullkomligt fritagas. Deremot förtjenar den omsorg att erkännas, med hvilken han valde sina förtrogne, bland hvilka jag företrädesvis nämner öfverste Arvid *Horn*, drabanternes chef, en likaså vild våghals som konungen, men en högst insigtsfull rådgifvare och sedermera en i hög grad duglig

general. Han älskade sin monark med stor uppriktighet, men ännu mer sitt fädernesland, hvilket han bemödade sig att tjena tillochmed på det kungliga intressets bekostnad.

Karls tvenne första regeringsår gingo förbi i oskyldiga *) lustbarheter, hvilka förledde hans grannar att betrakta Sverige såsom ett lätt byte. Men knappt hade den till konung af Polen utvalde kurfursten August af Sachsen gjort försök att bemäktiga sig Liffland, så upphörde alla festligheterna i Sverige, Karl anlade svärd och pansar, blef soldat, i den mest omfattande betydelsen af detta innehållsdigra ord, och har äfven förblifvit det ända till sitt slut. Åt det för underhandlingar med August benägna riksrådet gaf den unge konungen följande högsinnade svar: "jag har beslutat att aldrig föra ett *orättfärdigt* krig, men också att icke sluta ett *rättfärdigt* krig annat, än med min fiendes undergång." — Att detta löfte icke fullständigt gick i fullbordan, det låg mindre i Karls sätt att gå tillväga, än i omständigheter och politiska förhållanden, öfver hvilka han naturligtvis icke kunde vara mästare; sjelf behöll han ständigt detta mål för ögonen och sträfvade äfven med uppbjudande af alla i hans makt stående krafter efter att uppnå det. Redan detta ensamt gifver honom anspråk på vår beundran.

Samtidigt anfallen af Danmarks konung Fredrik IV vände han sig först emot honom, drog med en stark flotta för *Köpenhamn,* bombarderade denna hufvudstad, landsatte tillika trupperna och tvang sin motståndare d. 18 Augusti (1700) till en fred, hvars vilkor kunna gälla såsom bevis på stor moderation. — Lugnad på detta håll vände Karl sig hastigt till Liffland, der August belägrade *Riga,* men nu i hast aftågade derifrån, samt tillochmed inledde fredsunderhandlingar, hvilka likväl icke hade någon påföljd, emedan Karl, som aldrig bröt sitt gifna ord, icke kunde sätta något förtroende till uppriktigheten af Augusts tänkesätt. Du bör ej öfverse denna omständighet, min vän, ty den är *afgörande* för hela det följande kriget.

Underrättelsen, att Peter I marscherar med 80,000 Ryssar mot *Narva,* verkade på sitt eget sätt på den unge hjelten. Strax efter sin tronbestigning hade han sändt en utomordentlig beskick-

*) Den *alldeles oskyldiga* karakteren af dessa nöjen har af Fryxell och andra författare gjorts något tvifvelaktig. Öfvers.

ning till Moskwa, hvilken förde med sig åt czaren bland andra skänker äfven 300 jernkanoner, hvilka för denne voro af högt värde. Denna present, hvilken det franska sändebudet enträget afstyrkte, var det tydligaste bevis på fredliga tänkesätt å Sveriges sida; men Peter sökte utvidga sin makt till hvad pris som helst och brydde sig föga om sin unge grannes ärliga sinnelag. Han besvarade visserligen dennes vänskapsförsäkringar, men kriget följde dem utan krigsförklaring tätt i spåren. — Karl, som bedömde regenter efter sina egna begrepp om rätt och ära och icke ansåg någon furste i stånd till en sådan tvetalan, sårades på det djupaste af denna fiendtliga påhelsning, och häraf föddes detta *outsläckliga hat* mot czaren, hvilket gifvit detta krig sitt egendomliga skaplynne.

Men det var ej blott hat, utan en storartad politisk uppfattning af sakerna, hvilken lades till grund för kriget mot Ryssland och hvilken länder hjeltekonungen till den högsta ära. Gustaf Adolfs historia hade visat honom, att det var möjligt att med till utseendet små krafter åstadkomma stora politiska omhvälfningar. Det var då ännu i ganska friskt minne, att föga hade fattats för att göra Gustaf Adolf, ett fattigt, men tappert litet folks beherrskare, till herre öfver hela Tyskland. Huru lätt kunde alltså den ojemförligt mäktigare, äregirigare och eröfringslystne czaren komma på den tanken att utbreda sin makt åt vester och göra Tyskland till skådeplatsen för sina krigsbragder? Tidpunkten var icke så dålig, då hela den vestliga hälften af Europa hotade att, för den spanska arfsföljdsfrågans skuld, råka in i ett oöfverskådligt krig och de missnöjde Ungrarne lätt kunde blifva indragne i Rysslands intresse. Af Peter I hade man allt att frukta och den bakslughet, med hvilken han vedergällde Karls trohjertenhet, lemnade denne en ungefärlig måttstock på hvad som man hade att vänta sig af Moskoviterna.

Att med eftertryck möta czarens angrepp var den unge konungens fasta beslut. Raskt och dristigt och med en nästan exempellös tillförsigt om seger ryckte han denne nye och mäktige fiende till mötes. Efter de nödvändigaste bortsändningar hade han blott ännu 5,000 man infanteri, 3,3C0 ryttare och 37 kanoner, med hvilke han marscherade mot *Narva,* hvarest Peter hade samlat 80,000 man med 173 kanoner. Fruktan för de sven-

ska vapnen var då ännu så stor, att Ryssarnes tiofaldigt öfverlägsna antal lemnade ringa borgen för segern, ehuru de höllo besatta tvenne pass (vid Pyhajokki och Simaleggi), hvilka fullkomligt stängde tillträdet till hufvudställningen, som var starkt befästad. Men tvenne stora fel försvagade Ryssarnes försvarskraft; det första var czarens afresa, såsom det hette: för att påskynda framförandet af efterblefna trupper; det andra härflöt af felaktigt användande af de 6,000 man, med hvilka general Scheremetoff skulle försvara passet vid Pyhajokki. Den sednare hade skickat en del af sine ryttare ut förbi passet, samt ej heller förstört dervarande bro, hvilket hade till påföljd, att de plötsligt anryckande Svenskarne trängde samtidigt med Ryssarne öfver bron och gjorde allt verksamt försvar omöjligt. Två dagar sednare (den 21 November 1700) angrep Karl Ryssarne i deras förskansningar vid Narva. Hertigen af Croy förde der öfverbefälet, men kunde icke, sedan czaren aflägsnat sig och efter de redan lidna missödena, blifva herre öfver den allmänna modlösheten, utan måste uppgifva stridsfältet åt Svenskarnes tapperhet, hvarvid hela artilleriet, samt lägerförråden gingo förlorade. De fångnes antal var större, än segrarnes; bland de förre befann sig äfven hertigen af Croy med 9 generaler och 10 öfverstar, hvilke blefvo ärofullt behandlade, under det att man lösgaf soldaterne, då man icke hade några lifsmedel åt dem.

Denna seger blef visserligen utan synliga följder, emedan Karl, för det ringa antalets af sina trupper skuld, icke utan stor fara kunde framtränga vidare. Men så mycket större var det moraliska intrycket. De svenske soldaterna trodde sig nu under deras hjeltekonungs anförande kunna våga *allt*, och denna orubbliga tillförsigt har sedermera fört till bragder, som nästan gränsa till det fabelaktiga. Ännu vigtigare voro de politiska följderna. Peter och August slöto ett fastare förbund emot Sveriges konung, hvilken ingendera af dem båda trodde sig *ensam* vara vuxen, och öfverenskommo i den personliga sammankomsten på slottet i Birsen (i Februari 1701) om ömsesidigt understöd i trupper, hvarvid det förnämsta syftemålet för czaren icke var något annat, än att gifva sina ännu ganska ohandterliga trupper goda sachsiske läromästare och så småningom genom en praktisk krigsskola utbilda dem till sjelfständighet. Huruvida August skulle bibehålla eller förlora den genom mutor förvärfvade konungatronen,

det var för czaren fullkomligt likgiltigt och till följd deraf var hans understöd ofta senfärdigt och föga ingripande.

Innan jag meddelar dig Karls beslut i afseende på krigets fortsättning, måste jag först göra dig närmare bekant med Augusts och Polens förhållanden, ty de lemna den bästa förklaring. *Polen* var redan då ett rike af ofantliga motsägelser. Det fruktbara landet lemnade korn, hvete, lin, honung, vax, ståtlig boskap och förträffliga hästar i öfverflöd; en omätlig salttillgång utgjorde den vigtigaste handelsgrenen och handelsrikedomen. Men alla näringar lågo nere; adelsmannens piska var själen i nationalekonomien; uppfinningsandan och verksamhetsdriften gingo under i dryckenskap. Stora skaror af vargar och andra rofdjur hörde till det minsta onda i landet. Folkets karakter var en blandning af slafsinne och fosterlandskärlek, af undergifvenhet och trots, af eftergifvenhet och motstånd, men uppenbarade sig hos de ädlare naturerna såsom en sällsam elastisk gedigenhet, hvilken, om den varit mera utbredd bland massan, skulle hafva lemnat ett förträffligt element till Tysklands skydd mot Rysslands tilltag. Statsformen var republikansk, men med en valkonung i spetsen. Vid den fullkomliga jemnlikheten hos adelsklasserna sinsemellan herrskade dock så mycken afundsjuka bland de gamla Prestfamiljerna, att man heldre valde främmande furstar till konungar, än såg egna stamförvandter på tronen. En republikansk folkkarakter kunde derföre aldrig komma till mognad, ännu mindre förstodo polackarne att förena de enskiltes frihet med det helas styrka; och frihetsträdet, som här *blomstrade* fyra århundraden förr, än någon enda af de i Europa invandrade folkstammarna kunde *begripa* friheten *), stod der utan rötter. Derföre förlorade polackarne det ena vilkoret för deras sjelfständighet efter det andra och, till följd af deras öfverdådiga krig, den ena naturliga gränsen efter den andra, först Schlesien och Oder, sedan Östersjön, derefter Dnjepr, slutligen Karpatherna. Utan säkra gränser utåt, utan fast sammanhållning i det inre, faltades dem hvarje stöd vid politiska stormar, dem de följaktligen ej heller kunde emotstå.

Och detta folk, hvilket i hvarje hänseende var svårt att regera, hade valt till konung en *August*, hvilken blott förstod att

*) Förf. synes här hafva förgätit åtminstone de Skandinaviska folken, hos hvilka friheten från hedenhös varit hemmastadd. Öfvers.

smickra dess fåfänga, men icke att väcka och gifva lif åt de hos detsamma slumrande dygderna. Ung och krigisk låg det honom mer om hjertat att tjena sin egen fåfänga och sinnlighet, samt sträfva efter bländande skimmer, än att tillkämpa sig den mödosamma ära, hvilken man förvärfvar genom troget uppfyllande af sina regentpligter. Han försålde ena stycket efter det andra af sina arfländer, föryttrade derjemte många höghetsrättigheter och vann genom de på sina gunstlingar och maitresser slösade summorna blott trolösa vänner. Augusts praktkärlek och hans ridderliga sinne förskaffade honom visserligen mången anhängare i Polen; men allmänna rösten var likväl mot ett krig mot Sverige, och Karl förstod att med klokhet begagna sig af denna omständighet. Karl var den som *först* insåg att man måste sätta en fast dam emot czarens väldiga omkringsig-gripande; men att polackarne under August icke voro egnade härtill, begrep han likaledes och derföre fattade han, efter den första segern öfver en rysk-sachsisk armée (d. 7 Juli 1701), hvilken hade fattat ställning bakom Düna för att betäcka den andra belägringen af Riga, i hemlighet beslutet att gifva polackarne en konung ur deras eget sköte. Karl skref derföre till kardinal-primas Radziejowski, en man af stort inflytande, "att hvarken republiken eller dess grannar någonsin kunde räkna på erhållande af fred, så länge en så trolös furste som August sutte på polska tronen," samt tillkännagaf, i en annan skrifvelse, för Senaten, "att republiken måste vara betänkt uppå att skaffa det främmande krigsfolket (de sachsiska och ryska trupperna) ur landet och välja en annan konung, med hvilken Sverige kunde hoppas att lefva i fred."

Dessa förklaringar voro ännu mera betydande, än segern vid Düna, ehuruväl Peter och August genom denna hade sett sig föranlåtne att taga Frankrikes, Hollands och Englands bemedling i anspråk. De äro dock hufvudsakligen derföre af vigt, emedan den politiska kris, som nu inträdde, tillika gör de orsaker begripliga, för hvilkas skuld Karl i flera månaders tid icke företog någonting af betydenhet. Ville han uppnå sitt mål, så borde han icke genom ett rastlöst segerlopp göra polackarne bekymrade för deras existens, han måste lemna dem tid att öfverväga de inträdda omständigheterna, men sjelf derunder söka bilda sig ett mäktigt parti. Karls skenbara planlöshet hade sålunda ett djupare liggande politiskt syfte.

Emellertid visade Sveriges konung likväl äfven i handling, att han icke var sinnad att låta dem bli ostraffade, hvilka sökte korsa hans hemliga afsigter. *Sapieha's* hade ställt sig i spetsen för det svenska partiet och derigenom så förbittrat *Oginskierna*, att desse sednare öppet förklarade sig emot Svenskarne och blefvo för dem ganska besvärlige i Kurland genom sina ströftåg. Karl beslöt derföre att i egen person företaga deras tuktande; han utvecklade dervid en energi, som i och för sig förtjenar att omnämnas och som gifver ett begrepp om hans sätt att föra krig. Ingen utom konungen visste, hvilken det tåg skulle komma att gälla, som han i December 1701 anträdde. Han lät för detta tåg 1,100 ryttare undergå mönstring, till hvilka ytterligare 400 infanterister på slädar anslöto sig. Med denna lilla corps vågade han sig djupt in i ett land med ändlösa skogar, bottenlösa vägar och tallösa moras och der invånarne voro i hög grad förbittrade mot de svenske soldaterna, hvarvid han på obestämd tid skilde sig från sin armée, hvilken blef qvar i Kurland. Till Skudi förblef corpsen tillsammans, men då infanteriet icke förmådde följa det skyndsamma tåget, qvarlemnade han detsamma här och tog vägen till Friski, der Oginskierna hade ett slott. Desses trupper hade man ingenstädes kunnat få tag i, dock var man dem på spåren.

Friski, en liten med murar omgifven stad, ligger vid en liten flod, hvars bro var förstörd. Konungen ankom hit emot aftonen, passerade med sina ryttare öfver ett vad, dervid hästarne nästan måste simma, och trängde utan motstånd in i staden, hvars invånare till största delen hade tagit till flykten. Uttröttade af den långa ridten och stelnade af köld längtade alle efter hvila och vederqvickelse; tillochmed konungen öfverlemnade sig åt sömnen. — Men kort före midnatten kom Oginski med 1,000 ryttare, öfverföll Svenskarne, antände några hus och utbredde stor bestörtning. Måste man äfven tadla de sednares sorglöshet, då de icke engång hade utställt förposter, så förtjenar dock den skyndsamhet och sammanhållning, hvarmed de störtade sig på polackarne, vår oinskränkta beundran. Knappt nödtorftigt klädde, underhöllo de i husen vid torget inqvarterade ryttarne fäktningen så länge, att konungen hann hopsamla flertalet af dragonerna vid slottet och nu i sin ordning angripa polackarne. Oginski gjorde endast en kort stund motstånd och var nära att blifva fången.

Lifligt förföljd flyktade han med sin skara till *Kowno,* emedan konungen ingenstädes lemnade honom ro. Det i Skudi qvarlemnade infanteriet blef nu äfven hitfördt, men, innan det ännu hade framkommit, hade Karl redan bemäktigat sig staden. Hans motståndares fruktan var redan så stor, att han kunde våga att sätta öfver Niemen på en liten pråm och tränga in i staden, hvars besittning icke gjordes honom stridig af någon, ehuruväl det varit lätt att på gatorna öfverväldiga konungen och hans oförvägne ryttare. — Efter detta djerfva ströftåg återvände konungen till arméen, men lät öfverste Hummerhjelm besätta Kowno.

Hvad som i Karls beteende mest väcker förundran och isynnerhet gifvit anledning till skefva omdömen öfver honom, är den täta omvexlingen af utomordentlig verksamhet i smått och uppseende väckande overksamhet i stort, hvaraf många draga den slutsatsen, att han handlade blott efter ögonblickliga ridderliga infall, men i hufvudsaken utan plan och ändamål. Denna skenbara motsägelse kan icke i få ord förklaras. Tillsvidare vill jag i afseende derpå blott säga dig det, att de strategiska verkningarna på en mycket utsträckt och föga befolkad krigsskådeplats, såsom Ryssland och Polen, äro ojemförligt mera långsamma och likväl först måste afvaktas, innan man beslutar nya företag. Slagen måste derföre vara starka och följa hastigt på hvarandra för att fördubbla sin ögonblickliga verkan, men de böra likväl icke för ofta upprepas, emedan man eljest förderfvar sina egna verktyg för seger och snart skulle blifva nödgad till ett i hög grad ofrivilligt stillestånd. August var, genom sin oförmåga att för framtiden sätta några hållfasta skrankor för Moskoviterna, ett hinder för Karls oegennyttiga politiska syftemål och måste följaktligen afsättas. Af Peter I hade man, som sagdt, mycket att frukta, såframt man icke sökte störa den fortsatta utvecklingen af hans makt. Karl ensam, ehuru han var en mäktig konung, kunde icke betvinga czaren. Det blef följaktligen ingen annan utväg qvar för honom, än att först göra konung August oskadlig och derefter med Kossackernas och Turkarnes biträde eftertryckligen bekämpa czaren. Men härtill voro likväl många förberedelser erforderliga, för att genom högaktning och ömsesidigt förtroende befästa de förbund, dem förutan en sådan strid icke kunde föra till något önskvärdt resultat. Man borde icke öfverila någonting, utan lemna den allmänna meningen tid att

göra sig förtrogen med denna storartade plan, och måste likväl äfven genom väldiga slag i någon som helst riktning då och då visa hvad man skulle kunna uträtta, men det likväl utan att uppväcka misstroende. Det är den enda riktiga synpunkten, från hvilken Karl XII:s krigiska företag måste betraktas; den som fasthåller denna, skall snart finna, att plan och sammanhang ingenstädes fattas, och han skall beundra den utomordentliga följdriktighet, med hvilken denne konung sträfvade efter det aflägsna målet, hvilket, om hans bundsförvandter och underbefälhafvare bättre medverkat, säkerligen skulle hafva blifvit uppnådt. Huru helt annorlunda skulle äfven *vår* historia då hafva gestaltat sig! Ytterligare slutledningar i afseende på den möjliga gestaltningen af Tysklands politiska förhållanden må jag icke dervid anknyta, utan vill härstädes helt tvärt afslita tråden. Men jag skall längre fram åter upptaga den för att visa dig, genom hvilket underbart sammankedjande af tilldragelser enskilta folk utveckla sina krafter.

II.

Olympen den 8 Januari 1839.

I ett aftonsamqväm hos Minerva var nyligen äfven tal om förlusten på folk i krig, vare sig genom döden eller blessyrer, eller i följd af stor ansträngning, bristfällig förplägning och deraf uppstående sjuklighet. Man förenade sig snart om den åsigten, att det vore en af krigskonstens högsta uppgifter att så mycket som möjligt minska egna förluster, men stegra motståndarens, emedan stridsresultaterna derpå hufvudsakligen bero; men man kunde dock icke så lätt komma öfverens om de konseqvenser, hvilka deraf borde härledas.

Helt abstrakt taget, skulle de fiendtliga stridskrafternas förintande böra gälla såsom högsta grundsats för all krigföring, ty krigets förande måste nödvändigt bli inställdt å *en* sida, såsnart krafterna äro uttömda, eller icke mera räcka till att åstadkomma syftemålet motsvarande resultater. Men kriget är nu engång intet abstractum, utan ett concretum, och då storleken af kraf-

terna å båda sidor aldrig låta noga bestämma sig, emedan de moraliska krafterna äro incommensurabla qvantiteter, hvilka dock äro i förhöjd potens verksamma, så torde deraf den slutledning kunna göras, att den omnämda högsta grundsatsen för krigets förande icke har någon större giltighet, än de allmänna grundsatserna samt och synnerligen. Dessutom äro krigs ändamål af mycket olika beskaffenhet, följaktligen måste äfven medlen vara det, och då den händelsen icke är sällsynt, att inteldera partiet för ögonblicket har något intresse i att tillfoga det andra förluster, så måste det ock finnas krigssyftemål, till hvilkas uppnående motståndarens försvagande genom förlust på folk *alls icke* bidrager. Jag har anledning att tro, att Karl XII vid polska krigets början befann sig uti ett sådant läge, och den skenbara overksamheten torde lända honom till så mycket större ära, som farans verld, såsom bekant är, var det element, i hvilket han helst rörde sig, och hans omdöme om beskaffenheten af krigs förande dåförtiden ännu icke kunde vara så luttradt.

Men huru skulle också en synlig planmessighet i strategiska operationer, ett liksom metodiskt framskridande till målet varit möjligt för den svenske konungen, och *hvilket* skulle, öfverhufvud taget, detta mål hafva varit, om man öfverväger, att August och hans motkonung Stanislaus kämpade sinsemellan om öfverväldet i Polen, att den sednare understöddes af Karl, men den förre uppeggades af Peter, samt alle fyra furstarne hade vänligt eller fiendtligt sinnade partier bland den polska adeln, hvilka jemte de allmänna politiska omfattade derjemte särskilta familjeintressen? Ett värre virrvarr är ju knappast tänkbart! — Men Karls planer sakna, det oaktadt, icke den ledande principen, hvilket bevisas af hans sätt att gå tillväga mot August och Peter. Såsnart striden mot desse furstar blef förd *utom* Polen, antog kriget en helt annan karakter och förintningsgrundsatsen framträder tydligt öfverallt. I mitt sista bref utlofvade jag dig bättre redogörelse och vill i dag meddela dig de säkra efterrättelser, hvilka jag emellertid kunnat förskaffa mig.

För några dagar sedan begaf jag mig till svenska qvarteret för att aflägga mitt besök hos grefve Arvid Horn, men fann honom icke hemma. I stället för af honom, emottogs jag af den gamle fältmarskalken grefve *Rehnsköld,* med hvilken jag genast gjorde närmare bekantskap, hvaröfver jag ännu högeligen gläder

mig. Rehnsköld är en liten, men ganska välbildad man, hvars ansigtsdrag och ögonspel antyda utomordentliga själsgåfvor, dem han äfven verkligen besitter. Denne svensk hade redan i månget samqväm fästat min uppmärksamhet, ehuru han talade sällan och mera var en skarp observatör. Hans muskulösa kroppsbyggnad och den ännu i ögonen fallande lättheten af hans rörelser häntydde på stor energi, och man har försäkrat mig, att konung Karl värderar honom ganska högt, anser honom för en af sine bäste och trognaste generaler, hvilken i kroppslig härdighet gaf honom föga efter och förstod att hålla sina trupper i den strängaste lydnad. Grefven är född i Greifswald i Pommern, alltså numera en landsman till oss, studerade föröfrigt vid flera tyska universiteter och uttrycker sig med elegant lätthet, som gör umgänget med honom ganska angenämt. Den förekommande artigbet, med hvilken han emottog mig, tillät mig att utan omsvep för honom tillkännagifva mina önskningar, dem han äfven genast kom beredvilligt till mötes. "Den närmare bekantskapen med vår hjeltekonung, sade Rehnsköld, är en gunst, som blott tilldelas få, ehuruväl tillträdet till honom icke möter några svårigheter. Men konungen talar ganska litet, är ofta tankfull och, såsom det tyckes, utan deltagande för något, under det att i hans inre de starkaste känslor röra sig, dem han ständigt förstår att skickligt dölja.

På min förfrågan, om konungen redan under sin lifstid hade haft dessa egenheter, erhöll jag följande karaktersskildring: "Karl XII är kanske en af de märkvärdigaste furstar som någonsin vandrat på jorden och det oupphinneliga mönstret för en fullkomlig krigare. Fadrens heta Wasa-blod hade han tidigt lärt beherrska och han var herre öfver lidelser, för hvilka ofta äfven den starkaste dukar under. Alltifrån det ögonblick, då han, en adertonårig, eldig och lefnadslustig yngling med kungakronan på sitt hufvud, nödgades draga svärdet till sina länders försvar, föregick i hela hans väsende den mest storartade förändring. Sjelfbeherrskning blef den första uppgiften för honom sjelf och stort välde öfver andra den snara följden deraf. Hållande sig fjerran från hvarje förströelse, sysselsatt endast med sitt rikes och sin härs vigtigaste angelägenheter, ernådde han snart en öfverblick öfver de mest invecklade förhållanden, hvilken öfverblick gjorde det för honom möjligt att noga reglera alla sina handlingar. Hans egensinne var intet karaktersfel, utan

frukten af en öfvertygelse, hvilken, om ock stundom vilsefarande, likväl förtjenar ursäkt. Konungen trodde nemligen, att, då ingen i hans omgifning förstod att vid de offentliga angelägenheterna fästa ett större intresse, än han, som egnade dem sin hela uppmärksamhet, så kunde ej heller någon hafva riktigare åsigter derom, hvarföre han ocskå försmådde alla goda råd. Blott grefve Piper och jag hade något inflytande på hans beslut, sedermera äfven grefve Görtz, detta dock först i olyckans dagar. Motsägelser kunde i hög grad förbittra honom; men då han blef retad till vrede, märkte man likväl blott en högre rodnad i hans ansigte och en lindrig ryckning på läpparne och han skulle vara mycket uppbragt, om man kunde märka denna ryckning tre gånger efter hvarandra. Likväl undföll konungen i sådana ögonblick intet hårdt ord och han brukade häftigt klandra, att man i de personers frånvaro, hvilka hade förargat honom, talade illa om dem. Ett lejon i striden, var han vid hvarje annat tillfälle saktmodet sjelft, i fruntimmers närvaro tillochmed blyg. Han gjorde de största fordringar på sig och sin omgifning, då det gällde att göra fienden afbräck, sof på bara marken, med hufvudet stödt mot någon sin officers knä, nöjde sig med den tarfligaste föda, öfvertäckte likväl på samma gång — med en öm moders kärleksfulla omsorg — en ung, af dagens ansträngningar uttröttad page med *sin* mantel, för att skydda honom mot den nattliga kylan och räckte honom till vederqvickelse de bättre, blott för konungens räkning anskaffade födoämnena. Denna oändliga hjertats godhet i förening med den största själsstyrka, hvilken uppenbarade sig i de djerfvaste bragder, som en menniska någonsin utfört, förvärfvade konungen sine soldaters och hela sitt folks tillgifvenhet i en grad, att ingen motgång, ingen än så stor olycka kunde göra deras trohet vacklande. Dessa känslor och deras varaktighet äro de omisskänneligaste vittnesbörden på Karls älskvärdhet, helst då man öfverväger *hvad* han i en lång följd af år var van att fordra af sitt folk och sine soldater.

Konungens ohycklade gudsfruktan bidrog icke litet till att befästa ett folks kärlek till honom, hvilket har bevarat trons renhet och sedernas enfald längre, än detsammas sydliga grannar. Ehuru kriget lade många hinder i vägen för utöfningen af religiösa pligter, iakttogs noga den af Gustaf Adolf införda söndagsgudstjensten i lägret, samt godtgjordes samvetsgrannt efteråt,

om någongång den bjudande nödvändigheten af fortsatt strid fordrade ett undantag från regeln. Karl saknades aldrig vid dessa andaktsöfningar, likaså litet vid de dagliga bönestunderna om morgon och afton. Sjelf hade han innan år 1708 genomläst bibeln fyra gånger, äfven på egen bekostnad föranstaltat en ny upplaga af densamma, men såg ogerna, att man öfverraskade honom vid denna läsning, emedan han var rädd, att man skulle uttyda det såsom hyckleri eller fromleri hos honom. Vidskepelse och svärmeri deremot kallade han en förståndssvaghet. Då påfven lät för den heliga Britas ben erbjuda en betydlig summa, hvilken borde vara ganska välkommen för den penningefattige konungen, gaf han sändebuden till svar: han vore ingen köpman, hölle det derjemte för gudlöst att stärka andra i deras vidskepelse. Derföre fördrog han icke heller i Sverige några pietistiska sekter och utgaf stränga förordningar emot sådant oväsen. För öfrigt hade det femåriga vistandet bland de ofördragsamme Turkarne till följd, att Karl blef försonligare mot olika-tänkande och att han beviljade Judarne fri religionsöfning i Sverige, hvilket nu skedde för första gången der. — Vetenskaperna värderade konungen mycket högt, utan att sjelf odla dem*), hvartill han naturligtvis ej hade någon tid öfrig. Han inställde sig ofta helt oväntadt på föreläsningarna vid universitetet i Lund, gaf äfven från Bender befallning om uppgörande af plan till en vetenskapsakademi och utsände lärde män på resor, tillochmed till Asien. Icke mindre understödde han industriella företag och det är hufvudsakligen samtalen med den skarpsinnige matematikern Polhem, hvilka hafva framkallat första företagandet af den verldsberömda Trollhätte-kanalen och dockan i Karlskrona."

Såsom regent och fältherre skulle Karl måhända hafva afvändt mången olycka från sig, såframt han varit mindre egensinnig och förtegen. Viljefasthet och tystlåtenhet äro tvenne stora dygder, helst i det läge, hvari vår konung befann sig; men, drifna till ytterlighet, urarta de äfven till fel. Ingenting beslutades af honom utan den mognaste öfverläggning; och hans naturliga skarpsinne, samt vanan att öfverblicka en lång följd

*) Atterbom har redan ådagalagt att detta den tyske författarens yttrande tål någon modifikation. En sannolikt snart utkommande samling bref från C. Feif till Nicod. Tessin torde komma att i frågan om Carl XII:s ställning till vetenskaperna lemna nya upplysningar. Öfvers.

af de mest olikartade förhållanden i deras vexelverkningar, läto honom för det mesta utfinna det rätta medlet till ändamålets vinnande. Dock meddelade han ingen sina planer, åtminstone icke i deras sammanhang, deraf kom det sålunda emellanåt, att, då krigsskådeplatsen hade en så stor utsträckning, mången general icke kunde verksamt ingripa, emedan de bekomna instruktionerna för det mesta hade en för bestämd lydelse att man skulle våga att gå ifrån densamma, och ett utvecklande af nya instruktioner förorsakade tidspillan och oangenäma hinder. De föreställningar, hvilka mången general stundom tillät sig, förbittrade konungen af det skäl, att de alltid kände hans planer endast fragmentariskt och således icke förmådde att bedöma det hela. Då han nu dertill var ordkarg, talade i korta och kärfva satser, så kom det sällan till förklaringar. — Om sina egna bragder talade Karl aldrig, om sina fiender deremot med moderation och erkännande. Hvarken kunde krigslyckan göra honom öfvermodig, ej heller kunde den afgjordaste olycka modfälla honom; han var och förblef ständigt sig lik, och denna sinnesjemnhet, i förening med sådan lefnadskraft och sådan hjelteanda, är det säkraste kännetecknet på herravälde öfver sig sjelf."

"Det är lätt möjligt, fortfor Rehnsköld, att grefve Horn skulle hafva gjort för er en mindre fördelaktig skildring af vår konung, och då jag icke betviflar, att ni förr eller sednare skall med honom afhandla samma tema, tror jag mig i sanningens intresse vara skyldig er följande meddelande. Horn och jag äro de bäste vänner, ehuru våra åsigter öfver konung Karl afvika från hvarandra i de väsendtligaste punkter, och ingen af oss båda torde hafva orätt, emedan vi utgå från olika synpunkter; hvilkendera af oss har valt den riktigare, det öfverlemnar jag åt er att bedöma, dock måste jag förutskicka en kort biografisk notis öfver min vän.

Grefve *Arvid Horn,* en Finne till födseln, hade att fägna sig åt vår konungs synnerliga ynnest redan före dennes tronbestigning och hade måhända ursprungligen derföre att tacka blott sitt ridderliga väsen. Intet vågstycke var så djerft, att han ej hade företagit det, och, då han var aderton år äldre än Karl, blef han på sätt och vis dennes lärmästare, liksom han i längre tid blef hans rådgifvare och oskiljaktige kamrat. Med den sällsyntaste personliga tapperhet förenade han stor omtänksamhet

och klokhet; beslutsamheten hade han med konungen gemensam. I spetsen för sine drabanter syntes intet vågstycke för farligt för honom och, ehuru han ofta sårades, störtade han sig alltid med förnyad stridslust åter in bland fiendens tätaste hopar. I slaget vid Klissow (d. 9 Juli 1702) anförde vi båda kavalleriet på högra flygeln. Horn blef den gången så svårt sårad, att det var föga hopp om hans återställande till helsan. Konungen begagnade sig derföre af honom till diplomatiska beskickningar, t. ex. till Warschau, der han var ganska omtyckt för sin verldsbekanta tapperhets skuld, samt äfven förstod att imponera på polackarne genom sina själsgåfvor och gjorde konungen mången vigtig tjenst. I Augusti 1704 öfverfölls Warschau af konung August, Horn tillfångatogs och affördes till Leipzig. Karl, som skänkte honom det fullkomligaste förtroende, utnämde honom efter skedd utvexling (i Februari 1705) till sändebud i Warschau, 1707 till mediem och sedermera till president i rådskollegiet i Stockholm, bestämde honom äfven till guvernör för den unge hertig Karl Fredrik af Holstein-Gottorp, en son till hans älsklingssyster Hedvig, hvars gemål dödades i slaget vid Klissow.

Horns skiljsmessa från sin kunglige herre och vän utmärker vändpunkten i hans sätt att tänka och handla. I Stockholm hade man redan länge tagit illa upp, att Karl så lätt fördrog förlusten af Ingermanland och Liffland och, i stället för att tänka på deras återeröfring, i förening med Kossackernas hetman Mazeppa inlät sig i företag, hvilkas mål ingen kunde begripa. Den olyckliga utgången af slaget vid Pultava (d. 8 Juli 1709), Karls flykt till Turkarne och femåriga vistande hos dem gjorde det onda ännu värre, och redan förut bildade sig i Sverige partier, hvilkas syftning snart gaf sig tillkänna. Huru mycket än konungens dygder och vapenära liksom ovilkorligt fängslade det svenska folket vid hans person, så var dock tillfället för gynnande, för att man ej skulle våga ett försök att gnaga på de svaga sidorna af denna herrlighet. Man behöfde ju blott uppräkna alla Sveriges förluster, och utan att bry sig om de bevekande orsakerna, tillskrifva fortsättningen af kriget endast och allenast konungens omåttliga krigslystnad, hvilken af ingen förmedlande statsmyndighet mera hölls i tygeln. Hade man också uträttat föga blott med dylika, slugt beräknade framställningar af Sveriges ogynnsamma läge, så länge lyckan ännu gynnade konungens

företag, så verkade de dock sedermera så mycket starkare, sedan segertiderna tagit slut, uppoffringarna blefvo större och allmänna och ändlösa utskrifningar togo i anspråk ej blott det sista af egendomen, utan ock den siste mannen, ty nu förde de missnöjde ej blott ett högljuddare språk, utan tilltogo äfven med hvarje dag i antal. Dervid glömde man ej att ställa frihetens sak främst, för att lemna fritt lopp åt hämdebegäret och hatet mot Karls oinskränkta souveränitet, hvilken hade slagit till marken den förra aristokratiska makten, hvarvid nu detta partis bemödanden blott gingo ut på att fiska i grumligt vatten och åter bekomma det, som det hade förlorat. En tid bortåt gjorde man sig hopp om konungens död; sedermera gaf man trovärdighet åt det rykte om hans förståndsförvirring, hvilket Sveriges yttre fiender med afsigt hade utspridt, och det öppnade sig lofvande utsigter för de äregirige, då man tog i betraktande stridigheterna i följd af valet af konung eller den presumtive regentens, den unge, omkring tolf år gamle, hertigens af Holstein minderårighet. "Jag kunde uppgifva för er namnen på de män, hvilke dåförtiden sökte bearbeta svenska nationen i denna riktning, men det hör ej till saken. Dock bör jag icke för er förtiga, att min vän Horn icke blef främmande för dessa hemliga stämplingar och skickligt ledde dem, utan att dervid kompromettera sig sjelf. Men jag skulle derföre icke vilja beskylla honom för några straffvärda afsigter, och, om också ärelystnaden förledde honom till falska mått och steg, så må man väl besinna, att han vid ett regeringsombyte visserligen ville behålla "taget" i sina händer, men aldrig skulle hafva sökt rycka det från sin konung. Sedt på afstånd tager det goda sig alltid skönare ut, liksom det dåliga tar sig ännu sämre ut, och sålunda blef äfven Horns synkrets fördunklad, ty han satte kanske mer än andre tro dertill, att Karl blott derföre icke återvände från Turkiet, emedan han blifvit vansinnig af de missöden, som träffat honom. Men äfven konungen kände icke noga sitt lands tillstånd, ty ryktena talade högljuddare och annorlunda, än Senatens berättelser. Särskilt hade man angifvit för honom, att grefve Horn icke uppfostrade den unge hertigen af Holstein så som han borde, att han icke sökte utbilda hans själs- och kroppskrafter och dylikt mer, hvaraf den beställsamma fantasien skapade sig allehanda skräckbilder och grundlade ett misstroende till Horns trohet, hvilket vid den slut-

liga hemkomsten uttalade sig tydligt nog, ehuru endast i följande ord: "Grefve Arvid, ni har blifvit ett hufvud *längre,* sedan jag sista gången såg er i Polen." Det var betydelsefulla ord af en furste, hvilken icke brukade skämta, och han skulle äfven hafva gjort sin systersons guvernör ett hufvud *kortare,* om dennes deltagande i den hemliga sammansvärjningen kunnat bevisas. — Alltifrån detta ögonblick inträdde emellan konungen och Horn en köld, hvilken tillochmed den olympiska solens värmande strålar icke helt och hållet förmått besegra, och då bådas tystlåtenhet icke förändrat sig, har det äfven hittills icke kommit till något godt förstånd dem emellan. Hvad således grefve Horn må säga er om konungens sednare företag, så glöm dervid icke, att den retade ömtåligheten talar ur honom.

"Men må vi nu återkomma till bedömandets ståndpunkt. Konungen stridde icke blott för Sveriges intressen. Han hade en mycket högre åsigt om sin ställning, den han betraktade ur europeisk synpunkt. Honom låg hufvudsakligen om hjertat, att hvarken Ryssland eller Frankrike erhölle för stort inflytande på Tyskland, emedan han trodde sig böra göra gemensam sak med Tyskarne. Hade han velat handla *egennyttigt,* så behöfde han blott *komma sams* med dessa båda makter — och Tyskland skulle hafva blifvit sönderstyckadt, det skulle hafva försvunnit ur oafhängiga staters krets. Men Karl hade vid sitt regeringsanträde svurit: att aldrig vilja föra ett orättfärdigt krig, hvilken ed han icke blott blef trogen ända i döden, utan han uppoffrade äfven sig och sitt folk för att bryta czarens makt, af hvars äregirighet han trodde sig böra frukta det värsta. Dervid gick han tillväga likaså planmessigt, som energiskt. Först sökte han göra konung August af Polen oskadlig, då Peter i början icke kunde undvara dennes understöd. Sedermera fortsatte han kriget mot Peter ensam, emedan han insåg, att denne blef allt farligare, och då han härvid icke kunde räkna på ett verksamt understöd af Polackarne, sökte han bekomma bistånd af Kossakerna och Turkarne. Denna förhoppning, som var grundad på solida förutsättningar, slog likväl helt och hållet fel; Karl uppgaf den likväl icke förr, än den högsta nöden dref honom till att återvända till sitt rike, hvilket — genom hans långa frånvaro och genom konungens öfverstora ansträngningar att uppnå det utstakade, upp-

höjda målet — hade blifvit försatt i ett så bedröfligt tillstånd, att han knappt förmådde rädda det.

"Grefve Horn deremot var ej mannen till att fatta en så politiskt höghjertad åsigt; hans skarpblick räckte icke så långt. Derföre måste konungens företag synas för honom, liksom för månge andre, högst äfventyrliga och till en del meningslösa. Då Peter äfven hade tillegnat sig en större del af Finland, fick Horns hemliga agg ny näring, och alltifrån denna tid lösgjorde han sig på sätt och vis från konungen och anslöt sig närmare till det aristokratiska partiet. Men det bör ej blifva onämdt, att just Sveriges ädlaste män icke voro tillfreds med den unge hertigen af Holstein till tronföljare, då han ej utvecklade någon af de talanger, hvilka erfordrades till bibehållande af Sveriges tron under så missgynnande yttre förhållanden. Denne prins' uppfostran var ända från grunden förfelad, åtminstone efter hans moders död, hvilken han förlorade i sitt åttonde år. Hans moster, prinsessan Ulrika Eleonora, bidrog hufvudsakligen till hans förvekligande och, då Horn sedermera öfvertog hans uppfostran, kostade det honom mycken möda att förekomma prinsessans ofördelaktiga inflytande; också öfvertygade han sig snart, att af denna unga telning icke skulle uppväxa något träd, som vore starkt nog till att trotsa Nordens stormar."

Dessa, den vördnadsvärde fältmarskalkens meddelanden väckte mitt högsta intresse och jag uttalade upprepade gånger den önskan, att jag måtte blifva presenterad för Karl XII. Rehnsköld visade sig ganska beredvillig dertill, anbefallde mig likväl tålamod, emedan konungen först måste förberedas af honom, för att emottagandet skulle blifva af någon nytta för mina forskningar. — Då vi ännu förhandlade häröfver, anmäldes fältmarskalken grefve Schulenburg, densamme som vid Punitz (d. 7 November 1704) så ärofullt motstod Karls stormande anfall, men vid Fraustadt (d. 13 Februari 1706) blef slagen af Rehnsköld, hvilket hade Karls infall i Sachsen till påföljd. Ett så godt tillfälle att bättre underrätta mig i afseende på många särskilta omständigheter, kunde jag icke låta gå obegagnadt förbi och, då jag redan förut hade gjort Schulenburgs bekantskap, blef det mig lätt att uppnå mitt syftemål. Låt mig först för dig göra ett utkast till ett litet porträtt af denne intressante man.

Johan Matthias, grefve af *Schulenburg,* föddes d. 8 Augusti 1661 i Emden vid Magdeburg och är jemnt tio år yngre, än Rehnsköld, med hvilken han har mycken likhet, endast att Schulenburg är af hög, i sanning ädel gestalt och mindre enkel i sina manér, än Svensken. Deremot har han en mera omfattande verlds- och menniskokännedom, mångsidigare och grundligare bildning, ty vanan att skrifva upp sina tankar, samla gedigne mäns omdömen öfver personer och förhållanden, samt ordna och jemföra dem o. s. v. hade till den grad blifvit till andra naturen för honom, att han tillochmed i fält icke öfvergaf den och mera beklagade förlusten af sina manuskripter i det olyckliga slaget vid Klissow, än förlusten af sitt fältekipage, hvars värde han uppskattade till 10,000 Thaler. Hans tids Fransmän bruka ännu kalla honom *un général superbe,* en benämning, som i månget afseende är träffande. — Schulenburg erhöll sin första bildning dels af informatorer i föräldrahuset, dels på seminariet i Magdeburg och sedermera vid högskolan i Saumur i Frankrike och förvärfvade sig rätt vackra kunskaper. Af sin fader bestämd för hoftjensten, följde han likväl sin bättre inre kallelse och ingick utan hans bifall i braunschweigsk krigstjenst. Han bevistade fälttågen 1687. och 1688 i Ungern, der han hade ett godt föredöme i hertigen af Lothringen, kämpade under tiden från 1689 till 1701 mot Fransmännen och deras allierade, sändes ofta under denna tid med diplomatiska uppdrag, dem han för det mesta med lycka utförde och trädde såsom generallöjtnant 1772 i kursachsisk tjenst, der hans yngre broder Dodo redan befann sig i egenskap af generalmajor. Här kom han i beröring med Svenskarne, hvilkas krigstukt och tapperhet uppfyllde honom med högaktning. Fältmarskalk Rehnsköld var nästan alltid hans motståndare.

Naturligtvis förde jag samtalet ganska snart på kriget i Polen och på de sällsamma politiska förhållanden, i hvilka detta konungarike dåförtiden hade råkat genom furst-primas Radziejowskis egennytta eller vankelmod, i det han bestämde sig än till fördel för det ena, än till fördel för det andra partiet. Emellertid gaf Schulenburg inga nya upplysningar derom, billigade likväl konungens af Sverige temporiserande beteende lika mycket, som han lät märka tadel öfver konung August, för det

att denne i så trängande tider icke kunde underordna de sinnliga nöjena under statens tjenst, samt icke hade något begrepp om statsekonomi, utan använde stora summor på sina hoffester och maitresseväsen, under det att han knappt lät tilldela trupperna det oumbärligaste. "Hade August", tillade Schulenburg, "icke varit en slaf af sin sinnlighet, hade han, öfverhufvud taget, ådagalagt mera karaktersfasthet, så är det icke osannolikt, att Karl erkännt honom såsom konung af Polen, med honom afslutat ett skydds- och anfallsförbund mot Ryssland och hjelpt till att konstituera Polen till en makt, som i förening med Sverige skulle hafva varit stark nog till att omintetgöra Peters förstoringsplaner. Men den gränslösa sinnligheten och fåfängan förderfvade allt."

Vi kommo derefter att tala om fäktningen vid *Punitz* och jag bad Schulenburg säga mig, huru det varit honom möjligt att med infanteri på öppna fältet emotstå de stormande angreppen af ett så dugligt och talrikt rytteri. "Man har", svarade *Schulenburg,* "ofta sökt hemligheten af mitt motstånd i bisaker och några formella, yttre omständigheter, under det att den blott bör sökas i mina tappres bröst. Vi lefde dåförtiden i förkonstlingens tid och förglömde menniskan, och hennes egenskaper, för konstens skuld. Så hade bland andre den ryske generalen Peikul (icke Patkul, med hvilken han så ofta förvexlas) åt konung August öfverlemnat ett betänkande, hvari han sökte att bevisa, att man med tillhjelp af en ny, såsom det hette: af honom uppfunnen sorts spanska ryttare kunde göra icke blott hvarje fältförskansning, utan äfven hvarje infanteri på fria fältet oangripligt. Äfven till czar Peter öfverlemnade Peikul ett dylikt betänkande, och erhöll en riklig belöning af båda monarkerna, hvilka nu läto förfärdiga många hundratusende dylika jernklingor. Då konungen tillskickade mig denna skrift med den anmärkningen, att han lofvade sig stora fördelar af den nya uppfinningen, tog jag mig friheten att säga honom, att redan ingeniören Coehorn i Flandern hade låtit förfärdiga dylika spanska ryttare, att idéen ingalunda tillhörde herr von Peikul och att jag erbjöde mig att uppvisa ett ställe i de gamle romerske klassikerna, hvarest alltsammans vore ordagrant att läsa; att han för öfrigt måtte tillåta mig att icke göra något bruk deraf vid det under mitt befäl stående infanteriet.

"Emellertid hade denna fanfaronade dock den nyttan med sig, att jag nu, ännu mera än förut, bemödade mig att ingifva mitt infanteri större förtroende till sitt vapen och att inskärpa hos det att vid kavalleri-angrepp icke förr skjuta, än då krutröken kunde slå hästarne i näsborrarne. Före Svenskarnes angrepp vid Punitz besvor jag soldaterna att hafva denna instruktion i åtanke och gick med mitt hedersord i borgen för den lyckliga utgången. De sachsiske soldaterna voro redan vane vid att obetingadt förtro sig till mina ord och då de sågo, att våra linier hade vid första angreppet förblifvit oskadade *), försvann äfven det minsta tvifvel, och karlarne skjöto vid alla påföljande angreppen med sådant lugn, som vore medlet osvikligt." — Jag tillät mig den frågan, om dessa angrepp hade följt ofördröjligen efter hvarandra, men derpå tog Rehnsköld genast till ordet och anmärkte: "Det var just icke händelsen, och deri ligger det fel, som vi beginga. Konungen tog saken något för lätt, tviflade alls icke på framgången och lät kavalleriet samtidigt från alla sidor anfalla. Vi kunde likväl icke öfverväldiga fyrkanten, och regementerna hade till den grad råkat in i hvarandra, att öfver en halftimma förgick innan man kunde tänka på ett nytt angrepp. Emellertid hade grefve Schulenburg gjort en tillbakagående rörelse och besatt en terrain, på hvilken det blef oss ojemförligt svårare att vinna någon fördel öfver honom. Dock måste jag tillstå, att det sachsiska infanteriet slogs förträffligt denna dag. Men hade icke mörkret kommit dem till hjelp, så skulle vi dock till slut hafva öfverväldigat dem, ty våra ryttares ifver stegrades vid hvarje angrepp. Men mörkret förhöjde eldskenet af gevärssalfvorna i så hög grad, att hästarne alls icke kunde fås att gå fram och många af dem durkade med sina ryttare. På vår konung gjorde misslyckandet af alla angreppen ett sällsamt intryck, ett sådant motstånd var honom någonting nytt och han sade om aftonen betydelsefullt till mig: "I dag har Schulenburg besegrat *oss*." Men på general Stenbock var han ganska förtretad, ty

---

*) Denna Schulenburgs uppgift är icke fullkomligt riktig. Vid första angreppet bröto Svenskarne på flera punkter in i den stora fyrkanten och tvenne bataljoner råkade i oordning, samlade sig likväl skyndsamt åter och slöto luckorna innan det andra angreppet följde; flertalet af de ryttare, som inträngt, blefvo nedstuckna från hästarne.

Tyske Utgifvaren.

han beskyllde honom att hafva med föga omtanka fört sina regementer till anfall."

De båda herrarne vexlade derpå ännu några ord om Schulenburgs återtåg bakom Oder, hvilket lände honom lika mycket till ära, och uttalade sig derpå i flera riktningar öfver Karls sätt att föra krig, hvilket den något metodiske Schulenburg ej rätt kunde fatta, som gaf anledning till intressanta debatter, hvilka likväl icke innehöllo någonting, som jag ej redan derom meddelat dig. Emellertid måste Rehnsköld medgifva, att Karl fäste för liten vigt vid Peters företag vid Östersjökusten och i början icke uppfattade ändamålet med dem. Han hade bort betänka, att czaren icke utan ganska vigtiga grunder hade i egen person, med fullkomligt förnekande af sin höga värdighet, inlärt skeppsbyggarekonsten och att han skulle uppbjuda alla krafter för att åstadkomma en flotta. Petersburgs grundläggning och det våldsamma besittningstagandet af Peipussjön tydde till fullo derpå, och ej mindre de stora ansträngningar, dem han gjorde för att bringa flera kust-orter i sitt våld. Alla dessa företag läto gissa till en mera djupt liggande syftning, hvilken var lätt att utgrunda. Men Karl trodde sig hafva mindre att frukta från detta håll; honom låg hufvudsakligen om hjertat att bringa de polska angelägenheterna på det rena, och dermed hoppades han att snart blifva färdig.

År 1706 tycktes konung Karl verkligen hafva uppnått sitt mål, hvilket äfven Schulenburg tillstod, i det han betecknade slaget vid Fraustadt (d. 13 Februari) såsom det afgörande momentet. Då Rehnsköld hade varit hans motståndare och jag ännu erinrade mig, att han hade vetat att på skickligt vis gäcka den omtänksamme Schulenburg, bad jag båda om närmare upplysning öfver denna tilldragelse, och så uppstod följande samtal.

Rehnsköld. "Då konung Karl hade insett omöjligheten af att med framgång angripa general Schulenburgs corps i dess ställning bakom Oder och vid denna tidpunkt ansåg ett infall i Sachsen ännu lämpligt, förlade han sina trupper i vinterqvarter vid schlesiska gränsen och tog sin vistelseort i Rawicz. Vi blefvo stående här öfver ett halft år, och detta stillestånd användes till att på en aktningsbjudande fot försätta arméen, hvilken småningom erhöll förstärkningar, helst det icke var oss obekant, att man i Sachsen bedref krigsrustningarne med ovanlig ifver och

att grefve Schulenburg hade order att så snart som möjligt föra en ny armée till sin konung, som hade med större delen af kavalleriet gått till trakten af Grodno. Emellertid träffades anstalter till motkonungen Stanislai kröning och, på det ej denna handling skulle blifva störd genom fiendtliga ströfcorpser, sände Karl general Nieroth till Warschau med 2 infanteri- och 3 kavalleriregementen. — Denna förtänksamhet var vis, ty August hade beslutat att omintetgöra kröningen och, om möjligt, bemäktiga sig sin motståndares person, hvarföre general *Peikul* erhöll befallning att bryta upp med en corps Sachsare och Ryssar till Warschau. En ihållande torka hade vid denna tid gjort Weichsel så grund, att man utan fara kunde passera den på flera ställen. Peikuls angrepp möttes alltså af föga svårigheter och då han var tre gånger starkare, än *Nieroth,* hoppades han med tillförsigt på en lycklig utgång. Men detta angrepp, som med ståndaktighet afvaktades och med kallblodighet afslogs af våra trupper, hade en ganska olycklig utgång för Peikul, som dervid råkade i fångenskap. Af hans papper såg man, att czaren ämnade den 20 Augusti (1705) infinna sig med 40,000 man framför Warschau och der förena sig med August till ett gemensamt angrepp för att störta Stanislaus från thronen. Detta förmådde konung Karl att sjelf marschera till Warschau och der bjuda sine motståndare spetsen.

”Vid hans afmarsch dit qvarlemnades jag vid schlesiska gränsen med 5 infanteri- och 8 kavalleriregementer och med uppdrag att förhindra Schulenburgs återvändande till Polen. Jag förlade mina trupper i trakten af Bendzin i trånga kantoneringar, men träffade anstalter om att desamma inom få timmar kunde vara stridsfärdiga. Schulenburg hade den 8 Februari (1706) gått öfver Oder, den 10 ryckt fram till Schlawa (vid sjön af samma namn) och ville här träffa sina dispositioner till marschens fortsättning. Jag brann af begär att ensam mäta mig med denne aktningsvärde motståndare, men måste iakttaga konsiderationer af mångahanda slag, hvilka gjorde stor försigtighet till ett vilkor för mig, ty de polska förhållandena voro dåförtiden af ovanlig beskaffenhet. I Astrachan utbrutna oroligheter hade redan på sommaren kallat czaren till Moskwa och inskränkt konung August till obetydliga ströfverier, genom hvilka konung Karl fann sig föranlåten att belägra Grodno. August ville till att börja med

rycka an till undsättning, men kände sig för svag och beslöt nu att först förena sig med Schulenburg, tillintetgöra mig och derefter marschera mot Grodno, som dittills möjligen kunde göra motstånd. — Anmarschen af konung August, som den 5 Februari kom till Warschau, hade icke blifvit mig obekant, och då Schulenburg ensam var nära dubbelt så stark, kunde jag icke taga striden lätt. Dock skulle det ännu icke hafva afhållit mig från att angripa honom, hade jag icke äfven nödgats befara, att min motståndare med afsigt skulle undvika hvarje fäktning, för att först förena sig med konungen. Jag måste således söka göra honom säker, reta honom, i allmänhet söka locka honom från schlesiska området, hvilket jag icke gerna fick förgripa mig på. Derföre drog jag mig öfver Fraustadt tillbaka till Schwetzkau, i det jag öfverallt utbredde det ryktet, att jag vek blott för den fiendtliga öfvermakten. Min motståndare följde efter mig ända till Fraustadt, dit han ankom den 12 Februari, och nu beslöt jag mig till att angripa honom.

"Den 13:de framryckte jag med 12 bataljoner, 37 sqvadroner, i det hela med omkring 11,000 man och 30 kanoner, mot Fraustadt, der general Schulenburg hade intagit ställning med 27 bataljoner, 42 sqvadronor (20,000 man) och 76 kanoner. Hans högra flygel stödde sig emot Geyersdorf, den venstra mot Röhrsdorf; båda byarne voro omgifna med häckar, deras afstånd från hvarandra uppgick till 2,000 steg, och den deremellan liggande terrain'en var ett öppet, bakåt sakta uppstigande fält. Infanteriet, bland hvilket befunno sig 11 bataljoner Ryssar, bildade centern, kavalleriet båda flyglarne; det förra stod på två, kavalleriet på fyra linier. De båda nämda byarne voro besatta af infanteri och dragoner. Spanska ryttare med jernspetsar, sinsemellan förenade medelst kedjor, betäckte fronten, det tycktes således som om den ärade grefven den gången hade återkommit från sin obenägenhet mot detta skyddsmedel, hvaröfver han väl längre fram kommer att gifva oss en förklaring."

"Fram emot middagen ryckte jag fram till anfall, sedan jag formerat mina trupper på en linie, med en reserv af 4 bataljoner och 14 sqvadroner. Den fiendtliga kanonelden var utomordentligt liflig, men föga mördande, emedan skotten för det mesta gingo uppöfver oss, derjemte lade sig krutröken ned framför fronten i så tjocka moln, att vi marscherade liksom i ett töcken. Obegrip-

ligt nog lyckades det oss att utan svårighet taga de båda byarne, ehuru mina dragoner vid Geyersdorf måste öfver en uppsvälld, men dock tillfrusen bäck, som betäcktes af en så spegelblank isyta, att ryttarne sutto af och varsamt förde sina hästar öfver. Några i grannskapet stående fiendtliga sqvadroner hindrade det ej, utan redo tillochmed undan, då dragonerna ville sitta upp! — Uppmuntrad häraf till ett käckt vågstycke, befallte jag infanteriet att, utan att skjuta, störta sig på den fiendtliga linien, hvilket det också gjorde. Inom få minuter voro de spanska ryttarne genombuggna, artilleristerna dödade vid sina kanoner, båda linierna äfven af kavalleriet angripna och kastade öfverända. Ryssarne öfvergåfvo först positionen. Men slagtandet upphörde icke engång vid flykten, liksom i allmänhet Ryssarne icke erhöllo någon pardon. — Jag hade på två timmar tillkämpat mig en fullständig seger. Hela artilleriet, 7,600 fångar, 100 fanor och standarer föllo i våra händer; stridsplatsen betäcktes af mer än 7,000 Ryssar och Sachsare. Sjelfve hade vi blott 400 dödade och 1,400 sårade. En häst dödades under mig.

Samma dag var konung August med 10,000 man ännu blott 15 mil från slagfältet, han har således icke skyndat sig särdeles. Han vågade icke efter Schulenburgs nederlag att återvända till Warschau, som han blott få dagar förut hade lemnat under glänsande löften, utan vände sig till Krakau. Jag förföljde honom blott en kort tid, då jag icke gerna ville aflägsna mig från schlesiska gränsen, samt förutsatte att Karl nu i alla händelser skulle vända sig mot Schlesien, hvilket också få månader sednare inträffade. Schulenburg, som numera är blefven min vän, må sjelf angifva hufvudsakerna till denna seger, emedan jag icke gerna skulle vilja göra honom ledsen."

Schulenburg. "Derom, mine herrar, är ej mycket af betydenhet att säga, och jag kan sammanfatta det i få ord. Den armée, som jag tillförde konungen, bestod af nyvärfvade trupper, hvilka här för första gången trädde en fiende till mötes, om hvilken de redan hade hört så utomordentliga saker. Visserligen befunno sig deribland äfven några af de bataljoner, hvilka två år förut hade kämpat så vackert vid Puniz, men dessa gåfvo dock det hela icke någon moralisk hållning och de ryska regementerna voro likaledes icke att lita på. Det är också anledningen, hvarföre jag tillät medtagandet och användandet af spanska ryttare. Mitt

kavalleri har denna dag betäckt sig med nesa, det vek först från stridsplatsen och derigenom gjordes infanteriet modlöst. Dessutom har Rehnsköld sjelfmant omnämt, att krutröken föll oss besvärlig och gynnade hans anfall. Nya trupper kunna lika så lätt uppeldas som skrämmas, och det var ett fel af mig, att jag utsatte mig för farorna af en batalj, utan att förut genom smärre fäktningar hafva vant mina trupper vid kriget. Men jag hade alltför säkert räknat på ett fortsatt återtåg af min motståndare och följde honom med något för stor tillförsigt."

Rehnsköld. "Vore jag fåfäng, min käre grefve, så kunde jag i den sista anmärkningen varsna ett fint smicker, ty min återgångsrörelse i förhållande till er kunde lika så väl vara en angreppsrörelse i förhållande till er konung, hvilken jag var fullkomligen vuxen. En seger öfver den *sednare* måste hafva nästan samma följder; så tycks det åtminstone om man behandlar strategiska kombinationer så som aritmetiska problemer. Ur denna synpunkt må ni hafva betraktat mitt beteende och derföre trott, att jag *måste* gå tillbaka. Detta smicker kan jag likväl gifva eder tillbaka. För det första kände jag noga er armées sammansättning, men den kungligas icke; att jag då ännu skulle hafva ett lätt spel med edra trupper, det var mig klart; lät jag dem likväl draga oanfäktade vidare, så kunde denna nya armée under så skicklig ledning ganska snart höja sig till den grad af duglighet, att den blef betänklig för mig, tillochmed om det lyckades mig att i grund slå konungen. För det andra hafva vi, Svenskar, sedan lång tid antagit vanan att bekämpa allt ondt i dess källa, skulle vi också, för att finna denna, nödgas gå längre, än som synes annat folk godt. Sträfvandet att förstöra de fiendtliga stridskrafterna var derföre den hufvudsakligaste bevekelsegrunden till våra tåg och ströfverier härs och tvärs. Skulle ni vara hågad att tadla mitt förfarande vid Fraustadt, då måste ni äfven tadla min konungs infall i Sachsen."

Schulenburg. "Detta anfall har icke blott synts mig, utan äfven er konungs förste minister, grefve Piper, tadelvärdt, och ni bör påminna er, att han fäste uppmärksamhet på den dubbla faran: att uppreta kejsaren och tyska riket på en tid, då deras vapen hade tillkämpat sig stora fördelar öfver Fransmännen, men deremot lemna czaren fritt spelrum i de svenska Östersjö-provinserna, till hvilka denne, det förutan, hade tillräckligt godt öga."

Rehnsköld. "Kejsaren och riket voro dåförtiden mycket förmycket sysselsatta med de franska angelägenheterna, för att de skulle hafva kunnat använda trupper emot oss. Af sjömakterna var ännu mindre att frukta. Men för att sedermera kunna bekämpa czaren med större eftertryck, måste August göras fullkomligt oskadlig, och dertill gafs det intet gynnsammare tillfälle. Och för hvilken orättvisa hade man vid detta infall kunnat beskylla oss? Hade August icke på samma väg marscherat *emot oss?* Hade han icke med sachsiska penningar och sachsiska trupper hela fem åren fört krig *emot oss?* Att han derjemte var tysk riksfurste kan icke uteslutande komma i betraktande, vi sökte blott återgälda hvad han sjelf hade gjort oss."

Schulenburg var synbarligen förstämd, svarade icke på dessa inkast, grep efter sin hatt och rekommenderade sig med den anmärkningen, att han i dag icke vore hågad fortsätta denna diskussion, men med det snaraste åter ville upptaga den. Rehnsköld återhöll honom icke, utan klappade honom leende på axeln och sade: "öfver denna punkt skola vi väl alltid blifva af olika mening." — Jag ville äfven rekommendera mig, måste likväl ännu bli qvar.

"Vet ni", sade fältmarskalken till mig, då vi åter voro ensamma, "hvarföre Schulenburg röjde så mycken ömtålighet? Han hör mycket ogerna talas om denna period, emedan den just är den minst ärofulla af hans lefnad, dessutom har han icke i striden mot Svenskarne, med undantag af den enda fäktningen vid Punitz, kunnat skörda några lagrar. Nästan alla företag slogo fel för honom, emedan han icke ville öfvertygas om, att de svenska trupperna dåförtiden gällde för de bästa i Europa och kommenderades af ganska erfarne officerare; en följd af den krigiska anda, som Gustaf Adolf, de af honom bildade fältherrar och Karl XII hade ingifvit hären. En sådan ande räcker alltid en tid bortåt, isynnerhet om den ständigt erhåller ny näring. Har man att göra med *sådane* motståndare, måste man se sig bättre före och icke fika efter stora resultater. Sedan vi hade ryckt in i Sachsen, kände Schulenburg blott alltför väl, att det icke mera vore att tänka på något allvarsamt motstånd, uppgaf frivilligt landet på högra Elbe-stranden, lät föra Dresdens dyrbarheter till Königstein och nöjde sig tillsvidare med att betäcka hufvudstaden. Men dernäst gjorde han försök att uppfånga vår

konung, som efter gammal vana ofta red många mil vidt och bredt i sällskap med några få officerare och tjenare, och sände han i sådan afsigt general *Jordan* med 600 ryttare mot Bautzen. Denne var noga bekant med trakten, uppställde öfverallt utposter på lur och trodde sig vara säker på sin sak. Men vid denna tid kom en viss *Görtz* till oss, en ganska rik brandenburgsk adelsman af angenämt yttre, stor tapperhet och förslagenhet *). Han hade förut kommenderat ett af de ryska regementerna, hvilka hörde till konung Augusts hjelptrupper, hade råkat i tvist med sachsiske generalerna, blifvit arresterad och skulle af en officer föras till Sachsen. Han fann likväl redan i Polen tillfälle att bringa sig och sin vaktare i Svenskarnes våld, lät presentera sig för konungen, förvärfvade sig dennes ynnest, erhöll ett regemente och tillika uppdraget att göra slut på general Jordans ströfverier. Härtill var Görtz fullkomligt egnad. Han öfverföll med 200 Svenskar och 500 Pohlackar general Jordan så plötsligt vid Reichersdorf, att denne icke engång kunde ordna sina trupper, samt blef af Görtz's egen hand genomborrad. Sedermera utförde han vid Naumburg ett likadant öfverfall och förföljde de flyende ända till Franken.

"Egentligt krig hafva vi icke haft att föra i Sachsen, ty fredsunderhandlingar blefvo ganska snart inledda. Men landet måste lida ofantligt. Om man öfverväger, att detta polska krig har kostat det sachsiska landet 88 millioner thaler, 800 kanoner och öfver 36,000 man (enligt Weiss' kursachsiska historia), oberäknadt de alls icke bekantblifna summor, dem konung August fortfarande använde till personliga ändamål, så förvånas man öfver detta lands ofantliga hjelpkällor och öfver dess invånares arbetsamhet; ty under de derpå följande tiderna har det ofta gått Sachsarne ännu sämre.

"Czaren hade hoppats, att Sachsen skulle blifva ett annat Capua för oss, men deri blef han mäkta bedragen. Vi hade inryckt med 24,000 man, helt och hållet afsöndrade trupper, och utmarscherade i September 1707 åter med 19,200 man infanteri och 24,850 man kavalleri i det förträffligaste tillstånd och försedda med allt som var erforderligt till ett nytt krig, Att det

*) Är en annan, än den i förra brefvet omnämde Görtz.

Förf.

numera gick ut på czarens bekämpande, är eder redan bekant, dock kan jag i dag icke vidare fortsätta min berättelse, emedan konungen har befallt mig att infinna mig hos honom denna timma. Jag skall icke underlåta att meddela Hans Majestät er önskan och hoppas på den bästa framgång, ty umgänget med män af er art är egentligen hans största förnöjelse, dock beslutar han sig ogerna till att göra nya bekantskaper, då det småningom blir honom besvärligt att alltmer nödgas förnimma samma förvända åsigter om ändamålet med hans vidtutseende företag."

Ofvanstående meddelanden, jemförda med dem jag hade förnummit ur andra berömda samtidas mun, försänkte mig i allvarsamma betraktelser öfver många folks öde. Rysslands och Sveriges beherrskare fullföljde de mest storartade stats-syftemål och bragte dem utan tvifvel äfven stora offer. Under det att Peter med jernkonseqvens sträfvade efter det utstakade målet, lät Karl stundom genom sin egenvilliga halsstarrighet afleda sig från målet. Detta gäller likväl mera om de sednare företagen; ty ända till Altranstädterfreden (1706) se vi konungen af Sverige oaflåtligen bemöda sig att med allt eftertryck bekämpa det ryska inflytandet på Polen och försäkra detta rike om en bättre framtid. Men han gjorde detta endast med väpnad hand och hans öppna, ridderliga karakter lemnade åt hans båda motståndares lömskhet många svaga sidor. Likväl lyckades det Karl XII att fullständigt besegra konung August och göra honom för lång tid oskadlig, tillochmed att nödga honom stiga ned från den polska konungatronen. Men Stanislaus var visserligen icke egnad att värdigt fylla denna, och af den inom sig splittrade, i grund förderfvade polska adeln var likaledes intet betydande bistånd att vänta. Det fattades således den svenske konungen tillräckligt understöd till den fortsatta striden mot Ryssland och, om han äfven tillfogade Ryssarne stora förluster i de mångfaldiga striderna, så var hans egen förlust dock vida svårare att ersätta. Derföre kunde man beräkna, att efter en kort följd af år de svenska ressurserna för kriget skulle vara uttömda, innan ännu stridens ändamål var uppnådt.

Hvad skall man likväl säga om August II? Hans prålande och likväl bragdlösa uppträdande i Ungern vill jag icke underkasta någon kritik; han visade sig der såsom kejsarens fältherre och stridde för ett, från honom fjerran liggande mål.

Men sedan August hade blifvit vald till konung af Polen (1697) och sedermera förbundit sig med Ryssland mot Sverige, var det hans första och heligaste pligt att tygla sina egna passioner för att lära beherrska andras. Huruvida föreningen af polska konungakronan med sachsiska kurfurstehatten kunde för hans arfland medföra verkligt gagn, vill jag lemna osagdt. Men då denna nya konungavärdighet blott medelst sachsiskt mynt och blod kunde upprätthållas, hade August äfven bort sträfva efter att för dessa grundlägga något varaktigt. Hela anläggningen var dock redan att anse såsom förfelad i detta afseende, ty ett förnuftigt mål skulle man blott genom ett *förbund med Sverige* mot Ryssland hafva kunnat uppnå. Derigenom hade mycket kunnat göras godt igen af det, som hans förfäder hade under trettioåriga kriget försummat eller förbrutit.

Men August tänkte på ingenting så litet som på de honom af Gud anförtrodda folkens väl. Hans löjliga fåfänga och prålsjuka och den honom helt och hållet beherrskande sinnligheten gjorde honom till en lekboll för sine gunstlingar och maitresser; äfven czaren behandlade honom icke bättre. Han var och blef oduglig till hvarje allvarlig verksamhet. Tillochmed kriget hade för August i grunden behag blott i den mån, som han deri fann tillfälle att tjena sin fåfänga och låta smickrare besjunga bragder, i hvilka han ofta hade haft alldeles ingen del. Med det enda undantaget af slaget vid Klissow (1702), har August aldrig vågat att gå sin motståndare Karl i vägen och, ehuru det handlade om försvaret af en konungatron, tog hoflefvernet i Warschau, Krakau, Sandomir och Lemberg hans tid och hans krafter dock ojemförligt mera i anspråk, än krigsoperationerna.

Ludvig XIV har tillfogat vårt tyska fädernesland många djupa sår. Men det förderfliga föredömet af hans sedeslöshet, hvilken fortplantades till nästan alla tyska hof, är onekligen det förderfligaste onda, som han har tillfogat oss. Dock låt mig afbryta detta ledsamma tema: äfven i Olympen gifves det en viss gallfeber, blott att den yttrar sig annorlunda i sina symptomer, än på jorden.

III.

Olympen den 5 April 1839.

Du vet, min vän, huru mycket jag, medan jag ännu lefde, ifrade emot uppställandet af en, på alltigenom rationella grunder stödd, allmän krigsteori och huru mycket jag bemödade mig om att för teoretikerne göra begripligt, att de framförallt skulle sträfva efter att utforska krigets *verkliga beskaffenhet.* Men äfven denna kunskap är otillräcklig till att gifva en fast basis åt en dylik teori, och man skall knappast kunna underlåta att för *hvart och ett* krig *särskilt* taga i grundligt öfvervägande de bestämmande förhållandena. Sedan jag gjort bekantskap med de svenske generalerna Rehnsköld, Lewenhaupt och Gyllenkrook och erhållit närmare kännedom om Karl XII:s förhållanden och afsigter, tränger sig denna åsigt alltmera på mig och jag kan icke förvara mig för ett leende, då jag förnimmer, huru våre skriftlärde bruka bedöma denne furstes företaganden.

Medan konung Karl I mer än ett års tid dröjde qvar i Sachsen och der gjorde sin krigshär, genom starka värfningar och god utrustning, duglig för krigets fortsättning, fattades han af den storartade tanken att genom beväpnad mellankomst i förening med konungen af Danmark göra slut på det spanska arfföljdskriget. I Wien — hvarest Karls fordringar i afseende på de religiösa fri- och rättigheter, som borde tillförsäkras protestanterne i Schlesien, lydde alltmer kategoriska — var man derföre i icke ringa bekymmer, ty man skulle hafva varit helt och hållet ur stånd att afvärja Svenskarnes inmarsch, likasom äfven det ånyo upplågade ungerska insurrektionskriget derigenom lätt skulle hafva kunnat taga en högst farlig vändning. Man sökte derföre att för sig vinna en af konungens förtrognaste rådgifvare, grefve Piper, hvilken också visste att genom allehanda föreställningar bringa det derhän, att ett nytt krigståg emot czaren blef beslutadt *).

*) Jemför dermed: *Schlossers* "Geschichte des 18 Jahrhunderts", 1 Band, sid. 161.

Härtill var dessutom grundlig anledning nog förhanden, ty Peter betraktade Östersjöprovinserna redan såsom sin säkra besittning och sökte äfven att befästa sitt inflytande i Polen genom allahanda ränker, utan att ens på långt när gynna ett återinsättande af August. I sensommaren år 1707 bröt konungen upp från Sachsen åt Polen till, hvars gräns han den 19 September öfverskred vid Rawitz. Han hade räknat på att här röna motstånd, men Ryssarne veko öfverallt undan, förhärjande landet efter sig; tillochmed qvarnarne förstördes af dem, så att Svenskarne snart sågo sig nödgade att göra bruk af de handqvarnar af jern, dem konungen hade låtit fördela på regementerna. — Vid underrättelsen om Karls afmarsch ur Sachsen hade czaren ilat till Warschau, för att träffa anstalter till ett hårdnackadt försvar af Weichsel, samt sedermera begifvit sig till Moskwa för att påskynda krigsrustningarne. Svenska arméen gjorde likväl halt redan vid Posen, för att invänta de ur Pommern anryckande rekryterna. Såsnart frosten hade gjort de bottenlösa vägarne farbara, bröt konungen upp emot Weichsel, hvilken han gick öfver den 10 Januari 1708 på en isbro i trakten af Warschau, utan att dervid blifva hindrad af Ryssarne. *Gyllenkrook*, hvilken ombesörjde en generalqvartermästares göromål och ständigt måste lemna konungen noggranna rapporter om topografien af den krigsteater, som skulle beträdas, har för mig berättat, att i midten af Weichsel isen hade varit blott 3 tum tjock, men närmast stränderna ännu svagare. Man hjelpte sig medelst hvarf af halm, hvilka betäcktes med snö och derefter öfvergjötos med vatten, hvilket bildar ett ganska bastant isbräde. Der isen var för svag för att bära enstaka personer, betjenade man sig af bräder och bjelkar, hvilka soldaterna skjöto framför sig på den tunna isen och sedan med varsamhet sammanfogade till ett fast underlag. Dylikt sätt att öfvergå vatten hörde hos Svenskarne till ordningen för dagen och de ägde i förberedelserna dertill en utomordentlig skicklighet. Hos oss paradera de för det mesta blott i läroböckerna.

Öfver konung Karls afsigter sväfvade ett hemlighetsfullt dunkel, och man kan antaga, att han dåförtiden sjelf ännu icke hade bestämt sig för, i hvilken riktning han skulle framtränga, ty underhandlingarne med Turkarne hade ännu icke någon diplomatisk karakter och Mazeppas anbud kunde han icke skänka fullt

förtroende. Men att ett af Kossaker och Turkar lemnadt bistånd måste föra konungen in i det sydliga Ryssland, är en gifven sak, då man aldrig får låta bundsförvandter af ännu icke bepröfvad trohet och skicklighet operera på egen hand. De svenske generalerna hade gjort sig förhoppning på, att marschen skulle gå till Samojitien och Kurland, hvarest tvenne andra corpser, under grefve Lewenhaupt och furst Wiesnawiecki, stodo och hotades af rysk öfvermakt. Också skulle man i denna händelse hafva blifvit närmare kustorterna och alltså lättare kunnat underhålla förbindelsen med Sverige. En metodisk fältherre skulle säkerligen icke hafva aflägsnat sig långt från dessa platser, men Karl var icke van att så strängt binda sig vid reglor; hans håg stod högre, han trodde sig kunna lita på sin lycka, och alla hans rön hittills gåfvo honom rätt dertill. Huru mycket czaren *fruktade* sin motståndare, bevisa hans försök att förmå denne till fred. Men Karls fordringar: Ingermanlands utrymmande och det knappt grundlagda Petersburgs nedrifvande, voro för hårda, tillochmed oförenliga med den ryske monarkens ära. Peters stolthet fann sig på det högsta förnärmad genom ett *sådant* anspråk och utrotningskriget blef af båda motståndarne beslutadt. Hade Karl varit en finare menniskokännare och mindre hederlig karl, så hade han måst säga sig, att han *icke* skulle kunna utgå såsom segrare ur denna kamp, ty Peter hade ojemförligt mera stridskrafter och var, såsom alla Ryssar, förslagen i hög grad. Men i denna punkt kunde Karl icke uppgöra räkningen, hvarföre hans förutsättningar ej heller slogo in, såsom detta snart skall visa sig.

Omvexlande töväder nödgade konungen till månget ofrivilligt "halt" och han kunde först den 22 Januari gå öfver Narew vid Ostrolenko, hvarpå han öfver Kollno och Koryczyn vände sig mot *Grodno.* Konung Stanislaus åtföljde arméen. Karl förde 43,000 man, till hälften rytteri, emot Niemen, der han måste vänta att råka på 100,000 Ryssar. Han aktade emellertid föga på sin motståndares öfvermakt och påskyndade sin marsch så mycket som möjligt, för att tvinga Ryssarne till batalj före Peters återkomst från Moskwa. Men deri hade han missräknat sig. Czaren befann sig redan i Grodno, hvarest general Menczikow stod med 9,000 man, men var likväl icke böjd till att före ankomsten af sina förstärkningar pröfva vapenlyckan, ty hans öfriga trupper samlade sig först vid Wilna, Minsk och längre söderut. Svenskarnes anryckande uppfyllde de ryske be-

fälhafvarne med förskräckelse, då allt motstånd hittills ständigt hade varit förgäfves, och då konungen i sällskap med prinsen af Würtemberg, fältmarskalk Rehnsköld och flere generaler, den 28 Januari visade sig med endast 900 ryttare framför Niemenbryggan, hvilken öfverste Mühlenfeld skulle försvara med 2,000 man, veko Ryssarne, efter en kort fäktning, tillbaka in i staden, hvilken czaren, som trodde sig hafva hela svenska arméen framför sig, i ögonblicket öfvergaf med alla trupperna. Snart varsnande detta sitt misstag, sände han den nästföljande natten öfverste Mühlenfeld med 3,000 man emot Grodno, för att öfverfalla konungen, hvilken ville med sin djerfva skara invänta de öfriga truppernas ankomst. De svenska utposterna öfverväldigades visserligen, och på gatorna och torget uppstod en hetsig nattlig strid, likväl måste Ryssarne snart åter öfvergifva stället, med förlust af 56 dödade och många sårade.

Denna början var för konungen ett godt förebud. Efter arméens ankomst fortsatte han marschen mot *Wilna,* men stötte på vägen på så många hinder, att han i stället tog riktningen till Minsk, hvarifrån czaren väntade förstärkningar. Man fann emellertid vägarne så bottenlösa och bristen på lifsmedel blef snart så kännbar, så att arméen vände tillbaka till Wilna. Men då underrättelsen om Ryssarnes återtåg mot Smolensk ingick, gjorde Karl halt vid Smorgonie och blef här stående till början af Juni. Detta långa uppehåll måste visserligen väcka förundran, ty czaren vann derigenom tid till att draga till sig sina stridskrafter från de aflägsnare trakterna och att organisera dem. Men denna vinst af tid lände äfven konungen till fördel, i det han behöfde mången förberedelse till sitt stora företag och äfven måste lemna Mazeppa tid till att på skickligt sätt inleda sitt affall från czaren. Ytterligare borde äfven afseende fästas på Polens säkerhet, såsom den nästa operationsbasen, och då Augusts anhängare gjorde min af att förnya sitt gamla spel, måste konung Stanislaus återvända till Warschau, dit general Krassow åtföljde honom med 8,000 Svenskar till hans understöd.

I svenska högqvarteret i Radoszkowiczy plägades undertiden de vigtigaste underhandlingar öfver fälttågets fortsättning, hvarvid konungen gaf mera gehör åt sina generalers åsigter, än det i allmänhet var händelsen. En strid på lif och död mot beherr-

skaren öfver ett så stort land, som Ryssland, hvilket dåförtiden var betäckt med vida mera skogar och moras och som erbjöd den angripande mycket mindre medel till hans underhåll, än nu, var ett högst farligt företag, hvilket behöfde moget öfverläggas. Härtill kom ytterligare det af czaren antagna sättet att föra krig, som väsendtligen bestod uti att helt och hållet förhärja de öfvergifna provinserna och så länge undvika afgörande fäktningar till dess att Svenskarne skulle genom hunger och öfveransträngningar vara upprifne, men emellertid genom ändlösa oroanden försvåra deras framträngande, samt sålunda försvaga deras krafter *). På hvilket sätt var under sådana förhållanden detta krigs stora mål att uppnå? Hvilken var den punkt eller den sida, der en väldig stöt måste bringa czaren ur jemnvigt och skaka honom? Och, hade man slutligen uppnått detta mål, skulle segraren äfven kunnat göra sig förhoppning om att han derefter ännu skulle vara stark nog att hämta någonsomhelst betydande nytta af sin seger? Man betänke likväl endast, att Peter kunde ställa tio Ryssar emot en Svensk, men att Karl icke så lätt kunde ersätta förlusten af krigare!

Sådana och likartade frågor, dem våre moderne "linie- och vinkel-strateger" icke vilja höra talas om, emedan deras besvarande skulle blåsa omkull deras konstrika lärobyggnad såsom ett korthus, kommo vid denna tid mycket i betraktande. Att Karl insåg hela vigten af sitt stora företag och icke inträngde i Ryssland såsom en dumdristig äfventyrare, visar sig redan af det långa stilleståendet och af rådplägandet. Jag kan icke omständligt meddela dig förloppet af debatterna och vill blott för dig nämna hufvudsynpunkterna, från hvilka man dervid tog sin utgång.

Petersburg och närmaste kustorterna hade en utomordentlig vigt och betydelse för czaren, som för hvad pris som helst ville bilda sig en sjömakt. Men Moskwa var ej mindre vigtigt, ty efter Petersburgs grundläggning vände de missnöjde, rikets store, sig företrädesvis till den äldre hufvudstaden, hvarest en mängd

*) Detta sätt att föra krig hafva Ryssarne äfven användt år 1812; det synes således helt och hållet härflyta ur deras lokalförhållanden.

T. Utgifv.

elementer till inre gäsning hopade sig. Men de trakter, hvilka man måste passera för att komma till Petersburg eller Moskwa, erbjödo inga underhållsmedel, men deremot hinder i stort antal. En marsch till Ukraine hade visserligen ej mindre stora svårigheter, emellertid fann man der lifsmedel i öfverflöd, en vänskapligt sinnad krigarstam, Kosakerna, hvilkas hetman ville grundlägga ett oafhängigt rike åt sig. Hade man fått fast fot i Ukraine och lyckades det Mazeppa att vinna ännu andra kosakstammar för sitt intresse, så kunde kriget blifva härifrån fortsatt med mycket eftertryck. Ett biträde af Turkarne skulle tillochmed hafva förskaffat konungen af Sverige öfvervigten, och detta biträde var icke osannolikt.

Innan Karl fattade sitt beslut, hade han redan gifvit befallning, att general *Lybecker* med 14,000 man skulle rycka fram från Finland till Ingermanland och fram emot Newa, för att förstöra den nya kejsarestaden och bringa närmaste kustorter i sitt våld. General *Lewenhaupt* skulle med en lika stark corps framtränga genom Kurland och understödja den förre. Sjelf ville han i början likaledes, öfver Polozk, marschera dit med hufvudarméen, en operation för hvars verkställande Gyllenkrook uppbjöd all sin öfvertalningsförmåga. Hade densamma kommit till utförande på detta sätt, så kunde Peters storartade organisationsplaner en lång tid bortåt hafva blifvit i hög grad störda. Lybeckers företag var i alla möjliga händelser beslutad sak. Det började först i slutet af Augusti, hade i förstone god framgång, men blef illa understödt af svenska flottan under amiral Ankarstjerna och strandade emot Ryssarnes förhärjningssystem, genom hvilket Svenskarne beröfvades alla medel till deras underhåll. Endast med svårighet räddade Lybecker manskapet; hästarne, kanonerna och vagnarne gingo förlorade. Utan Lewenhaupts medverkan hade, öfver hufvud taget, ingen afgörande framgång kunnat väntas. Men denne erhöll redan i Juni en annan bestämmelse, i det han skulle tillföra konungens armée lifsmedel och krigsförråd af alla slag. Äfven denna tillförsel motsvarade icke förväntningarne, såsom jag längre fram skall meddela dig.

Emellertid beslöt sig Karl — till premierministerns, grefve Pipers, och general Gyllenkrooks stora bedröfvelse — för att framtränga emot Moskwa, hvilket åter var en älsklingstanke hos fältmarskalk Rehnsköld och flere andre generaler. Arméen bröt

derföre upp emot Berezina, som den öfvergick den 27 Juni nästan på samma ställe, som Napoleon på sitt återtåg hade valt till öfvergångspunkt. Ryssarnes motstånd var blott svagt och de drogo sig, sedan Svenskarnes öfvergång försiggått, tillbaka till Toloczyn. Karl förföljde Ryssarne med ovanlig liflighet, men kunde ej vinna någon fördel öfver dem, fann dem i temlig styrka bakom den djupa, med sumpiga stränder infattade Wabisfloden, som der förenar sig med Druc (Drutz); den ryska hufvudarméen stod lägrad vid Mohilew invid Dnjepr, blott fem mil aflägset*). Fältmarskalken Scheremetjew och general Menczikow bestormade czaren med föreställningar om att här försöka vapenlyckan, ty ställningen vid *Holowczyn* var utomordentligt stark. Peter gaf efter och lät skyndsammast förstärka de der stående trupperna (hvilka redan hade förskansat sig), så att till försvarandet af öfvergången kunde användas ungefär 36,000 man, öfver hvilka Menczikow erhöll öfverbefälet. Scheremetjew blef med de öfriga trupperna vid Mohilew.

Då Karl den 13 Juli ankom hit, var han genast besluten för anfall och lät sorgfälligt undersöka floden. Det blef honom klart, att han måste försöka hindra de båda skilda armée-corpsernas förening, ty sjelf hade han blott 35,000 man och måste i fiendens åsyn öfvergå en flod, hvars djup besteg sig till mer än 4 fot. Efter noggrann besigtning af flodstranden fann man ett upphöjdt ställe, från hvilket fienden kunde beskjutas ganska eftertryckligt. Här lät Karl ännu under natten uppföra 18 kanoner, hvilkas eld följande morgonen på ett ganska omildt sätt uppväckte Ryssarne ur sömnen. Under en tre timmars kanonad, hvilken besvarades af Ryssarne, visserligen lifligt, men utan betydlig verkan, och som redan tidigt, klockan 2, tog sin början, formerade konungen sina trupper till anfall. Då uppställandet af broar skulle hafva erfordrat för mycken tid, hvarjemte pontonerna icke voro i fullständigt antal till hands, beslöts att genomvada floden. Karl sprang främst i; 4 fotregementen följde honom; Rehnsköld gick öfver med några ryttare-regementer ett stycke längre till höger. Hade kanonaden redan gjort Ryssarne något spake, så blefvo de nu genom denna ofantliga djerfhet

*) Historieskrifvarne äro icke enige om orten *Holowczyns* rätta namn och läge. Enligt Nordberg skall vattnet framför Ryssarnes front hafva varit Berezina. T. Utgifv.

fullkomligt förbluffade. Ett häftigt regn under natten gjorde eldvapnen obrukbara, så att om att skjuta var det nästan icke mera fråga. Men till en strid med blanka vapen tycktes Ryssarne hafva förlorat modet, åtminstone mot en fiende, som var dristig nog till att vada i vattnet ända upp till skuldrorna, samt derefter marschera öfver ett bredt kärr, allt blott för att så snart som möjligt komma i handgemäng. Inträdde någonstädes ett hejdande i framryckandet, så bragte Karls uppmuntrande tillrop Svenskarne snart åter framåt, och knappt kände desse sig på fast mark, så gick det med dödsförakt löst på det ryska infanteriet. — Men oaktadt denna nästan exempellösa bravur, skulle angreppet dock hafva kunnat slutas ganska olyckligt, så framt icke Rehnsköld varit lika omtänksam, som djerf. Då konungen redan var inkommen i handgemäng och icke så snart kunde räkna på understöd, närmade sig 130 ryska sqvadroner till flodens strand. Rehnsköld hade blott 8 sqvadroner och drabanterna hos sig, men kastade sig med sådan häftighet på de närmaste regementerna och hade så lyckligt valt ställe, att hela ryska kavalleriet alls icke kunde komma till action, utan måste i stor oordning rymma fältet. — Vid samma tid hade Karl förjagat infanteriet ur förskansningarne och skyndade sig nu, understödd af friska trupper till fots och häst, att komma den tappre Rehnsköld till hjelp, hvilken var i fara att blifva af den tiofaldigt starkare fienden tillbakakastad ned i floden. Men nu vände Ryssarne honom snart ryggen och öfverlemnade sitt eget infanteri åt dess öde.

Så medförde Karls och hans truppers makalösa djerfhet en seger, hvilken lemnar ett bevis på, att man i krig icke får anse någonting för omöjligt. Dock förtjenar äfven konungens och hans generalers snabba öfverblick det ärofullaste erkännande, i det att kanske hälften af de ryska trupperna allsicke kom med i striden, emedan täta skogar och kärr förhindrade dem från att vända sig dit, hvarest deras närvaro just erfordrades. Men med afsigt valde Svenskarne alltid ställen och ögonblick till anfall, hvilka icke medgåfvo fienden något understöd före det hastigt verkställda afgörandet, en omständighet som alltid spelar hufvudrollen i taktiken. — Konungen ansåg denna seger för den mest glänsande, som han någonsin tillkämpat sig; men det var också hans *sista*. Betraktar man emellertid följderna, så hör den till de mest obetydande, ty det fattades honom nu krafter att begagna

sig af den, hvarföre han måste förblifva stående overksam i fyra veckors tid vid *Mohilew.*

Ty general *Lewenhaupt*, som skulle anträda sin marsch till konungens armée i de *första* dagarne af Juni, lät nämligen anmäla, att han först de *sista* dagarne af Juni hade emottagit ordern till afmarsch och således skulle inträffa vid arméen åtminstone fyra veckor sednare, än man der väntade honom. Detta var en högst ofördelaktig omständighet, ty, oberäknadt nödvändigheten af förstärkning och tillförsel, hvilkas ankomst konungen med otålighet emotsåg, var föreningen med Lewenhaupt flera svårigheter underkastad, så snart arméen framryckte vidare, och dennes, omkring 11,000 man starka corps kunde lätt blifva öfverväldigad, samt de densamma åtföljande vagntågen med deras rikliga laddning af alla slags krigsförnödenheter kunde lätt gå förlorade. Utan vapen- och förrådsplats i grannskapet, måste konungen anse denna tillförsel såsom sin vandrande operationsbas, från hvilken han icke borde skilja sig något längre. — Hvad angår detta sällsamma fördröjande af befallningens framkomst, så har jag icke kunnat utgrunda orsaken dertill, och Gyllenkrook försäkrar sjelf, att konungen i afseende derpå icke hade velat anställa någon undersökning; han hade för öfrigt ett så stort förtroende till Lewenhaupts omtänksamhet och drift, att han med tillförsigt räknade på hans skyndsamma ankomst.. Men sedan fyra veckor voro förgångna, ansåg han sig icke böra vänta längre på honom, på det att czaren icke skulle anse denna ofrivilliga overksamhet såsom en stum bekännelse om bristande kraft. Konungen öfvergick derföre den 15 Augusti Dnjepr och marscherade mot *Smolensk,* hvarvid han på vägen öfverfölls af Ryssarne i lägret vid Dobry och sedermera vid Rajowka nästan hade råkat i fångenskap; ett bevis, att Ryssarne ständigt blefvo djerfvare och bevisade sig såsom läraktige elever åt sin svenske mästare.

Huruvida denna marsch till Smolensk blott hade till ändamål att vända czarens uppmärksamhet från Ukraine, hvarest Mazeppa tog de sista stegen till affall, eller huruvida Karl företog denna operation blott för att sysselsätta sin motståndare och draga honom från Lewenhaupt, till hvilken man endast på långa omvägar kunde låta tillställa ordres; det har icke blifvit mig rätt klart. Så mycket är likväl säkert, att konungen hyste stort

bekymmer för Lewenhaupt och honom medföljande förråd, hvilkas förlust skulle varit oersättlig, och att han hade ingått förpligtelser till Mazeppa, hvilka numera icke lemnade honom valet fritt.

Vistelsen i trakten af Smolensk gaf konungen tillfälle att göra åtskilliga, icke mycket uppbyggliga erfarenheter. För det första utvecklade Peter en militärisk takt för strategiska kombinationer, den man hittills icke hade till den grad hos honom varsnat. Det vid Holowczyn lidna nederlaget hade icke nedslagit hans mod; han höll sig alltid i närheten af sin motståndare, för att hastigare kunna upptäcka dennes rörelser, men utsatte sig icke för något ytterligare angrepp och drog försorg om att alla broar och vägar emellan de båda arméerna gjordes så mycket som möjligt obegagneliga. Det förra förhärjningssystemet vidhölls äfven på rysk grund och botten och satte konungen i icke ringa förlägenhet. Denne öfvertygade sig vidare, att man icke längre kunde vänta på Lewenhaupts ankomst, att man derföre måste för honom utmärka en föreningspunkt och öfverlemna det åt hans skicklighet att bryta sig väg dit. Konungen måste alltså bestämma sig för, hvarthän marschen skulle riktas sedan man lemnat trakten af Smolensk, och det hade sina synnerliga svårigheter, då han vid denna tidpunkt ägde blott en ofullkomlig kännedom om alla de förhållanden, hvilka dervid måste tagas i öfvervägande. Förut var hans uppgift i hög grad enklare, han behöfde blott uppsöka och angripa den fiendtliga hufvudstyrkan, samt rastlöst förfölja densamma. Men czaren höll ingenstädes stånd, utan att likväl uppoffra mycket terrain, och hans närhet inskränkte ofantligt friheten i rörelserna. Detta försvarssätt är visserligen icke användbart i hvarje land, men hvarest det likväl det är, skulle det alltid kunna anbefallas åt den svagare, så länge han saknar taktisk skicklighet till att inlåta sig i hårdnackade försvarsstrider.

Efter flere dagars obeslutsamhet befallde konungen, att man skulle taga vägen öfver Kryczew och Mglin till *Starodub* och att Lewenhaupt skulle hänvisas dit; marschen in i Ukraine till Mazeppa var således nu beslutad, afsigten att förena sig med honom var uttalad och förbundet med honom således icke mera någon politisk hemlighet. Nu måste alla strategiska sido-marscher öfvergifvas, ty czaren kunde icke längre bedragas, hade också redan kännedom om Mazeppas affall och bemödade sig

att åter vinna flere bland Kosak-öfverstarne. Men marschen till *Starodub* utfördes icke med den erforderliga skyndsamheten, och general Lagercrona, som förde avantgardet, betedde sig också dervid ganska oskickligt; ty i stället för att följa de sorgfälliga anvisningar, som Gyllenkrook hade gjort honom i afseende på nejden och vägarnes beskaffenhet, lät han vilseleda sig genom otillförlitliga bud, försummande äfven att bemäktiga sig Starodub, då detta ännu hade kunnat ske med ringa uppoffring. — Men vi måste nu ett ögonblick se oss omkring efter Lewenhaupt, hvilken genom den fyra veckor för sent bekomna ordern till afmarsch invecklades i en oöfverskådlig mängd af faror och förlägenheter.

Lewenhaupt hade, såsom sagdt, i Radoszkowiczy blott bekommit föreskriften att hålla sig marschfärdig, men i hvilken riktning, det förblef då ännu en hemlighet; han hade sitt högqvarter i Riga, kunde således icke träffa alla nödiga förberedelser, hvilka för ett skyndsamt verkställande af den väntande marsch-ordern voro af nöden. Hans trupper voro kringströdda i landet och måste förena sig under marschen, hvilket förutsätter en noggrann kännedom af vägarne. Då befallning ingick om att marschera mot Mohilew, utsåg han *Dolczinow* till föreningspunkt, men måste, för svårigheten att underhålla sig, marschera i tvenne kolonner och i Dolczinow (som äfven kallas Dolginowo) vänta tio dagar på general Stackelberg, som anförde den andra kolonnen. Den 10 September bröt han upp härifrån och till *Czeraja*, hvarest han inträffade den 18 och återigen måste vänta flera dagar, för att draga till sig de på aflägsna sidovägar marscherande afdelningarne. Berezina var redan öfvergången, många andra besvärligheter, dem marschen genom förödda trakter förorsakade, voro öfvervunna, men man kunde nu lika litet verkställa en förening, som förut. Här inträffade konungens befallning om att påskynda marschen så mycket som möjligt; men från alla håll ingingo äfven underrättelser om att den framföre liggande nejden vore högst osäker, att Ryssarne hade tillintetgjort alla förråd och förstört broarne öfver de många små vattendragen. Hvart konungen skulle vända sig, var ännu obestämdt, ty han befann sig vid denna tid på marschen till Smolensk. — Lewenhaupt trodde sig under sådana omständigheter böra bibehålla den ursprungliga marsch-riktningen på *Mohilew* och hyste blott bekymmer för att en fiendtlig corps skulle skilja honom från konungen.

I Worenczewicz, nära Szklow, träffade honom trenne kurirer, hvilka meddelade honom underrättelsen om, att arméen åter hade afmarscherat från Smolensk och tagit vägen till Starodub, dit han också skulle marschera. Förunderligt nog, voro de nya marsch-orderna daterade den 24 September, men hade afgått från Wolawuiczka först den 26 och 27. Gyllenkrook kan icke tagas ur den tanken att någon hemlig fiende till Lewenhaupt afsigtligen har fördröjt kurirernas afgång, för att bringa honom i förderf eller nedsätta honom från hans stigande gunst hos konungen, ty det var redan intet tvifvel mer derom, att Lewenhaupt skulle snart blifva angripen af Ryssarne. Men det är likväl i sådana invecklade ögonblick, när man står liksom Hercules på skiljovägen, icke sällan fallet, att man med flit fördröjer afgången af order till aflägsna corpser, och just i dessa dagar var Karl så obeslutsam, att han flera gånger uppsökte Gyllenkrook under nätterna för att samspråka med honom om de vägar, som borde väljas, och om andra vigtiga saker; konungen befann sig, i allmänhet taget, i en så stark inre rörelse, att han, trots sin stora sjelfbeherrskning, alls icke mera kunde dölja den. Denna oro förorsakades hufvudsakligen af Mazeppas upprepade, trängande föreställningar om att han måtte närma sig honom, samt genom bekymret för att Lewenhaupts vagutåg (flera tusen vagnar starka) vid ett arméens hastigare framträngande lätt kunde gå förlorade. Att konungen allvarligt sysselsatte sig med detta ämne, framgår af bestämdheten i de till Lewenhaupt affärdade orderna, hvilka föreskrefvo honom att efter Dnjeprs öfverskridande marschera på *Propoysk* och här gå öfver Sos (Sei, äfven Sotsch). Men detta ställe ligger blott sex korta mil söder om Kryczew, hvarest arméen skulle tåga öfver den nämnda floden, ehuru den dock ankom dit flera dagar tidigare och der icke tordes uppehålla sig.

Lewenhaupt, som ägde noggrannare kännedom, än konungen, om farorna af sin belägenhet, sände, genast efter emottagandet af den sednares ordres, tvenne kurirer på särskilta vägar till denne, hvilke skulle göra en noggrann beskrifning af hans läge. Men den ene blef tillfångatagen och den andre framkom till konungen först sedan denne redan hade Sos bakom sig. — Då Lewenhaupt visste, att bron vid Mohilew blifvit förstörd af Ryssarne, öfvergick han Dnjepr vid Szklow (den 1 och 2 Oktober), hvarmedelst han ännu mera närmade sig den ryska arméen.

Fortfarande hotad och besvärad af fiendtliga afdelningar, marscherade han så slagfärdig som möjligt, och hade alltid ett starkt avantgarde framför sig, för att sätta vägar och broar i brukbart skick, ett göromål, som af Svenskarne med stor sorgfällighet och skyndsamhet fullgjordes. Den 8 Oktober kom han till Liesna, 2 mil från Propoysk, men fann här förhuggningar på alla vägar, alla dammar afledda, broarne förstörda, och måste använda större delen af sina, till 8,000 man hopsmälta trupper till att bryta sig väg. Morgonen derpå skulle öfvergången äga rum. Men fienden visade sig snart från alla håll i sådan styrka (30,000 Ryssar voro här samlade), att striden blef oundviklig. Lewenhaupt kämpade dagen igenom med temligen god framgång, så att han kunde göra sig hopp om att påföljande natt vara i stånd att fortsätta sin marsch. Men då han ankom till Propoysk, fann han äfven bron derstädes förstörd, staden förvandlad till en grushög och fienden på stranden midtemot. — Nu blef honom intet annat öfrigt, än att uppbränna alla sina vagnar, förstöra deras packning, samt att åtminstone rädda trupperna. Han gjorde början med sin egen vagn, lemnade hästarne åt soldaterna, samt använde, öfverhufvud taget, hela anspannet till att göra sitt infanteri beridet. Följande Sos' lopp, kom han ända till byn Glefsna, der man gjorde halt för att samla de sprängda skarorna. Alarmerad under natten af Ryssarne, redo soldaterna ned i floden och upptäckte händelsevis ett grundare ställe, vid hvilket Svenskarne morgonen derpå gingo upp på venstra stranden.

Med otaliga mödor, umbäranden och faror fortsatte Lewenhaupt sin marsch öfver Poppawicz, Kiwahi och Trukunovka, dit han den 20 Oktober anlände och der han händelsevis fann en del af Lagercronas trupper. Tre dagar sednare påträffade han arméen vid Rakowicz; af hans corps voro ännu 6,700 man qvar. Denna förstärkning måste visserligen vara konungen ganska välkommen, men förlusten af de rika förråden, på hvilkas ankomst han hade räknat, var en stor olycka. Stod man nu också på gränsen af ett fruktbart land, så kunde dock bristen på vapen, ammunition och utrustningsföremål af alla slag icke ersättas. Dessutom befunno konungens trupper sig i ett nästan ännu sämre tillstånd, ty redan ifrån Kryczew hade Svenskarne haft att kämpa med outsägliga besvärligheter. Eftertruppen behöfde inga bud mera, ty störtade hästar, vapen och packning, hvilka de till

döds uttröttade soldaterna gjort sig af med, utmärkte tillräckligt tydligt den väg, som hufvudcorpsen hade tagit. Väl påträffade man ofta små byar, men i dessa funnos hvarken menniskor eller lifsmedel, emedan de ryska ströfcorpserna bortdrifvit allting eller förstört allt som kunde vara af någon nytta för Svenskarne. Derföre hade ej heller något regemente kunnat spara något brödförråd, och den medsläpade slagtboskapen var så afsigkommen, att densammas kött gaf föga näring och knappt kunde förtäras utan salt och bröd. Ehuruväl trupperna ofta nog måste vada i vatten, funno de dock intet, hvarmed de kunde släcka sin törst, eller insjuknade snart efter förtärandet af det träskartade vattnet. Korteligen: allt som menskligt tålamod mäktar fördraga, det hade Karls trupper att utstå på denna marsch; men likväl hörde man dem hvarken klaga eller knota. En enda soldat tog sig friheten att med en stum, men vältalig min förevisa konungen ett stycke mögladt bröd, för att dymedelst låta honom förstå huru dålig den enda öfrigblifna födan vore. Karl tog det och sade: "det är väl just icke så godt, men det låter dock äta sig", hvarvid han uppåt brödet inför ögonen på soldaten, hvars hunger derefter äfven tycktes vara stillad.

Kastar man en blick på de skadliga följder, som verkades af Lybeckers misslyckade företag vid Newa, Lewenhaupts fördröjda afmarsch och förlusten af de af honom medförda förråden, Lagercronas oskicklighet och underlåtenhet att besätta Starodub, samt i allmänhet den stora tidspillan, som utmärkte konungens alla företag i Juli, Augusti, September och Oktober månader; så visar sig det såsom sjelfva resultatet, att czarens försvar i ännu högre grad *vunnit* i inre styrka, än konungens anfallsförmåga *förlorat* i eftertryck. Aflägsnad från sina naturliga hjelpkällor, beröfvad de oundgängligaste förnödenheterna till krigets förande, omgifven af ständigt talrikare och allt djerfvare blifvande fiendtliga skaror, midti i ett land, hvars invånare, om också icke öfverallt fiendtligt sinnade, likväl voro åtminstone tvetydigt sinnade, såsom t. ex. Kosakerna, hvilka kort förut ännu voro öppne motståndare; kunde konungen *utan främmande bistånd* icke räkna på någon sorts lycklig påföljd, och denna hjelp kunde nu endast genom *Mazeppa* komma honom till del. Men sjelfve denne Mazeppa befann sig numera äfven icke i ett tillstånd, som för honom gjorde det möjligt att lemna en kraftig

medverkan i kriget mot czaren. Trots all försigtighet och klokhet, hade hans förrädiska afsigter icke blifvit någon hemlighet mera. Peter, som i flera månaders tid lemnats i ro af sin fruktade motståndare, hade begagnat denna tid för att mäktigt förstärka sig, antingen försett den ena eller andra kosakstaden med starka besättningar eller ock förstört dem, och dragit till sig de mest betydande höfdingarne med deras trogne förblifne skaror. Förstörandet af Baturin, Mazeppas residens och förnämsta vapendepôt, omintetgjorde ock Karls sista förhoppning om att afhjelpa sina truppers många trängande behof, försvagade Mazeppas anseende i Kosakernas ögon och hade till följd, att dessa hoptals öfvergåfvo honom, då han, sedan man öfvergått Desna, förklarade: tåget gällde icke Svenskarne, utan Ryssarne, dem man numera hade att betrakta såsom fiender. Af de 15,000 man, som hade följt honom öfver Desna, förde Mazeppa omkring 5,000 till konungen, och liknade sålunda mera en förjagad furste, än en mäktig bundsförvandt.

Ville man betrakta dessa tilldragelser ur blott teoretisk synpunkt, så skulle af dem kunna hämtas ett *nytt bevis* för att ett ändamålsenligt inrättadt försvar är *starkare*, än det mest beslutsamma anfall; ty Karls offensiv hade redan öfverskridit kulminationspunkten, och det krossande bakslaget kunde visserligen ännu fördröjas, men icke mera undgås. Men hela detta krig är genomträngdt af så mångfaldiga *politiska* krafter och verkningar, att de enkla taktiska och strategiska fördelar, som tidtals träda i dagen, stå der såsom lösryckta fragmenter. Karls ledande princip i detta krig var af mera politisk, än militärisk natur; ty hade han också i början gjort sig hopp om att kunna utan främmande hjelp besegra czaren, så insåg han dock snart omöjligheten deraf, och från den stund, då han blef öfvertygad om, att han *icke utan* Mazeppas hjelp kunde uppnå sitt mål, var det också slut med friheten af hans strategi. Du torde väl måhända svara mig härpå, "att förhållandena för konungen, i hans egenskap af anfallande, hade artat sig så ogynnsamt blott derföre, att han uppgaf sin ursprungliga operationsplan, som skulle hafva ledt honom in i de nordliga provinserna," en åsigt, hvilken äfven grefve Piper, Lewenhaupt och Gyllenkrook delade. Men jag måste dock ogilla denna åsigt, emedan ingen synes hafva tänkt derpå, att Peter äfven i detta andra fall skulle hafva genom

samma medel ännu lättare uppnått sitt mål, i det att han endast behöfde förblifva trogen sina grundsatser och sitt sätt att föra kriget, och derom kan, vid fastheten i hans karakter och beslutsamheten i hans vilja, intet tvifvel uppstå. Antag således äfven, att konungen hade utfört en koncentrisk rörelse emot Petersburg, öfverallt i denna nejd slagit Ryssarne ur fältet, bragt kustorterna i sitt våld, med ett ord: vunnit fördelar, dem man kunde kalla betydande; hvad skulle följden hafva blifvit? Peter skulle, efter det första förlorade slaget, öfverallt vikit undan för sin motståndare, skulle hafva förhärjat och förstört allt, som kunde tjena till dennes underhåll, utan att dock derföre betydligt aflägsna sig från kusten. Under sådana omständigheter måste Karl inskränka sig till försvaret af de ånyo förvärfvade kustorterna, emedan han endast derifrån kunde få sina förstärkningar och underhållsmedel, följaktligen frivilligt öfvergifna offensiven, genom hvilket allt czaren vunnit tid till att ordna sina öfverlägsna krafter och använda dem helt och hållet efter godtfinnande, utan att behöfva låta hälften af dem rycka in i Ukraine för att förhindra Mazeppas affall eller för att straffa honom för detta, alldenstund Kosakfursten i den händelsen allsicke skulle hafva tänkt på en förening med konungen af Sverige. — Hade Karl nu, såsom man af hans sätt att tänka och af det krigiska syftemål, som nu upptog honom, måste vänta sig, velat gå fram ur den passiva ställningen vid kusten, så hade det gått honom der, som det gick här; han skulle hafva genom forcerade marscher och blodiga drabbningar, genom brist och elände af alla slag ganska snart försvagat sig, utan att måhända komma fram till Moskwa; ty utan främmande bistånd från södra Ryssland kan man nu engång icke tänka sig någon verklig framgång i detta fall. Men ju djupare han inträngde i Ryssland, desto oundvikligare var också hans undergång. Det var likväl icke en verkan endast af rymdförhållandena, utan också en verkan af folkets karakter. Hade Ryssarne alldeles förlorat modet, så kunde Svenskarne utan fara hafva ströfvat igenom deras land i alla riktningar, och en armée på 40,000 man finner dervid lättare sitt uppehälle, än en armée af 400,000 man, som nödvändigt måste gå under af den strategiska tvinsoten. Men Ryssarne insågo de mångfaldiga fördelarne af sitt läge, togo mera tillförsigt och djerfhet till sig och förstodo att bereda sin motståndare otaliga

förlägenheter. *Detta gjorde slag i saken och skall alltid göra det.*

I det jag meddelar dig mina åsigter i afseende härpå, är jag långt ifrån att anse dem för de enda riktiga, ehuruväl jag är i besittning af underrättelser och upplysningar, hvilka torde stå ganska få tillbuds. Men det har alltid smärtat mig att nödgas höra, huru tillochmed militärer af stort rykte talt med en viss missaktning om Karls fältherretalang, viljande i honom se endast den tappre soldaten. Tapperhet är en egenskap, som lika litet får brista fältherren, som den ringaste af hans stridsmän; det finnes likväl äfven en *andlig tapperhet,* som hufvudsakligen består deri, att man icke af någon vedervärdighet låter kufva sig, icke af någon fara afhålla sig från att sträfva till det föresatta målet. Huruvida vägen dit går genom fiendtliga svärd eller genom en vidsträckt rymd af olyckor, är fullkomligt likgiltigt, ja, jag tror, att det behöfves vida mera mod till att blicka till mötes en säker brist på det nödvändigaste, samt utomordentliga ansträngningar, än att med ögonblickligt dödsförakt störta sig i fiendens tätaste hopar. Till en djerf vapenbragd hörer endast den vågspelet motsvarande ögonblickliga sinnesstämningen, hvarföre äfven män af blott vanligt mod stundom äro i stånd dertill. Men att veckor och månader igenom kämpa med faror och mödor af alla slag, är vida mera, det förutsätter en själsstyrka, som är endast få dödliga tillhörig. *Denna själsstyrka ägde konung Karl*, och man kan knappt säga, hvilkendera sortens tapperhet var hos honom störst.

IV.

Olympen den 22 Juni 1839.

Hemliga uppdrag af Mars och Minerva, inspektionsresor, konferenser och utflygter till Tenaren hafva hittills afhållit mig ifrån att fullända min berättelse om Karls fälttåg i Syd-Ryssland; också hoppades jag alltid att få göra konungen min uppvaktning, för att af hans egen mun förnimma det, som andra känna endast till hälften. Men Rehnsköld har ännu icke kunnat finna

det passande ögonblicket till ett sådant samtal, och sålunda maste jag då något tygla min vettgirighet. Emellertid har jag flitigt besökt det svenska qvarteret och har aldrig kommit derifrån utan någon vinst. Men dervid öfvertygade jag mig alltid mera om att desse herrar äro något oenige sinsemellan, och att den ene ger den andre skulden för att äfven hafva bidragit till den stora olyckan. För få dagar sedan var jag hos general Lewenhaupt till qvällen, hvarvid också fältmarskalk Rehnsköld och general Gyllenkrook der infunno sig. Detta tillfälle syntes mig för lockande till att föra talet på slaget vid Pultava och de tilldragelser, hvilka föregingo detsamma; för lockande för att jag skulle kunna hafva motstått det. Jag inledde derföre samtalet på mitt vanliga sätt och föranledde derigenom en debatt som ordagrannt här följer:

Rehnsköld. "Det är aldrig bra, att en kung, som är fältherre, släpar omkring med sig öfverallt sine ministrar och rådgifvare, utan borde desse herrar dock hellre lemnas hemma, ty man kan icke på en och samma gång kommendera arméer och styra sitt aflägsna land. Grefve Piper är en hedersman, åt hvilken konungen alltjemt måtte skänka sitt oinskränkta förtroende; men i högqvarteret var han mig alltid en nagel i ögat, och så snart han hade varit hos konungen, hade han alltid bibragt honom allehanda betänkligheter, som eljest voro för denne främmande. En sådan der förnäm statsman ser en smula snedt på kriget, finner lifvet i fält odrägligt, och skall icke gerna tillråda ett företag, så snart utgången icke med matematisk visshet låter sig beräkna. Då vi i December 1708 ströfvade omkring i Ukraine, utan att egentligen rätt veta hvad vi skulle taga oss före, var herr ministern helt vedervärdig och talade blott med förakt om hela kriget. Han borde hafva betänkt, att vid hans yttranden dåförtiden fästades mera afseende, än i lyckligare dagar, och att dessa yttranden till stor del buro skulden till den förstämning, som gjorde sig märkbar bland de högre officerarne och snart äfven inverkade ofördelaktigt på sjelfva soldaterna. Vi generaler stodo oss ej heller för väl, och en och hvar af oss längtade tillbaka till den kära hembygden. Men *menniskan* och *krigaren* äro tvenne särskildta väsenden i en och samma person, och hvad menniskan *fordrar,* det får krigaren sällan *bevilja.* Menniskan har sin belägenhets plågor och fröjder inför

sina ögon; krigaren deremot tänker endast på medel och ändamål. Så olikartade åsigter sammansmälta aldrig, de stå alltid fiendtligt emot hvarandra, och menniskan måste antingen lyda krigaren, eller går krigaren förlorad i menniskan. Af ett riksråd eller en minister bör man förr vänta det sednare, än af honom fordra det förra; att i högqvarteret eller krigsrådet inrymma äfven honom en röst är att med flit införa *tvedrägten* der, hvarest blott *endrägten* borde råda, och detta är aldrig bra."

Lewenhaupt. "Vår jernfaste fältmarskalk var aldrig Pipers vän och borde låta honom vederfaras mera rättvisa. Hade vår konung funnit det kloka riksrådets närvaro oläglig eller tillochmed skadlig, så skulle han genast hafva sändt honom tillbaka till Sverige. Men först och främst måste han hafva någon hos sig, som fortfarande med uppmärksamhet följde Sveriges inre angelägenheter, emedan han såsom fältherre hade mera trängande göromål att förrätta och icke sjelf kunde besörja allt. Och sedan synes konungen också hafva önskat, att han emellanåt finge vinkar af män, hvilke icke hade något personligt intresse af kriget och hvilke betraktade detta sednare endast ur den politiska nödvändighetens synpunkt. Dertill var grefve Piper fullkomligt rätta mannen. — Om det är sannt, att man måste hos fältherren skilja emellan krigaren och menniskan och inrymma företrädet åt den förre; så är det icke mindre sannt, att en fältherre, som derjemte är konung, äfven måste hos sig skilja fältherren från regenten. *Regenten* har blott sitt lands och sine undersåters väl att iakttaga, det är hans kallelse. *Fältherren* sträfvar efter sin motståndares besegrande, efter seger och ära. Huru lätt är det icke då möjligt, att han, som alltid förblir i ett lidelsefullt tillstånd, går längre, än att regenten kan gilla det? Äro nu regent och fältherre förenade i en och samma person, så synes det mig oundgängligt, att han omgifver sig med riksråd och generaler och gifver akt på båda delarnes åsigter, utan att omedelbart låta sig af dem ledas. Mig tyckes, att konung Karl knappt kunnat välja en bättre omgifning, helst han alltid dock var stark nog till att hålla hvar och en inom tillbörliga skrankor, såframt det följe honom in att eftertryckligen göra sin mening gällande."

Rehnsköld. "Min käre grefve, jag kunde deruppå svara eder, att ni i lifvet också alltid var mera Pipers, än min vän,

men derpå vill jag nu icke mera tänka, vi förstå hvarandra nu bättre, ehuru vi ännu icke hafva kunnat komma öfverens i afseende på många saker. Men det har gjort mig ondt, att ni någonsin kunnat sätta tro till de der örontasslerierna, nämligen, att jag skulle ha fördröjt afsändandet af konungens ordres till er, för att genom försenande af er ankomst till hären beröfva eder monarkens ynnest. Jag såg visserligen i er en medtäflare, men män af min karakter känna sig genom sådan täflan blott eggade att åstadkomma ännu mer, än förut; att hindra andra från att uppfylla sina pligter eller fullgöra gifna ordres, vore oädelt, samvetslöst och helt och hållet mot det välförstådda egna intresset. Dessutom var ni ej en man, af hvilken någon slags bakslughet var att befara, hvarföre ej heller några knep emot er behöfde användas. Vi sträfvade båda två efter att höja glansen af våra vapen och att uppnå krigets mål; men dervid behöfde ingendera gå den andra i vägen, utan vi måste gå hand i hand. — Men vill ni rentut veta, genom hvilkens förvållande ordern till afmarsch från Riga blef för sent afsänd, så måste jag för er nämna *konungen,* hvarvid ni dock bör akta er för att förråda mig. Konungen ville gifva kurirerna ännu några muntliga uppdrag och sjelf affärda dem; men de underrättelser, som han dessförinnan ännu afvaktade, ingingo så sparsamt och voro i allmänhet så motsägande, att kurirernas affärdande blef dag från dag uppskjutet och — emedan händelserna då ännu icke voro af så trängande beskaffenhet — afglömdt. Konungen hade nämligen stoppat depeschen i sin bröstficka och då han, såsom bekant är, icke brukade byta om kläder och linne förr, än då de blifvit alldeles obrukbara, samt i allmänhet sällan klädde af sig, upptäckte han också först efter flera veckors förlopp den förgätna depeschen, hvilken han trodde sig redan hafva afskickat. Detta misstag borde naturligtvis icke blifva kändt, och derföre undveks all undersökning."

Lewenhaupt. "Jag vill ej betvifla edra uppgifter, herr fältmarskalk, men ni vet lika väl som jag, och måhända tillochmed ännu bättre, att redan då ett parti började göra sig märkbart i Sverige, hvilket parti sökte undergräfva konungens anseende och vid första tillfälle störta honom. Karls *sanne* vänner hafva tillskrifvit just detta parti en stor del af de olyckor, hvilka träffade oss i Ryssland, enkannerligen just det fördröjda afsändandet af ordern

till mig. Dock bör jag icke gerna gifva rum åt någon förmodan i afseende på hvilken det var, som begick detta förräderi mot fäderneslandet. Var han tillika en hemlig fiende till mig, så har han fullständigt uppnått sitt syftemål, ty, ehuruväl konungen icke sade mig ett ondt ord om min försenade ankomst och om förlusten af de dyrbara förråden, föll jag dock i fullkomlig onåd hos honom. Min tappra corps upplöstes och instacks på andra corpser och sjelf erhöll jag ej något annat kommando; ända till slaget vid Pultava förblef jag utesluten från allt personligt deltagande i rådslagen, och man gaf så föga akt på min närvaro, att jag snart blef ett föremål för officerarnes medlidande eller skadeglädje. Hvad jag under dessa nio månader i tysthet uthärdade och led, det skulle jag icke önska ens min värsta ovän. Dock gick ej ett ord af klagan öfver mina läppar, utan följde jag händelsernas förlopp med den största uppmärksamhet, uppehöll mig ständigt i närheten af vår konung och var hvarje ögonblick beredd att våga lifvet för honom."

Fältmarskalken blef under yttrandet af dessa, ofta med eftertryck betonade ord något tankfull, stundom tillochmed förlägen. Man lägger honom visserligen till last, att han under fortgången af det högst besvärliga vinterfälttåget i Ukraine ombytt sin politiska färg, samt anslutit sig till det hemliga oppositionspartiet; öfverhufvud taget: att han icke mera utvecklat sin förra omtänksamhet och verksamhet, hvilka hade i så hög grad förvärfvat honom konungens förtroende. För att gifva samtalet en annan vändning, bad jag derföre general Gyllenkrook säga mig, hvilka bevekelsegrunder det varit, som hade kunnat förmå konungen att företaga belägringen af den obetydliga fästningen *Weprik,* hvilken belägring kostade honom så mycket folk och dock icke medförde något gagn.

Gyllenkrook. "Bevekelsegrunden till detta företag, min bäste general, låg icke särdeles djupt. Vi behöfde visserligen några fasta punkter till ett bättre betryggande af våra vinterqvarter, men hade icke i det afseendet träffat något lyckligt val med Weprik. Den lilla staden låg på en höjd, var omgifven af en jordvall och en stark palissadering, samt hade 1,600 mans besättning. Kommendanten, öfverstelöjtnant *Jurlow,* tillbakavisade

med en soldats hela trotsighet en något för häftig uppfordran till kapitulation, hvilket till den grad retade konungen, att han beslöt platsens intagande till hvad pris som helst. Emot mitt råd försökte man att intränga med storm, hvilket ej lofvade mycken framgång, då Ryssarne hade gjort vallarne obestigliga genom att utösa vatten öfver dem, samt stormkolonnerna ingenstädes funno något skydd. Anfallet skedde på ljusa dagen i trenne kolonner, hvardera om 600 man, men icke i öfverensstämmelse med hvarandra, hvilket hade till följd, att motståndet på de hotade punkterna kunde vara och äfven var så mycket starkare. Det lyckades endast för några få afdelningar att fastgöra sina stormstegar, men de stormande krossades af nedrullande bjelkar, stenar och fyllda skanskorgar, samt öfvergötos af sjudande vatten och olja. Den som var djerf nog att sätta sin fot på öfversta vallen, nedhöggs af Ryssarne Denna misslyckade stormning kostade oss trenne öfverstar, tvenne öfverstelöjtnanter, månge andre tappre officerare och inemot 1,000 soldater. Kapitulationen ägde visserligen rum dagen derefter, men konungen lät förstöra platsen för att, såsom han sade, statuera ett exempel och göra kommendanter i andra befästade platser medgörligare."

På min förfrågan, hvarföre konungen under de fyra månaderna ända till Pultavas belägring icke hade sökt att bemäktiga sig någon annan fästning och, i allmänhet taget, förhållit sig overksam, tog fältmarskalken till ordet och gaf mig följande upplysningar.

Rehnsköld. "För det första kände vi allesammans behofvet af hvila, för det andra inträdde snart derefter regntiden, som brukar räcka till Maj och som uppsvällde alla vatten och gjorde vägarne så bottenlösa, att operationerna måste sjelfmant upphöra. Slutligen kände vi oss, öfverhufvud taget, för svaga till afgörande företag. Konungen lät derföre arméen slå läger emellan Worskla och Psiol, samt sökte att på alla sätt förstärka sig, för att sedermera rycka fram mot Moskwa. Vi förblefvo stående emellan dessa båda floder temmeligen ostörde, men sågo oss i många andra afseenden bittert gäckade. I Sverige hade stora utskrifningar gjorts och öfverallt hade värfningar anställts; dessa trupper skulle dels marschera till Polen, der Ryssarne

hade betydliga stridskrafter, dels också stöta till oss. Men vägen var för lång, fienden för mäktig och general Krassow icke mannen till att tjena konung Stanislaus till bistånd. Korteligen, vi bekommo hvarken från Polen eller från Sverige några förstärkningar. Ett försök att sätta Turkarne i rörelse till att deltaga i kriget mot Ryssland, hade ingen större framgång, ehuru konungen dock räknade i hög grad på denna hjelp. Nästan hade det icke gått oss bättre med Zaporoger-kosakerna, hvilka Mazeppa emellertid hade bearbetat, ty äfven czaren hade sökt att vinna deras bevågenhet. Detta tappra folk, som dåförtiden hyllade celibatet, för att blifva mera krigiskt, och som i följd af sin republikanska författning icke kunde erkänna något främmande öfverhufvud, lät dock öfvertala sig att lofva oss sin medverkan, samt visade sig redan färdigt till strid mot Ryssarne, innan ännu fördraget med dem blifvit afslutadt. Förbundet med dem var hufvudorsaken till belägringen af Pultava, hvars besittning tillförsäkrades konungen af dem. I den mån som denna belägring kan anses såsom en spik i vår likkista, hvilket jag i många hänseenden icke vill bestrida, kunde man också säga, att förbundet med Zaporogerna mera skadat, än gagnat oss."

Lewenhaupt. "Detta förbund hade säkerligen kunnat medföra sin stora nytta för oss, hade konungen endast varit mindre egensinnig. Czaren var ej i litet bekymmer med anledning af detta steg af de förvägne och rofgirige Zaporogerna, ty han bäfvade för Pultava, der han hade hopat ofantliga krigsförråd och stora skatter; ej mindre bäfvade han för de honom ännu trogne blifne kosakstammarnes affall. Till bevis härföre tjena de då af honom inledda fredsunderhandlingarne. Hade vi, i stället för att belägra Pultava, dragit oss tillbaka bakom Dnjepr och inväntat de från Polen kommande förstärkningarne, under det att förhandlingarne med czaren hade kunnat dragas något ut på tiden, så skulle sakerna hafva artat sig gynnsammare för oss. Men konungen gjorde ännu alltid för stora fordringar i förhållande till hans betryckta belägenhet och ville genomdrifva allt med vapnens tillhjelp."

Rehnsköld. "Har ni ej lärt att känna czarens karakter bättre, käre Lewenhaupt, än att ni tilltror honom en sådan orimlighet? Hans fredsunderhandlingar voro för ingen del ärligt me-

nade; han *sjelf* ville vinna tid, insöfva oss och sedan falla öfver oss med så mycket större öfvermakt, — *det* var hans afsigt. En önskan om fred må väl äfven hos honom hafva uppstått, men ännu större var hans längtan att tillintetgöra oss. Att *hans* förstärkningar måste ankomma förr, än *våra*, det låg i afståndens olikhet; han kunde således med säkerhet räkna på att vi skulle blifva utsläpade och förstörde, och under sådana förhållanden slutar man fred endast på ganska fördelaktiga vilkor, hvilka naturligtvis icke blefvo honom erbjudna."

Lewenhaupt. "Men om det är eder åsigt, hvarföre rådde ni konungen då till Pultavas belägring, under det att alla generalerna voro af motsatt mening?"

Rehnsköld. "Det är helt naturligt. Horodenski, Zaporogerkosakernas anförare, hade erbjudit sig att taga Pultava med storm, om vi ville dervid understödja honom. Mazeppa var af samma mening. Men konungen tänkte på förlusten af så många tappre utanför Weprik, och ville genom en regelmessig belägring bringa fästningen i sitt våld; detta, samt konungens blessyr under denna belägring, har varit hufvudorsaken till vårt missöde. Hade vi stormat Pultava i de sista dagarne af April, så hade icke blott våra mest trängande behof blifvit för flera månaders tid tillfredsställda, utan czaren hade äfven förlorat sin vigtigaste vapenplats i denna trakt, och skulle sedermera icke hafva kunnat uppträda emot oss med så betydliga stridsmassor."

Gyllenkrook. "Jag måste häruti instämma med herr fältmarskalken och högeligen beklaga, att konungen då ej mera brydde sig om mina åsigter. Framför Weprik rådde jag till regelmessig belägring; men vi måste storma och blefvo slagne. Framför Pultava rådde jag till stormning, men konungen kallade mig sin lille Vauban och fordrade en regelmessig belägring, ehuru jag föreställde honom, det vi hvarken hade kanoner och ammunition eller folk nog till de mångfaldiga belägringsarbetena. Visserligen gjorde jag mitt bästa, men våra medel voro fullkomligt otillräckliga; belägringen drog derföre otillbörligen långt ut på tiden och våra arbeten framskredo nästan omärkligt. Emellertid hade vi likväl måhända vunnit slaget, såframt konungen förblifvit själen i detsammas ledning; men hans blesserande åtta dagar förut var en stor olycka, som lifvade fiendens mod, gjorde oss modfällde och förorsakade allehanda olyckor, dem hans an-

förande i egen person säkerligen skulle hafva gjort mindre menliga, måhända tillochmed fullkomligt undanröjt."

Rehnsköld. "Ni tyckes hafva förgätit, general Gyllenkrook, att konungen, sedan han blifvit blesserad, utnämde mig till öfverbefälhafvare och öfverlemnade åt mig ledningen af slaget, ehuru han sjelf var närvarande, hvarföre således edert tadel nödvändigt måste träffa mig sjelf. Men jag tänkte likväl, att jag vid detta tillfälle hade bevisat, det jag i vår nådigste herres tjenst gick tillväga med den största uppoffring och icke lät någon försumlighet komma mig till last."

Gyllenkrook. "Det passar mig icke att göra eders excellence förebråelser, ehuru i Olympen en större talfrihet är medgifven, än det var i den tid, då jag var generalqvartermästare för den af er kommenderade arméen. Men det kan icke hafva blifvit er obekant, att våre samtida icke hafva funnit ert beteende före slaget så oklanderligt, som vid andra tillfällen. Sedan konungen blifvit genom det olyckliga skottsåret fängslad vid bädden, samt uppdragit åt er hufvudbestyret, väntade man af er en större verksamhet. Likväl gaf ni alldeles för litet akt på Ryssarnes rörelser och lade ingenstädes hinder i vägen för dem. Och har ni ej sjelf nyss sagt, att konungens blesserande var en stor olycka?"

Rehnsköld. "Det var den visserligen, men isynnerhet derföre, att generalerna från detta ögonblick mera rättade sig efter sina egna åsigter, än de dem tilldelade orderna, hvarigenom den fordna öfverensstämmelsen i operationerna, hvilken hittills alltid hade förskaffat oss segern, gick förlorad."

Lewenhaupt. "Ni uttalar der en hård beskyllning, herr fältmarskalk, som jag ej får lemna obemött, skulle det också komma att vidröra någon ömtålig punkt. Ingen general i arméen har ända till ögonblicket af vårt nederlag vid Pultava handlat *annorlunda,* än så som de bekomna instruktionerna föreskrefvo honom; jag kan måhända bättre döma häröfver, än någon annan, eftersom jag ständigt förblef en uppmärksam betraktare. Men om sakerna efter konungens blesserande togo en olyckligare vändning, så träffar skulden derföre hufvudsakligen den nye öfverbefälhafvaren; denna anmärkning är jag skyldig den historiska sanningen, och ni får deri icke se någon förnärmelse. Låt oss utan passion undersöka händelsernas gång, för att bevara vår

älskade monarks minne undan kortsynta och illvilliga beskyllningar."

"Sedan czaren hade i närheten af Pultava samlat öfver 60,000 man med 72 kanoner, men vår egen krigsmakt deremot smultit tillsammans till 28,000 man och 3,000 Zaporoger-kosaker, hvilka befunno sig i ett ömkeligt tillstånd och, till följd af brist på ammunition, sågo sig nästan uteslutande inskränkte till bruket af de blanka vapnen, måste det blifva klart för hvar och en, att på en eröfring af Pultava kunde man ej mera tänka. Det hade derföre varit er skyldighet att göra konungen föreställningar om att afstå från sitt förehafvande, samt antingen angripa czaren eller draga sig tillbaka. Att dylika föreställningar skulle hafva gjort sin verkan, tror jag mig bestämdt kunna försäkra; ty konungen kom aftonen före den dag, på hvilken han blef blesserad, till mig och frågade mig sjelf om råd, mig, hvilken han, efter min ankomst till arméen knappt hade bevärdigat med ett ord eller en vänlig blick. Såsnart en sådan man som konung Karl beslutar sig till ett dylikt steg, kan man med all säkerhet förutsätta, att han är på väg att öfvergifva en förutfattad mening. Den förtroendefulla godhet och nedlåtenhet, hvarmed konungen tilltalade mig, gåfvo mig mod att tillråda belägringens upphäfvande. Hade ni, min bäste fältmarskalk, likaledes sökt att ådagalägga nödvändigheten af detta steg, så skulle mina föreställningar säkerligen icke blifvit utan verkan. Men konungen ville icke höra talas derom. Emellertid uppdrog han åt mig befälet öfver hela infanteriet; jag måste stiga till häst och följa honom för att rekognoscera de ryska förskansningarne vid Petrowka. Vi redo upp och ned utefter Worsklas strand hela natten igenom och frampå nästföljande morgonen, dervid oupphörligen ett mål för de fiendtliga kulorna. Min häst träffades af ett skott, hvaraf jag nödgades att vända tillbaka; under det jag var frånvarande blef konungen skjuten genom fotbladet, men brydde sig så litet om såret, att han ännu derefter satt flera timmar till häst, hvaraf det onda förvärrades.

"Från detta ögonblick hade ni bort uppbjuda all er vältalighet för att genomdrifva belägringens upphäfvande, eller, om konungen stod fast vid densammas fortsättande, hade ni bort tillbakakasta Ryssarne och intaga en ställning, genom hvilken belägringen blifvit betryggad. Denna ställning hade bort tagas

emellan Jakovtsy och skogen, hvarest vi angrepo Ryssarne den 8 Juli. Der kunde vi göra ett fördelaktigt bruk af vårt kavalleri, som utgjorde den större hälften af arméen, och äfven för infanteriet var der ett gynnsammare fält. Men ni underlät då att göra er bekant med terrainen på Worsklas högra strand och tillät Ryssarne att alltmera vidt utbreda sig och taga fast fot. Vidare var det ett fel att lemna artilleriet och trossen på *venstra* stranden, sedan arméen gått öfver på den högra, hvilket nödgade oss att qvarlemna en corps af 6,000 man, hvars medverkan i det beslutade slaget hade kunnat vara af stor nytta.

"Men hvad skall jag väl säga om edra dispositioner för anfallet? Hvarken jag eller Gyllenkrook, som hade att draga försorg om det speciella formerandet af kolonnerna och som skulle bestämma kolonnernas marschriktningar, hade kännedom om edra afsigter. Fiendens ställning hade ej blifvit utforskad, någon bestämd anfallspunkt var ej antydd, någon återtågslinia var ej angifven. Ingen visste egentligen hvad han med sitt anfall skulle åstadkomma, af hvilken han hade att vänta understöd o. s. v. Ingen general, ingen öfverste kunde af oss bekomma de nödiga föreskrifterna, emedan vi sjelfve icke visste mera, än att marschen skulle gå rakt fram mot den fiendtliga positionen, emot en ställning, hvars front skyddades af reduter och försvarades af elden ur 72 kanoner, hvilket vi blott kunde besvara med 4 kanoner, emedan de öfriga måste lemnas efter oss, till följd af fullkomlig brist på ammunition. — Om ej ett anfall under så högeligen ojemna och ogynnsamma förhållanden fordrar den sorgfälligaste anordning, så förstår jag mig allsicke på krig. Jag vet ganska väl, att anfallsdispositioner aldrig kunna på förhand mycket afgöra, emedan stridens förlopp alltid brukar vara ett annat, än hvad man förut inbillade sig; men de taktiska syftemål, som skola uppnås, böra åtminstone vara afgjorda, på det att de som föra kolonnerna må veta hvad de skola göra. Men desse visste samt och synnerligen ingenting vidare, än huru stark hvarje kolonn var, hvilke som anförde hvar och en och hvilke som voro deras sidokamrater. — En försummelse af denna beskaffenhet kunde dock i en så liten armée, som vår det var, i alla fall godtgöras genom särskilda befallningar på ort och ställe. Men *ledningen* af sjelfva anfallet var ännu bristfälligare, än inledningen till detsamma, och alstrade en osäkerhet,

som lände det hela till förderf. Än erhöll infanteriet order att förbli i kolonn då det hade bort uppmarschera; än måste det göra halt då det hade bort fortsätta med att rycka framåt, och än åter rycka fram då det hade bort stanna för att ordna sig. Generalerna och öfverstarne beklagade sig bittert hos mig öfver att de så föga fingo handla på egen hand, och gaf jag någongång en order på eget ansvar, då var herr fältmarskalken strax till hands för att säga mig de hårdaste saker. Med ledningen af kavalleriet, som ni hade förbehållit er sjelf, gick det blott föga bättre; hvarje vapen kämpade liksom för egen räkning och det ömsesidiga understödet uteblef mer än en gång. — Men om vi, oaktadt denna planlösa ledning af drabbningen, oaktadt öfvermängden hos fienden, hvilkens eld fruktansvärdt minskade våra leder, dock voro nära att jaga honom ned i Worsklas kärr, så ligger deri beviset på, att vi vid en bättre ledning ofelbart skulle hafva segrat, och jag uttalar min innerligaste öfvertygelse, herr fältmarskalk, då jag utmärker ert förfarande före och under striden såsom vårt nederlags hufvudorsak, hvilket Gyllenkrook lika mycket som jag kan och skall bekräfta."

Den eljest så foglige och mot andre uppmärksamme general Lewenhaupt hade under fortgången af sitt förebrående tal till den grad kommit i eld och lågor, att han knappt tycktes sig lik, och Gyllenkrooks stumma vältalighet samt uttrycksfulla åtbörder gåfvo ökad styrka åt hvarje särskild beskyllning. Rehnsköld antog i början en isig köld, omkring hans läppar spelade än ett sarkastiskt löje, än bet han ihop tänderna och rynkade pannan i hotfulla veck. Dock blef han ännu lugnt sittande i länstolen med hufvudet stolt tillbakalutadt. Men när Lewenhaupt tillskref förlusten af slaget endast och allenast hans bristfälliga ledning, då sprang Rehnsköld upp och hans hand for krampaktigt efter värjfästet. "Lewenhaupt! ropade han med dundrande stämma, det var för mycket, det fordrar blodig upprättelse!" — I detta ögonblick öppnades dörren och konungen inträdde.

"Det var ej ett språk sådant som vänner föra det sinsemellan," sade *Karl XII* och hans forskande blick gick, liksom för att fråga, från det ena till det andra förlägna ansigtet bland oss. "Hvad har ni nu igen att tvista om, er emellan? Säkert den gamla striden om Pultava!" — "Så är det, ers kongl. majestät," svarade *Lewenhaupt,* som först hämtade sig från öfverraskningen,

samt bad om den nåden att få presentera mig. Konungen mönstrade mig med skarp kännarblick, gaf genom några korta frågor tillkänna sin noggranna kännedom om mina tidigare förhållanden och tillochmed om mina skrifter, samt uppmuntrade mig genom sin ovanliga vänlighet till en bön om att framgent få närma mig honom. — "Den galne Karl," svarade konungen, "är svårligen den man, i hvars umgänge ni kan finna mycket nöje; ni har ju också knappt värdigats egna hans fälttåg ett flyktigt omnämnande." — "Ers majestät," svarade jag, "täcktes förlåta en stackars dödlig, att han uppfattar tilldragelserna helt enkelt så som de förekomma honom. I afseende på dessa fälttåg hade jag så få nöjaktiga materialier, att jag måste uppskjuta deras studerande till framtiden. Dock har jag hämtat mången god lärdom af det, som jag i trovärdiga skrifter påträffat, och det har isynnerhet i hög grad bidragit till att stadga mina åsigter i afseende på ett anfallskrig mot Ryssland, ehuruväl jag dervid icke uteslutande hade för ögonen den olyckliga utgången af edra strider. Önskan om att bättre underrätta mig, kom mig att söka edra generalers sällskap; men så stor än den vinst är, som jag hämtat af deras meddelanden, så måste jag dock lifligt beklaga, att hafva gifvit anledning till ett uppträde, som lyckligtvis blef afbrutet genom ers majestäts oväntade mellankomst."

Konung *Karl.* "Min tappre Rehnsköld, min trogne Lewenhaupt och den oförskräckte, outtröttlige Gyllenkrook äro män, dem jag skattar ganska högt och rekommenderar till er synnerliga vänskap. Hvar och en af dem har menat mig väl, om också hvar och en på sitt sätt, och jag kan derföre ej tillåta, att man kastar misstankar på någon af dem. Om Rehnsköld tänkte och handlade annorlunda, än månge af hans samtida, om han stundom styrkte mig i föresatser, dem han måhända hade bort bekämpa, så låg detta i hans karakter, som så mycket öfverensstämde med min. Jag känner Lewenhaupts åsigter i afseende på Pultava, och vill ej alldeles neka, det fältmarskalken i många stycken hade kunnat handla bättre. Men många af de fel, som begingos, komma äfven på *min* räkning. Jag hade åt honom öfverlemnat öfverbefälet, men inblandade mig ännu alltjemt sjelf deri, och utdelade från min bår många speciella order, hvilka icke alltid torde hafva varit i öfverensstämmelse med fältmarskalkens an-

ordningar. Men så går det till här i verlden. Den som är van att i egen person leda allt, kan icke lätt afsäga sig denna vana. Min omedelbara inblandning hindrade fältmarskalken från att i allo handla efter sin öfvertygelse; och sålunda förstörde jag sjelf det inre sammanhanget. — Dock, låtom oss i dag ej tala vidare derom, mine herrar, det är redan sent och jag ville endast i förbigående önska er en god natt. Ni, min käre Clausewitz, skall se edra tysta önskningar uppfyllda, så snart det behagar min bror och olyckskamrat Napoleon att glädja mig med ett besök; han är skyldig mig ett slags upprättelse, ty på S:t Helena har han, af brist på bättre kännedom af förhållandena, fällt omdömen öfver mitt tåg till Ryssland, hvilka icke kunna vara mig likgiltiga, och då vilja vi väl någongång ingå i ett fullkomligen uppriktigt afhandlande deraf."

Konungen gick. Rehnsköld och Lewenhaupt skakade under tystnad hvarandras händer och skiljdes såsom gode vänner. Gyllenkrook åtföljde mig ända till min boning och lofvade att snart besöka mig. Du har alltså med det snaraste att vänta dig de önskade meddelandena.

Innan jag afslutar detta bref, vill jag ytterligare meddela dig något om Mazeppas härkomst och om Zaporoger-kosakernas skicklighet i skjutning. *Mazeppa* var till födseln ett fattigt polskt adelsbarn och hade varit kammarpage hos konung Johan Kasimir. Man berättar väl, att pagen en dag blifvit öfverraskad hos en polsk ädlings gemål, till straff för sin förbrytelse blifvit naken fastbunden på en vild häst och sålunda skulle hafva kommit till Ukraine; men hans samtida känna ingenting af denna — tillochmed i bild framställda — historia. Enligt deras uppgifter hade Mazeppa under oroligheterna i Polen skolat bringa i säkerhet en del af sin herres dyrbarheter, men hade med alla vagnarne råkat i Zaporoger-kosakernas våld, hvilka släpade honom med sig till Ukraine. Deras hetman tog honom först till sig såsom sekreterare, men använde honom sedermera såsom officer och förtrogen rådgifvare på sina krigståg. Mazeppa visste att i dessa befattningar göra sig så omtyckt, att han, sedan hetmanen blifvit förjagad, valdes till hans efterträdare. Såsom hetman förstod Mazeppa på fint vis smickra sin skyddsherre czaren, samt förleda denne till mått och steg, hvilka väckte Kosakernas ovilja och hvarigenom han sedermera gjorde dem böjde för affall från

Ryssland och till att understödja Karl XII. Då slaget vid Pultava fick en så beklaglig utgång, följde Mazeppa konungen till Bender, der han också snart afled; han var då nära sjuttio år, men likväl full af eld och lif ända till kort före sin död. — *Zaporoger*-kosakerna utmärkte sig såsom vilde, rofgirige sällar, men voro till en del ganska öfvade skyttar. Då deras hetman Horodenski kom till konungens läger vid Pultava med omkring tusen kosaker, för att sluta ett förbund med Mazeppa, hade åsynen af dem lockat Ryssarne i stor mängd upp på vallarne, hvarifrån man skickade dem några kanonkulor. Uppretad häraf lät Horodenski 100 Kosaker rida fram till uppå 500 stegs afstånd från fästningen, och gifva eld på Ryssarne, hvarvid inemot 50 Ryssar skola hafva blifvit skjutne. De nyfikne åskådarne försvunno nu hastigt från vallarne. Men snart derpå visade sig en officer af högre rang uppe i ett af valltornen. En Kosak märkte detta, lade an sitt gevär och sköt officern genom hufvudet. Dylike skyttar hade Horodenski till ett antal af mer än 600 i sin lilla här. Ett nytt bevis på att det i krig kommer mindre an på godheten af skjutgeväreu, än på deras skickliga handterande, åt hvilken omständighet man just nu, då den ena förbättringen af eldvapnen söker att, efter hvartannat, uttränga den andra, framför allt borde egna uppmärksamhet. Det är endast *öfningen* som bildar mästaren; men icke är det *verktyget* *)

*) Förf. skulle säkert sjelf ej önska att detta hans yttrande — hvilket tvifvelsutan har sin allmänna giltighet — skulle leda till någon bristande uppmärksamhet på *verktygens* — här eldvapnens — förbättring och godhet. Om ock Förf:s sats innefattar en allmän sanning, lärer väl dock ingen kunna förbise det påtagliga factum att i strid mellan lika öfvade "mästare", det bättre "verktyget" ofta kan gifva utslag; och att, i alla riktningar, verktygens godhet äfven har sin stora betydelse, om ock underordnad den personliga duglighetens. Öfvers.

V.

Olympen den 11 November 1839.

Tidigt i dag var Gyllenkrook hos mig för att säga mig, att det vore Karl XII:s dödsdag*), samt att han denna dag gerna såge hos sig församlade alla goda soldater. Vi begåfvo oss alltså tillsammans af på vägen dit och funno vid vår ankomst redan ett stort antal personer församlade. Konungen brukar tillbringa denna dag i en afsides belägen villa, som är byggd till en trogen afbild af det hus i Bender, hvilket han flera år bebodde. Egentliga festligheter ägde icke rum, ty först och främst älskar Karl icke dylika tillställningar, och sedan är att märka att man härstädes blott hvart hundrade år firar dödsdagar, hvartill då anordningar från allerhögsta ort utdelas.

Konungen emottog utan alla ceremonier de inträdande i en visserligen rymlig, men på alla prydnader blottad salong. Han är en man af medelmåttig storlek, smärt byggd, men bredaxlad. Af de många porträtter, som jag förut sett, vet jag ej något, som är likt. Äfven bronzbysten i Sanz-Souci liknar honom icke. Karls ansigtsdrag, öfver hvilka en mild svårmodighet synes vara utbredd, uttrycka en orubblig fasthet i viljan, ehuru utan hårdhet; hans eldiga, mörkblåa öga antager lif alltefter det föremål, som kommer till tals, men besitter äfven en outsäglig mildhet, så snart konungen talar om eller med personer, hvilka han egnar sin välvilja. Det stora ärret på högra tinningen, der den förrädiska kulan hade inträngt, skyldes af en neddragen hårlock, liksom för att sålunda dölja den skam, hvarmed ett parti då befläckade sig, hvilket icke uppskattade värdet hos en furste, som väl föranledde Sveriges förödmjukelse, men långt mindre genom eget förvållande, än genom deras, hvilka förrådde honom eller i afgörande ögonblick lemnade honom utan understöd. — Konungens hållning var ridderlig och uttryckte en i sanning majestätisk värdighet; hans klädsel bestod af den bekanta, blåa rid-

*) Dagen i månaden är, såsom man ser, i detta afseende oriktigt angifven, vare sig att *gamla* eller *nya* stilen följes. Den sednare iakttages, enligt hvad Förf. i ett annat bref meddelar, — i Olympen. Öfvers.

rocken, med låg krage och korta uppslag af samma färg, gula byxor, samt kragstöflor; han hade den lilla, trekantiga hatten under armen, den stora huggvärjan i det gula, med silfver broderade gehänget vid sidan.

Bland de tillstädesvarande Svenskarne igenkände jag fältmarskalkarne Rehnsköld, Axel Sparre, Dücker och Stenbock, generalerna Lewenhaupt, Arvid Horn, Krassow, Meyerfeld, Lagercrona, Hård, Liewen och andra, hvilka till större delen hade deltagit i fälttåget i Ryssland och varit med i Turkiet. Min synnerliga uppmärksamhet uppväckte Mazeppas åldriga hjeltegestalt, samt Stanislaus Poniatowski, en Polack af den ädlaste karakter och den finaste bildning, som hade följt Karl XII till Bender och, under dennes vistelse i Turkiet, såsom skicklig underhandlare gjort honom de vigtigaste tjenster. Äfven seraskieren af Bender, Jussuf Pascha, hade infunnit sig för att betyga den af honom nästan afgudade hjelten sin vördnad. — Samtalet blef snart allmänt och fördes med all otvungenhet, ehuruväl Svenskarne i samtal med sin konung lade i dagen stor hängifvenhet. Karl gick från den ene till den andre, visste att säga hvar och en något förbindligt, men uttryckte mera genom sitt fina minspel och genom brytningarne i sin röst, än genom ord, de känslor, hvaraf han lifvades för den, hvilken han tilltalade. Då den polske konungen Stanislaus inträdde, gick Karl honom några steg till mötes och emottog honom med stor vänlighet, ur hvilken dock framlyste en sorts medlidande. Den älskvärde Stanislaus hade visserligen också saknat all energi och karaktersstyrka för att göra sin fordne skyddsherres val till ett lyckligt val.

Då samtalet kommit som bäst i gång, anmälde kammarpagerna *Peter* den I:stes ankomst, hvaråt konungen tycktes högeligen fägna sig. De båda nordiske hjeltarne helsade hvarandra såsom tvenne gamle krigskamrater, som känna en stor aktning för hvarandra, utan att just genom hjertligare band vara sinsemellan förenade. Czarens yttre är i sanning vördnadsbjudande, ehuru hans klädsel — en rock af grått tyg och utan någon sorts prydnad — brukar vara ännu mycket enklare, än den svenske konungens. Stanislaus bevärdigades knappt med en flyktig blick af czaren, och genast efter de första höflighetsbetygelserna inlät sig Peter med sin förre dödsfiende i ett samtal, hvars innehåll icke skall vara utan intresse för dig.

Czaren. "Jag kommer för att lyckönska min broder Karl på hans hedersdag, för att tacka honom för de goda lärdomar, som han i kriget gifvit mig, liksom för den makt, hvartill han mot sin vilja har upphöjt mig. Det låter väl en smula på spe, men är likväl redligt menadt, och den bästa tacksägelsen, nämligen genom handling, skulle icke hafva uteblifvit, såframt det behagat min broder att ännu längre stå i spetsen för den svenska nationen, för att njuta frukterna af det hemliga förbund, som den stackars Görtz redan hade med mig afslutat, då det dödsbringande skottet förstörde alla mina planer" *).

Konungen, som under hela detta samtal iakttog den värdigaste och mest imposanta hållning, svarade häruppå: "Jag emottager denna tacksägelse med samma uppriktighet, hvarmed den blifvit aflagd, men kan ej underlåta att göra min broder uppmärksam på, att han väl hämtat goda lärdomar af mina fel, men att han likväl ej vetat att taga sig till vara för samma slags fel, samt att han vid Pruth (i Juli 1711) var nära deran att lemna ett motstycke till Pultava; utan att genom föregångna olyckor befinna sig försatt i ett så svårt val, som det jag hade att göra. Utan storviziren Baltadschie Mohammeds fega nedrighet och utan czarinnan Catharinas högsinnade beslutsamhet skulle min broder hafva förlorat sin vackraste här och blifvit bortförd såsom fånge till Stambul. Hvad hade då hindrat mig att med den segerrika och efter byte lystna turkiskt-tartariska hären, till hvilken utan tvifvel de flesta kosakstammar skulle hafva anslutit sig, marschera på Moskwa samt taga Petersburg i besittning? — Så kan ödet göra tillochmed det största rikes öde beroende af en qvinnas klokhet och karaktersfasthet, ty ni, herr broder, hade redan förlorat hufvudet och visste ej att hjelpa er vidare."

Czaren. "Ni uttalar hårda ord, konung Karl, och skulle icke genast påminna mig om detta olyckliga ögonblick, i hvilket jag såg min lyckas stjerna blekna för halfmånen. Vid Pultava förföljde jag icke den flyende svenske konungen, ty han syntes

---

*) Efter Karls återkomst från Turkiet utnämde han baron Görtz till sin premierminister, och inledde på hans ifriga föranledande fredsunderhandlingar med Ryssland, hvilka, om konungen förblifvit vid lif, skulle hafva förskaffat åt Norden i Europa ett ofantligt inflytande. Görtz anklagades sedermera och halshöggs. Han föll ett offer för det skamligaste godtycke.
T. Utgifv.

mig icke mera farlig i sin hjelplösa belägenhet; men ni ville, då ni gynnades af lyckan, krossa mitt rike, sedan ni hetsat Turkarne mig på halsen. År 1718 menade jag mera väl med er; jag ville då hjelpa er åter upp på benen, då jag dock med ringa svårighet hade kunnat bereda ert fullkomliga förderf."

Konungen. "Det är ganska mycket sagdt på en gång och mer, än jag i korthet kan besvara. Vårt krig var en strid på lif och död, och måste äfven så vara, ty tvenne monarker af *vårt* slag, hvilkas intressen och afsigter voro af så helt och hållet motsatt beskaffenhet, kunde icke trona fredligt bredvid hvarandra. Hvarföre skola vi således dölja för oss hvad hela verlden vet? Må vi derföre öppet och rent ut yttra oss om våra förhållanden, hvilket numera icke kan skada någon, men deremot tjena våre efterföljare till upplysning. — Emedan detta krig nu engång hade ett sådant skaplynne och måste hafva det, fick också aldrig och ingenstädes någon skonsamhet deri inträda. Ni har derföre handlat ovist, herr broder, uti att icke uppbjuda det yttersta för att i och efter slaget vid Pultava bringa min person i edert våld, hvilket också vid min dåvarande kroppsliga hjelplöshet och vid den gränslösa förvirringen bland mina trupper icke kunnat blifva svårt. Ni trodde er hafva tillintetgjort mig i min armée, men det var en stor villfarelse, ty kunde jag också icke genast stampa fram en annan armée ur jorden, så förblef jag dock alltid er obeveklige fiende, som kunde blifva er lika farlig i Turkiet, som i Ryssland och Polen. — Ni måtte ock snart hafva i hög grad ångrat denna försummelse, ty ni uppdrog åt general Menczikow att med största eftertryck förfölja mig då det redan var för sent, och edra trupper hade icke försyn för att förnärma det turkiska området sedan jag funnit skydd derstädes. Och hvad skall jag säga om ert sändebuds bemödanden i Stambul, som icke lemnade något medel oförsökt för att fördrifva mig ur min stilla fristad i Bender, i afsigt att sedermera desto lättare bringa mig i ert våld? Hvilket öde skulle ni väl då hafva haft för mig i beredskap? — Tala således icke om ädelmod och skonsamhet, czar Peter, de hafva säkert för ert hjerta förblifvit likaså främmande, som för mig en önskan att se er stor och mäktig. Hade min förträfflige Poniatowski icke varit skickligare, än ert sändebud Tolstoi, så hade sakerna säkerligen för mig snart tagit en dålig vändning. — Hvad angår den 1718 mig utlofvade hjelpen,

så må ni hafva funnit det passande för er politik att heldre kämpa *jemte* mig, än *emot* mig, ty jag kunde såsom bundsförvandt vida mera bidraga till tillfredsställandet af edra äregiriga afsigter, än jag genom nya angrepp kunde tillfoga er skada. Om ädelmod var äfven *då* icke fråga; politiken känner, öfverhufvud taget, icke till något ädelmod."

Czaren. "Jag skall i afseende härpå icke motsäga er, herr broder, förställning skulle här vara på orätt ställe, eftersom vi nu klarare genomskåda förhållandena. Men säg nu dock sjelf, om jag icke sökt att på ett lysande sätt godtgöra felet att låta er undkomma till Turkiet? Den här, med hvilken jag år 1711 marscherade emot Pruth, räknade 60,000 man kärntrupper med 150 kanoner och dessutom 40,000 man Kosaker och Kalmucker, lifvade af bästa anda; min tappre fältmarskalk Scheremetjew ledde operationerna, furst Kantemir, Moldaus woiwod, lofvade mig sitt understöd och lifsmedel i öfverflöd. Huru lätt skulle det icke hafva varit för mig att tränga fram till Stambul och der föreskrifva sultanen lagar? Ingen europeisk makt kunde dervid hindra mig, aldrig var tidpunkten gynnsammare för utbredandet af mitt herravälde äfven öfver Turkarne!"

Konungen. "Ni glömmer härvid, herr broder, att det fordras *någonting* till krigs förande, hvaröfver man icke efter godtfinnande kan befalla; jag menar det riktiga inträffandet af alla förutsättningar, med ett ord: *lycka.* Ni trodde er kunna skrämma sultanen genom det utspridda ryktet, att ni var med 200,000 man stadd på väg i ilmarscher till Moldau, men ni kom blott med hälften deraf, samt tågade temmeligen långsamt. Poniatowski genomskådade snart sanna förhållandet och dref sultanen att sätta sig i rörelse. Då ni utan rikliga lifsmedel icke kunde tåga igenom stepplandet, kom blott an uppå att beröfva er dessa förråd. Kantemir blef derefter, och förr än ni anländt, öfverfallen och kom — såsom förut Mazeppa till mig — så han till er med tomma händer. Det förändrade saken och hade bort göra er försigtigare. Trots detta framhärdade ni i er föresats och satte tro till försäkringarne om att man på andra sidan Sereth skulle finna lifsmedel i öfverflöd Ni lät också anskaffa sådana, men de beröfvades er snart ånyo, och marschen till Pruth fortsattes likväl. — Emellertid ankom storviziren med sin tre gånger starkare här, samt 400 kanoner, och innestängde

er småningom. Hungern, törsten och de turkiska kulorna anställde stora härjningar i ert läger; allt tycktes vara förloradt och i stum förtviflan hade ni begrafvit er i ert tält, vägrande en och hvar tillträde till er. — Då trädde Catharina, trotsande förbudet, in till er såsom en räddningens engel, intalade er mod, hon en *qvinna* och ni en *man,* samt visade er vägen till räddning; hon sade er — hvad ni sjelf, och det bättre än någon annan, hade bort veta —, att storviziren var en kruka, att hans kiaja Osman Aga var svag för mutor, samt rådde er att underhandla. Kiajan köptes för 10,000 dukater, storviziren för 200,000 rubel och det begärta vapenstilleståndet beviljades. Så slutade detta korta fälttåg, i hvilket de båda hufvudhärarne hade endast i fyra dagars tid stått i hvarandras åsyn; det segerrika tåget mot Stambul hade förvandlat sig till ett skymfligt återtåg."

Czaren. "Du är hård, konung Karl, och skulle icke säga mig sådana saker; jag är ju redan förut tillräckligt förödmjukad."

Konungen. "Fåfänglighetens verld når icke hit, vi böra ej dölja för oss, min vän, att vi dock engång måste komma till erkännande af våra svagheter, och det ju förr desto heldre. Du förblir derföre dock alltid Peter "den store", och förtjenar äfven detta tillnamn fullkomligt, under det att jag icke kan förhindra, att man anser mig för en förvägen äfventyrare. Låtom oss således sluta fred, min vän, och haf ännu engång tack för ditt besök i dag, hvilket jag vid liknande föranledning gerna skall besvara."

Vid dessa med ovanlig vänlighet uttalade ord jemnades czarens rynkade panna, han fattade den honom räckta högra handen, skakade den och rekommenderade sig jemte sin suite, men icke såsom den stolte segraren, utan såsom en besegrad, som tigande erkänner sin fruktade motståndares öfverlägsna själsstorhet. Karl följde czaren ända till dörren och återvände derefter med större munterhet tillbaka till de församlade; hans blick sökte konung Stanislaus, som stod i en fönstersmyg och tycktes vara försjunken i djupt eftersinnande; sedan han fått rätt på honom, gingo båda konungarne in i ett kabinett, som låg tätt bredvid. Jag närmade mig härpå general Gyllenkrook, för att af honom

erhålla närmare upplysningar öfver de nyss omtalade sällsamma tilldragelserna och öfver de bevekelsegrunder, hvilka förmådde konungen att så otillbörligen länge dröja i Turkiet, samt erfor i afseende derpå följande.

"Det var alls icke konungens afsigt — begynte Gyllenkrook sin berättelse — att blifva så länge borta från sitt land; snarare tänkte Karl efter sin ankomst till Bender genast på att återvända hem och sände mig med 160 man till Moldau, hvarifrån jag skulle utforska tillståndet i Polen och träffa de lämpliga förberedelserna för återvändandet hem. Anländ till Czarnowicz, öfvertygade jag mig dock snart om omöjligheten af att utföra detta förehafvande, ty alla vägar till Polen bevakades sorgfälligt af Ryssarne. General Wolkonski hade inledt förbindelser med Brankowan, Wallachiets furste, med hvars biträde jag plötsligen öfverfölls på det turkiska området och bortfördes i fångenskap. Detta nya fredsbrott å Ryssarnes sida framkallade kriget mot Turkarne, i hvilket czaren var nära att duka under. Emellertid var det ej så lätt att rycka upp Turkarne ur deras liknöjdhet, och det erfordrades hela Poniatowskis skicklighet för att sätta detta i verket, hvarvid han på klokt vis visste att betjena sig af sultaninnan Walides ynnest. Derjemte var dock alltid fråga om konungens återvändande hem, hvilket likväl icke tycktes kunna försiggå utan en eskort af 50,000 man, dem man nu icke kunde lemna för detta ändamål. Så drog afresan ut på tiden månad på månad, år på år, och syntes äfven stundom alla hinder undanröjda, så brast åter penningar för att betala de i Bender ådragna skulderna, ty Karls frikostighet kände inga gränser. Det öfriga må Poniatowski sjelf berätta er, då han, såsom i denna sak en hufvudperson, är bättre underrättad om allt hvad som efter mitt tillfångatagande tilldrog sig."

Gyllenkrook tillkallade derpå generalerna Poniatowski, Liewen och Hård, gjorde mig bekant med dessa herrar och bad dem att tillfredsställa min vettgirighet. *Poniatowski,* en af de tappraste officerarne i Karls armée, hade först åtföljt konung Stanislaus, men efter hans återvändande qvarblifvit hos den svenske konungen, för hvilken han fattat en till svärmeri sig närmande tillgifvenhet *). Djerf i ord, som i handling, begåfvad

*) Denne grefve Poniatowskis son i senare giftet (med en furstinna Czartoriska) valdes 1764, genom kejsarinnan Catharinas inflytande, till konung

med de ädlaste egenskaper, förtrogen med seraljens alla intriger och dertill af den mest intagande personlighet, blef han snart Karls oumbärligaste vän och rådgifvare, och uppehöll sig mera i Stambul än i Bender. Sedan han bragt till stånd kriget emot Ryssarne, åtföljde han, i egenskap af konungens af Sverige militärkommissarie, storviziren, samt förvärfvade sig snart kiaja Osman Agas och den tartariske furstens yunest, på hvilkas mening storviziren måste fästa mesta afseendet. Då Peter innestängdes vid Pruth och sökte att slå sig igenom, intalade Poniatowski den turkiske befälhafvaren mod och förhindrade Turkarnes redan i hemlighet beslutade återtåg. Med ännu större djerfhet sökte han att omintetgöra afslutandet af underhandlingarne och sade storviziren, i dennes eget tält och i närvaro af de förnämste embetsmännen, de bittraste sanningar, samt sökte tillochmed att med våld förhindra fördragets undertecknande. Sedan detta icke lyckats, satte han utan dröjsmål konungen i kännedom om dessa förhållanden, och denne ankom redan påföljande eftermiddag, åtföljd af flere generaler och drabanter, till det turkiska lägret, just i det ögonblick, då Ryssarne skulle anträda sin afmarsch. Han inträdde utan vidare omständigheter i storvizirens tält och tog plats på sängen bredvid profetens fana, hvarefter emellan honom och viziren uppstod följande samtal.

Karl. "Du har härstädes samlat en vacker krigshär."

Storviziren. "Den har padischah förlänat mig."

Karl. "Skada att den användes så litet."

Storviziren. "Den behöfves icke mera, sedan fred nu blifvit afslutad."

Karl. "Huru? har du ingått fred, handlat emot sultanens löfte och åsidosatt mina angelägenheter?"

Storviziren. "Det har uträttats tillräckligt, och Porten har derigenom vunnit mycket."

Karl. "Men du hade kunnat vinna tusen gånger mera, ty czaren och hela hans armée voro i ditt våld."

---

af Polen, men måste 1795 afsäga sig tronen, den han icke förmådde att bibehålla i en så stormig tid; den vid Leipzig omkomne furst Joseph Poniatowski var denne konungs brorson.

T. Utgifv.

Storviziren. "Mohammeds lag förbjuder att vägra en fiende fred, då han ber derom. Hvem skulle väl hafva regerat czarens rike, om jag tagit honom till fånga?"

Karl. "Det angick icke dig, och tror du väl, att din kejsare gagnas myeket med en dylik fred?"

Storviziren. "Jag har arméen under mitt kommando' och freden i min hand."

Karl. "Ännu är det tid att återvinna det förlorade, gif mig blott frihet att handla; jag vill eljest sjelf förskaffa mig soldater och göra upp en efterräkning med czaren; det skall ej kosta dig en enda man och för sultanen vill jag taga dig i försvar."

Storviziren. "Det är försent, freden är undertecknad." — Dermed slutades samtalet, och Karl återvände påföljande dag till i Bender.

"Följderna af denna tilldragelse", berättade Poniatowski, "blefvo snart märkbara; jag dröjde på konungens tillsägelse qvar i turkiska lägret, men uppehöll mig mest hos den tartariske fursten, som var högst missnöjd med utgången och som satte sultanen sjelf i kännedom om denna. Han skref till honom: "Vi hafva några dagar haft att göra med fienden och hade försatt honom i en sådan belägenhet, att ingen man kunde undkomma oss. Men på czarens anhållan har storviziren beviljat honom fred, lemnat honom mot betalning lifsmedel och eskorterar honom nu hem." — Men äfven storviziren sände sin berättelse till sultanen, hvilken berättelse den mutade kiajan sjelf öfverlemnade, dervid utmålande i de mest glänsande färger vigten af denna fred. Men för att likväl ej blifva beslagen med osanning, befallde han seraskieren af Bender vid hufvudets förlust att förhindra, det konungens besvär finge komma fram till sultanen. Vidare indrogs den af Janitscharer bestående hedersvakten, hvarjemte det till konungens underhåll bestämda anslaget (500 piaster om dagen) icke mera utbetalades. Men Karl och Tartarernas furste funno likväl medel att gifva sultanen andra underrättelser, och storviziren, såväl som hans kiaja, måste med lifvets förlust plikta för deras egenmäktiga förfarande.

"Dock inträdde icke i konung Karls förhållanden derföre någon väsendtlig förändring, utan förlorade han snarare en dyrbar tid med tomma förhoppningar, och hans envishet, som

genom så många vidrigheter blott ytterligare stegrades, hindrade någon förändring till ett bättre. Då czaren föga brådskade med att uppfylla fredsvilkoren, rustade sultanen sig till nytt krig; vizirernas falhet, hvilke erhöllo ryska dukater i riklig mängd, fördröjde emellertid på otillbörligt sätt härens uppbrott. Snart var man mer än någonsin betänkt på att förmå konungen till att afresa, men utan att likväl röja håg att bevilja de stora penningefordringar, som han af Porten gjorde. Följden deraf var den beryktade våldsamheten emot konungens person och lilla krigarskara, dervid han i sitt djerfva öfvermod satte sig till motvärn och i sju timmars tid i sitt befästade boningshus trotsade anfallet af flera tusende Janitscharer, men till slut dock måste duka under för öfvermakten. — Hade Turkarne redan förut bevisat den svenske konungen den största vördnad, så stegrades efter denna kalabalik deras tillgifvenhet ända till enthusiasm, de betraktade honom, som under hela striden blott bekommit tre lätta blessyrer, såsom en öfverjordisk varelse, och Janitscharerna tillkännagåfvo så högt sitt missnöje öfver det konungen tillfogade våldet, att sultanen såg sig nödsakad att afsätta och landsförvisa dem, som tillrådt detsamma. Sjelf förnekade han, att han gifvit befallning till en dylik handling, så stor var fruktan för Janitscharerna.

"Från Bender fördes konungen till Demitoka vid Adrianopel, men behandlades alltjemt med kungliga ärebetygelser. Det största beviset på hans envishet är måhända det, att han här låg i fyratiotre veckors tid till sängs, emedan han ej ville inlåta sig i samtal med storviziren, eller ock emedan han ville undvika, att man mot hans vilja tvang honom att afresa. Han låtsade vara sjuk, utan att han var det, och framhärdade i denna orörlighet, utan att blifva sjuk." — Jag kunde icke dölja min förundran öfver att konungen tillochmed icke vidtagit allvarsamma anstalter till hemresan, då han likväl måste säga sig sjelf, att, under hans nu snart femåriga frånvaro från hären och ännu långvarigare från sitt rike, nödvändigt stora missgrepp der måste hafva gjorts, hvilkas afhjelpande ovilkorligt påkallade hans närvaro, om ens, öfverhufvud taget, hjelp ännu var möjlig. Men general *Hård* yttrade, "att konungen då hade förblifvit otillgänglig för alla föreställningar, samt af de då och då ingående berättelserna från Riksrådet hade slutat till att Sveriges

angelägenheter ingalunda stodo så illa, ehuruväl vi allesammans voro af motsatt tanka, den vi dock icke vågade uttala. Hade ej vår vän Liewen anländt, som af Riksrådet sändes till Demitoka för att enträget lägga konungen på hjertat nödvändigheten af ett skyndsamt återvändande och derjemte äfven för att öfvertyga sig om, huruvida han, såsom ryktet sade, verkligen blifvit sinnessvag; så skulle vi måhända ännu några år förblifvit i Turkiet, ty konungen var i hög grad förbländad och i det afseendet ingalunda vid fullkomligt bruk af sitt förnuft. Låt blott general Liewen för er berätta om de öfvertalningskonster, som han måste använda för att icke åter afresa med oförrättadt ärende."

General *Liewen,* en Liffländare till födseln och utmärkt för den förträffligaste karakter, åtnjöt ej allenast konungens oinskränktaste förtroende, utan stod äfven i högt anseende hos de förnämste medlemmarne af Riksrådet; han var en man, som oförbehållsamt uttalade sin öfvertygelse, och man kunde för en dylik beskickning icke göra ett bättre val. På min begäran begynte han att berätta såsom följer, och är denna berättelse i den mån märkvärdig, som den lemnar vigtiga upplysningar om Karls karakter och Sveriges dåvarande förhållanden.

"Konungen, berättade *Liewen,* emottog mig först två dagar efter min ankomst till Demitoka, hvilket kan lända till bevis uppå, att han just icke måtte varit så särdeles bekymrad om Sveriges inre förhållanden, ty eljest skulle han väl knappast hafva unnat mig några timmars hvila. Emellertid önskade han likväl framförallt att få veta, hvilken af Riksrådets medlemmar hade föranledt ständernas inkallande, hvilket sednare han redan kände till. Jag kunde i afseende derpå intet upplysa, utan yttrade den förmodan, att prinsessan Ulrika (konungens enda, ännu lefvande syster) väl måtte hafva derom redan underrättat honom. Då konungen fordrade den strängaste sanning af mig, sade jag oförtäckt, att Sveriges angelägenheter kräfde en regent, som ej finge lefva hos Turkarne, under det att fienden toge den ena provinsen efter den andra och tillochmed traktade efter svenska kronan. Detta svar framkallade genast en liflig ordvexling, den jag troget bevarat i minnet.

Konungen. "Så snart jag med trygghet kan resa, skall jag återvända till Sverige."

Jag. "Detta "snart" får ej för länge uppskjutas, ty ers majestät har ej någon noggrann kännedom om sakernas tillstånd. Några tro, att ers majestät allsicke mera är vid lif, och det alstrar underliga föreställningar; andre mena, att man bedrager dem, då man försäkrar, att ers majestät icke kan undkomma, ty de veta, att deras konung ej skyr någon fara."

Konungen. "Den som har mest att säga i rådet (han tycktes med flit icke vilja nämna grefve Arved Horn) måtte dock hafva öfvertalat prinsessan att taga säte i Senaten, för att man skulle kunna gömma sig bakom henne och så föranleda ständernas inkallande."

Jag. "I Senaten vilja alla hafva lika mycket att säga och hvar och en anser sin mening för den bästa. De flesta saker af vigt blifva dock liggande och måste afvakta ers majestäts resolution; då svaret ändtligen anländer, hafva konjunkturerna förändrats. Vid detta allt vinner fienden och vi komma till korta och slutligen går riket derigenom under. Huruvida någon särskild af de kungliga råden har öfvertalat prinsessan att deltaga i sammanträdena, eller om de allesammans dertill medverkat, derom är jag okunnig. Till mig yttrade prinsessan, att hon inträdde i Rådet för att vidmakthålla enighet herrarne emellan, och detta steg har hon ju endast med Senatens bifall kunnat taga."

Konungen. "Ständerna kunna utan min vilja icke bemyndiga till någonting."

Jag. "Det är också min tanka. Men ers majestät är för långt borta, kriget trycker folket, och denna tryckning kännes så mycket mera hårdt, som den älskade konungen är och förblir utom landet. Man är derföre i förtviflan, och då månge förtviflade komma tillsammans, duga deras beslut sällan till något."

Konungen blef härvid tankfull och tillsade mig att åter komma till honom morgonen derpå, klockan 4, men befallde mig emellertid att för ingen yttra, hvarom frågan var. Då jag dagen derpå åter infann mig, var den första frågan den om arméens tillstånd. "Den ser icke mera ut så, som då vi marscherade ur Sachsen", svarade jag, "men om ers majestät blott återvänder, finner ers majestät samma folk och samma hjertan, om också soldaten icke mera är så väl klädd och beväpnad som förr.

Alltifrån ers majestäts vistande i Turkiet befinna sig sakerna i ganska dåligt tillstånd. Fältmarskalken Dücker är i Stralsund, der han ej kan undvaras; Stenbock har visserligen bevisat landet vigtiga tjenster, men har blifvit i Tönningen tvungen att kapitulera och sitter fängslad. Senatens befallningar hafva icke nog bestämdhet, emedan ingen vågar taga ansvaret på sig. Halfva riket är i fiendens hand, och går äfven Pommern förloradt, då förmår ers majestät intet mer i sitt land. Svenskarne vilja hvarken blifva ryske eller danske undersåter, utan säga: hade vi endast en dugtig anförare, ville vi nog åter hjelpa oss till rätta. Dylika tankar och dertill förtviflans nödtvång kunna lätt hafva följder, dem ers majestät lättare kan gissa till, än jag kan säga." — Konungen frågade ganska lifligt hvad jag ville säga dermed?

"Jag menar, att, om man hemma i landet plågas af hunger, dyr tid och pest, samt anfalles på alla sidor af fienden, så kan faran blifva stor, isynnerhet om hvarje förhoppning att åter se ers majestät hemma skulle slå fel, så att man blefve tvungen att utnämna en interimsregent. Sveriges historia visar oss många statshvälfningar, och Gud må veta, hvad af en dylik utnämning skulle blifva följden. Ers majestät måtte icke onådigt upptaga mina ord; jag faller till edra fötter och ber ers majestät för Guds skull: vänd dock åter tillbaka till edra undersåter och öfverlemna dock icke hela riket åt fienden."

Konungen tycktes vara högeligen upprörd och gick med hastiga steg af och an, utan att säga ett ord. Men jag trodde mig böra begagna detta ögonblick och sade efter en kort paus: "jag ser, att mina underrättelser hafva förtörnat ers majestät, men ni befallde mig att för er skildra landets tillstånd, och jag måste lyda. Ers majestät har undersåter, som med glädje offra lif och gods för sin konung; dag och natt tala de om ers majestät och de önska intet högre till Gud, än att de blott finge åter se sin konung i riket. Så gode undersåter finner man icke i hela verlden, och hur kan ers majestät hafva hjerta till att låta detta tappra folk helt och hållet blifva ett byte för Ryssar och Danskar!"

Konungen. "Jag förtörnas icke på er, min käre Liewen, och vill ej heller öfverlemna mine Svenskar åt fienden, jag vill skydda och försvara dem."

Jag. "Det låter sig dock göra endast i *Sverige*, ty hvad vi ers majestät uträtta genom befallningar från Demitoka?"

Konungen. "Ni vet, att prinsessan är förlofvad med arfprinsen af Hessen. Denne prins är en berömd fältherre och skall genast begifva sig till Sverige. Honom vill jag utnämna till generalissimus och åt honom uppdraga öfverbefälet öfver arméen med full makt och myndighet att efter eget godtfinnande förfara till dess jag sjelf hemkommer, ty ännu kunna vi ej med trygghet resa."

Jag. "Derom vågar jag icke yttra hvad jag tänker."

Konungen. "Jag befaller er det, Liewen, och ni är mig det så mycket mera skyldig, som jag talar med er i förtroende."

Jag. "Att gifva prinsessan åt en mäktig, tysk furste, som derjemte är en stor general; att åt denne herre öfverlemna arméen, under det att ers majestät förblir ännu längre qvar här hos Turkarne — dertill kan jag *icke* råda, ty jag ser ganska farliga saker deraf uppkomma. För prinsessan är det ett ganska passande parti; ers majestät kan också hafva mycken nytta af prinsen; men det kunde lätt blifva farligt, om han erhölle för stor makt innan ni åter är tillbaka i ert rike. Ers majestät skulle ju då sjelf göra just hvad ni icke ville tillåta ständerna att göra. Det vore skäl att taga detta i närmare öfvervägande."

Konungen. "Ni torde icke hafva alldeles orätt, jag vill betänka saken. Låtsa icke något derom. General Ranck skall afresa i morgon; säg honom, att ni har order att om några dagar följa honom."

Jag. "Det skall jag göra. Men, nådigste herre, jag reser *icke* tillbaka till Sverige, utan att ers majestät skrifver till prinsessan och säger när ni *sjelf* skall komma."

Konungen. "Det kan jag icke ännu, Liewen, årstiden är också icke gynnande (det var en ganska regnig höst). Jag väntar underrättelser af öfverste Grothuusen; gif er blott till freds och haf tålamod."

"I det derpå följande samtal, som konungen med mig höll, hade jag nöjet iakttaga, att mina bekymmer i afseende på öfverbefälets öfverlemnande till arfprinsen af Hessen hade vunnit gehör, ty konungen yttrade, att prinsen icke för närvarande torde komma att begifva sig af till Sverige. Deremot ville han gifva mig, en kavallerigeneral, öfverbefälet öfver svenska flottan, hvilket

jag efter länge upprepade motföreställningar endast derigenom från mig afvände, att jag rentut förklarade, det jag icke förstode mig på att handla efter order, som voro tre månader gamla innan de kommo mig tillhanda. Likväl återkom konungen ännu engång tillbaka till detta ämne och yrkade så mycket derpå, att jag ändtligen lät finna mig beredvillig att till hans ankomst öfvervaka flottans utrustning. — De ytterligare samtalen voro fullkomligt i samma anda, endast att jag ännu enträgnare lade konungen på hjertat att skyndsamt återvända, såframt ej allt skulle komma att gå förloradt. Den inre rörelse, i hvilken jag försattes genom det ofta fullkomligt fåfänga bemödandet att förändra hans tänkesätt, ådrog mig en svår sjukdom, dock hade jag efter mitt tillfrisknande den glädjen att finna, det konungens afresa nu var fast beslutad. Mitt eget affärdande ägde rum den 3 September 1714; konungen afreste den 1 Oktober från slottet Demürtasch, skilde sig likväl den 23 vid Pitescht från sitt följe, för att i sällskap med öfverste von Rosen och kapten von Düring anträda den öfverdådiga ridten öfver Ofen, Wien, Regensburg, Hanau, Kassel, Gustrow och Triebsee till Stralsund, en väglängd af 286 geogr. mil, som tillryggalades på 14 dagar. Rosen dukade ganska snart under för denna ofantliga ansträngning och måste följa efter mera långsamt; äfven Düring framkom mera död än lefvande, och då Karl på vägen icke ville skilja sig från honom, var denne stundom nödsakad att begagna vagn." — Så långt sträckte sig Liewens berättelse.

Man måste tillstå, att Riksrådet icke kunde sända någon bättre man till konungen, än den trohjertade och oförfärade Liewen, och det framgår af hans samtal blott alltför tydligt, att Karl svårligen skulle hafva lånat örat åt andra föreställningar, som varit mera riktade till förnuftet, än till hjertat. Att icke längre för fiendens slag blottställa sina undersåter, som hade uppoffrat allt och likväl icke knotade, *det först bestämde konungen* — sedan han hade blifvit öfvertygad om, att ingen annan, än han, kunde skydda dem — *till att afresa,* och det tyckes, som om Liewens stickord hade drifvit honom till denna stormande skyndsamhet, som saknar motstycke i historien och gränsar till det fabelaktiga. Vi samtalade ännu längre öfver denne hjeltekonungs sällsamma egenskaper, hvilken alltid skall blifva en gåta för våra psykologer, och utbytte isynnerhet våra

åsigter om orsaken till och följderna af det å hans sida så hårdnackade bekämpandet af czaren. Resultatet af vår återblick derpå vill jag i stor korthet meddela dig.

Det svenska riket sträckte sig, såsom bekant är, vid början af det nordiska kriget (1700—1718) öfver Finland, Esthland, Liffland, Kurland, Pommern, samt hertigdömena Bremen och Verden. Dessa länders geografiska läge och icke mindre de under trettioåriga kriget i Tyskland anknutna mångfaldiga förbindelserna alstrade hos Karl XII en stark böjelse för Tyskland, hvarföre vid hans hof endast svenska eller tyska fick talas. Men derjemte bemäktigade sig honom också den farhågan, att den företagsamme czar Peter skulle blifva en farlig granne. Derigenom bekom Sveriges utländska politik en bestämd riktning. Danmarks, Preussens, Sachsens och Polens dåvarande beherrskare förslösade sina folks krafter i löjligt prål, samt hängåfvo sig sjelfve till alla, ett yppigt hoflifs svagheter och laster. Den tyske kejsaren fullföljde blott sina dynastiska intressen. Af desse samtlige monarker var således intet understöd att vänta i striden mot Ryssland. Derföre bedref Sverige så ifrigt Augusts afsättande från polska tronen, för att kunna med hans efterträdare afsluta ett förbund, som hade mera utsigter för sig. Men den polska adelns oroliga parti-anda tålde, öfverhufvud taget, blott — skuggkonungar, och Karl blef såmedelst inskränkt till sina egna krafter.

Czarens krigsmakt var visserligen betydligare, än den svenska, men både i det hela och i de särskilda delarne ännu så ohandterlig, att Karl på slagfältet just icke behöfde rygga tillbaka ens för sin motståndares trefaldigt öfverlägsna antal. Peter torde sjelf hafva insett detta, hvarföre han, genom att förstöra lifsmedlen och bortföra invånarne från hvarje särskild krigsskådeplats, sökte lägga andra hinder i vägen för konungens framträngande. Detta hårda sätt att gå tillväga hade Karl i afseende på sin motståndare icke kunnat taga i beräkning, det öfverkorsade emellertid hans fälttågsplaner och förorsakade för honom ganska kännbara förluster. De flesta af oss öfverensstämde i den åsigten, att det var hufvudsakligen detta förhärjningssystem, som hade föranledt konungen att vända sig till Ukraine.

Detta afvikande från operationslinien mot Moskwa kunde medföra vigtiga skiften. Czaren var mycket ifrigt betänkt uppå att utsträcka sitt välde till nedre Donau; han måste således göra

sig försäkrad om de särskilda kosakstammarne. Ingenting var derföre mera till hinders för hans vidtutseende planer, än ett affall af de sednare. På grund häraf kunde man vänta, att Peter med sin hufvudstyrka skulle följa konungen efter till Ukraine, hvarigenom för denne tillfälle erbjöde sig att i en hufvuddrabbning besegra honom. Lyckades det undertiden för general Lybecker att förstöra Petersburg och dervarande sjöbefästningar samt anläggningar för en krigsflotta, då hade för Sverige *mycket* varit vunnet.

Ända till slaget vid Pultava hade således kriget en gång, som temmeligen öfverensstämde med planen för detsamma. Men efter Svenskarnes nederlag derstädes inträdde en för dem afgjordt ofördelaktig vändning. Grefvarne Piper, Rehnsköld och Lewenhaupt råkade jemte en mängd officerare och 18,000 man i fångenskap (sedermera också general Gyllenkrook vid ett ströftåg ut ifrån Bender). Om en utvexling af officerarne och soldaterna kunde icke blifva fråga. Flertalet blef i 13 års tid i Ryssland och sökte att genom förrättande af allehanda gagnande tjenster förskaffa sig sitt lifsuppehälle. Likasom förut de kursachsiske, så blefvo nu de svenske officerarne och underofficerarne de förnämste instruktörerna för den ryska hären.

Men Karls flykt till Bender hade ännu mycket ofördelaktigare följder. August II, som förfor likaså lättfärdigt med besvurna fördrag, som med andra löften, samt icke allenast icke gjorde någon hemlighet af denna samvetslösa tvetalighet, utan tillochmed skröt af densamma och *deri* såg just det fina af politiken samt dennas fri- och rättigheter — sträfvade nu ånyo efter polska konungakronan. I hemlighet tillförsäkrade han åt czaren, för denna kronas erhållande, Östersjöprovinserna och gjorde bland dem endast anspråk på Liffland. Peter ingick beredvilligt på denna handel, men tänkte visst icke på att afträda Liffland till Polen, tvärtom erbjöd han tyske kejsaren detta furstendöme såsom rikslän, för att på detta sätt blifva intagen i tyska riksförbundet, som lyckligtvis dock förekoms *). Koalitionen mot Sverige trädde ånyo under vapen. Hade Karl skyndsamt kunnat återvända till sitt land, skulle han snart

---

*) Jemför Schlosser, Gesch. d. 18:ten Jarh., I Band, s. 175 & 180.
Förf.

hafva nödgat fienderna att taga skeden i vackra handen, ty huru stort Svenskarnes förtroende till honom var och med hvilken lust och fröjd de för honom gjorde uppoffringar, derpå hafva de år 1718 gifvit ett rörande bevis.

Emellertid vågade ingen af oss att uttala ett ovilkorligt tadel öfver konungens långa qvarblifvande i Bender. Karl sträfvade oaflåtligen att uppegga sultanen till krig emot czaren, och det lyckades honom äfven. Den här, som czaren sommaren 1711 förde till Wallachiet, var kärnan af hans krigsmakt. Hade det *ej* lyckats hans gemål att muta sultanens härförare, så hade Peter med alla sina trupper råkat i fångenskap, och Karl hade då kunnat intågat i Moskwa i spetsen för den segrande turkiska hären, till hvilken utan tvifvel alla kosakstammar skulle hafva anslutit sig. Visserligen hade en sådan sakernas omhvälfning icke kommit att ändra den ryska politiken, och Peter hade tillochmed varit betänkt på möjligheten af ett så utomordentligt fall, innan han anträdde detta ödesdigra krigståg. Men ett *sådant* slag skulle naturligtvis icke hafva blifvit utan betydliga efterkänningar. Detta tyckas desse historieskrifvare och granskare, som sakna sinne för grundtonen i stora karakterer, helt och hållet öfverse. Vi kunna visserligen icke med visshet säga, hvilka fördelar den svenske konungen skulle hafva hämtat af en dylik, Turkarnes seger. De tillhandsvarande fakta berättiga likväl till den förutsättningen, att Karl i Bender icke uppskattat den möjliga följden af sina sträfvanden. Han spelade ett högt spel och var nära deran att *vinna* det.

Då Karl ändtligen återvände till Sverige — han inträffade den 22 November 1714 vid midnatten i Stralsund —, bemödade han sig framförallt att åter lifva det sjunkna modet hos de sina, samt att afvärja de närmaste fienderna. Det första lyckades honom utan möda, i afseende på det sednare begick han måhända ett fel deri, att han lade för stor vigt på infallet i Norige. Men hans utomordentliga verksamhet i de fyra sista fälttågen uppväcker nödvändigt vår beundran. Karl mångdubblade sin person genom en nästan exempellös uthållighet i ridande, och tillryggalade en dag 31 mil på 22 timmar. Likaså delade han, såsom i tidigare år, med sina trupper alla besvärligheter och umbäranden. För en sådan hjeltesjäl lyckas mycket, som förefaller andra omöjligt. Det kan derföre icke väcka någon förundran, om

Sverige, sedan det i detta långa krig hade förlorat nära en million menniskor och hälften af sina länder, ännu år 1717 förmådde uppställa en här af 70,000 man, så väl klädd och utrustad, så stridbar och full af tillförsigt om seger, att det uppväckte hans motståndares beundran. Den, som efter sådana förutgångna händelser ännu utöfvar en så stor makt öfver sitt svårt pröfvade folk, den måste i sanning besitta stora egenskaper. Det svenska folket tänkte mera högsinnadt, än de, som stodo konungen närmare, och det är knappt något tvifvel underkastadt, att den kula, som vid Fredrikshalls belägring gjorde slut på detta hjeltelif, *icke* kom från en fiende *).

Jag skall ej ännu engång återkomma till hvilka ofördelaktiga följder, detta nordiska krig har haft för Tyskland, och huru helt annorlunda förhållandena skulle hafva gestaltat sig, om Karl XII:s bemödanden hade blifvit af August II billigade och understödda. Dock tror jag mig böra göra dig uppmärksam uppå, att ett försvars- och anfallsförbund emellan Sverige och Tyskland — hvilket Danmark, såsom af sig sjelft förstås, måste biträda — blir alltmera ett djupare kändt behof för dem, det vidkommer.

VI.

Olympen den 25 December 1839.

Ändtligen har den af mig så efterlängtade sammankomsten emellan Napoleon och Karl XII ägt rum. Anledningen dertill gaf en misslyckad sammanställning och förhastad kritik af hvarderas infall i Ryssland. Kejsaren hade låtit anmäla sig i och för detta samtal; han åtföljdes af vicekonungen af Italien, Berthier, Canlaincourt, Ney och andra marskalkar. Konung Karl omgafs af de berömdaste bland sina generaler från nämda krigsperiod. Utom Scharnhorst och jag voro inga främmande generaler närvarande.

*) Att denna kula ej kom från någon krigare i Karls här, hafva nyare forskare — t. ex. P. Müller — ej utan framgång sökt visa, såsom bekant är. Öfvers.

Sedan monarkerna emellan de öfliga höflighetsbetygelserna voro undangjorda, riktade Karl utan vidare omsvep följande ord till Napoleon.

Karl XII. "Min kejserlige broder har trott sig förnärmad af att några historieskrifvare hafva jemfört hans fälttåg i Ryssland med mina, samt i lika hög grad klandrat hans förfarande, som mitt; han har deraf tagit sig anledning att sjelf anställa en sorts jemförelse, som icke länder mig synnerligt till ära, och, ehuru jag ej kan förneka, att många af förebråelserna med rätta träffa mig, kan jag dock likaså litet medgifva, det jag utan plan och mål inträngt i Ryssland, eller att jag har haft mindre utsigt till framgång. Mig synes snarare, att bådas våra afsigter, förutsättningar och öden i hufvudsaken äro hvarandra ganska lika, samt att blott de materiella krafterna och förhållandena hafva varit olika. Derföre är jag mycket intresserad af att förnimma, huru min kejserlige broder *nu* tänker om saken och inbjuder honom härmedelst att derom yttra sig.

"Med på det högsta spänd uppmärksamhet afvaktar jag hvad min broder skall derom säga, då hans politiska och militäriska skarpblick vida öfverträffar min, och vi båda nu icke mera befinna oss i belägenhet att behöfva tala annat, än hvad vi tänka och känna. Historiens bok ligger öppen för hvar och en, som vill läsa deri. Må vi sjelfve deri utplåna de villfarelser, som egen förbländning, väld, partisjuka och andra småaktiga bevekelsegrunder hafva ditsatt, och må vi i stället der insätta *sanningar;* blott på sådant sätt förmå vi ännu att vara verlden gagnelige."

Napoleon. "Jag upptar med nöje min kunglige broders uppfordran och tror, att vi utan svårighet skola komma till rätta med hvarandra. I hufvudsaken hade vi väl vid detta, för oss så ödesdigra krig enahanda *afsigter.* Det kom an på att befästa vår egen makt, vi fingo således ej tåla att Ryssland grep vidare omkring sig eller att det till vårt förderf förband sig med våra fiender. Er belägenhet var visserligen farligare, än min. Ni måste eftersträfva att öfvervinna czaren eller göra gemensam sak med honom emot Polen och Tyskland, hvilket väl ej skulle medfört någon fara för er sjelf, men också ingen ära, samt hvilket skulle i hög grad ställt er efterträdares politiska existens i fara. Men en monark har alltid skyldigheten att sörja för sitt

lands *framtid;* han skall, om möjligt, efterlemna åt sina efterträdare en betryggad besittning såsom arfvedel, men icke utsigten till nya, oöfverskådliga krig med grannarne. Hufvudsaker får man ej uppskjuta, utan söka undangöra. — Min egen makt tycktes år 1811 tillräckligt grundlagd och befästad och en strid mot Ryssland tycktes således vara mindre af omständigheterna påkallad. Men så döma endast menniskor, hvilka icke äro vana att blicka in i framtiden. I Frankrike satt jag visserligen säker på tronen. Mina närmaste grannar voro icke i författning att kunna ingifva mig grundade farhågor. Men hvilken gick mig i borgen för att Ryssland och England icke skulle sluta ett nära förbund emot mig, befria Preussen och uppreta Sverige mot mig? Kejsar Alexander var 10 år yngre än jag, kunde alltså öfverlefva mig. Hvad jag trodde mig böra företaga emot honom, det måste ske snart. Dock ville jag ej krossa Rysslands makt, det skulle vid denna tid ej mera varit möjligt. Men Rysslands inflytande ville jag försvaga och afbryta det raska fortskridandet af dess kraftutveckling. Det var min afsigt, och rikhaltiga medel stodo mig till buds för dennas genomförande. De under min spira stående länderna hade en befolkning af mer än 50 millioner själar. Det gaf redan vid *en* procent en stridsmakt af 500,000 man. Dessutom kunde jag förfoga öfver Rhenförbundstrupperna (omkring 90,000 man), samt i alla händelser äfven öfver den största delen af de polska stridskrafterna. Detta gaf mig en ganska betydlig öfverlägsenhet, då Alexander ännu var i krig med Turkarne och kunde ställa emot mig högst 300,000 man. Ännu aldrig har en fältherre stått i spetsen för en så talrik, väl organiserad och krigsöfvad armée, som den var, med hvilken jag 1812 marscherade till Ryssland. Framgången syntes mig derföre otvifvelaktig, ehuruväl jag icke för mig dolde det vågade af hela företaget. Ni, herr broder, hade med ringare hjelpmedel ett större mål för ögonen. Er motståndare var 10 år äldre, än ni, hans krigsmakt ännu obetydlig, hans välde i det inre af hans rike ännu icke fast grundadt; hoppet om god framgång kan alltså lika litet här kallas chimeriskt.

”Dock förefaller det mig som om de stridskrafter, hvarmed ni företog detta krig, måste benämnas fullkomligt otillräckliga. Jag vill dermed icke säga, att det skulle varit osannolikt att med 40,000 Svenskar kunna öfverväldiga 200,000 Ryssar i en

hufvuddrabbning; ni hade ju flera gånger besegrat denne fiende oaktadt en ännu större öfvermängd å hans sida. Emellertid, min vän, kunde ni dock icke med säkerhet räkna deruppå, att czaren skulle utsätta sig för farorna af en hufvuddrabbning, och begick han också i början af fälttåget 1708 detta fel, så skulle utan kraftig medverkan af Kosaker och Turkar (på hvilkas bistånd, åtminstone då ni begaf er hemifrån, ni icke hade gjort er räkning), dock sedermera hafva fattats eder medlen för segrens rätta bruk, samt till landets eröfring, hvilket alltid har till påföljd ett bakslag, så snart motståndaren åter kommer till besinning och förstår att begagna sig af förhållandena. Vid en strategisk beräkning använder man ofta en falsk måttstock. Det är mindre fråga om: med huru mycket trupper man kan slå fienden ur fältet, såvidt för öfrigt hans styrka och förhållanden äro bekanta, ty detta resultat kan man på flera sätt uppnå, blott man har goda trupper och krigserfarne generaler; utan det kommer hufvudsakligen an uppå att öfverväga: *huru mycket trupper man behöfver för att, sedan man eröfrat landet, försvara detsamma,* till dess att freden kan på fördelaktiga vilkor blifva afslutad."

Karl. "Hvad era bevekelsegrunder till detta krig angår, så finner jag dem tillfyllestgörande, ty det århundrade, som ligger emellan ert och mitt krig, har faktiskt bevisat, att Ryssland söker att förstora sin makt på otillbörligt vis, och det visserligen helst på sina vestliga grannars bekostnad. Landets store sympathisera i det afseendet med regeringen, ty de tillbringa sin tid heldre i Tyskland och Frankrike, än i sitt eget land. — Mindre nöjd är jag, herr broder, med den *tidpunkt,* som ni hade valt för detta krig. Ni var dåförtiden äfven invecklad i krig med Spaniorerna och Engelsmännen, och borde hafva sökt att åtminstone förut komma på det rena med Spaniorerna, för att derefter kunna handla med desto större eftertryck emot Ryssarne. Att på en och samma gång föra tvenne krig, dessa dertill i helt motsatta riktningar, samt det ena i ett ganska aflägset fjerran, det är förmycket på engång. Då jag marscherade till Ryssland, hade jag åtminstone intet särdeles att frukta i ryggen, sålänge Stanislaus bibehöll sig på den polska tronen, ty August var ingen farlig motståndare på fältet, hans

ränksmiderier hafva skadat mig vida mera, än hans krigsoperationer."

Napoleon. "Valet af tidpunkt för detta krig hade jag ganska sorgfälligt öfvervägt, och jag kan i afseende derpå icke anklaga mig för något misstag. Det skulle icke hafva kostat mig mycken möda att fullkomligt besegra Spanjorerna år 1810, det bevisar utgången af mitt korta fälttåg år 1808. Men dermed skulle saken ännu icke hafva varit afgjord. Spanjorerna äro icke ett folk, som så lätt underkastar sig ett främmande ok, de kunna endast på ganska metodisk och långsam väg bringas till lydnad, hvartill erfordras måhända mera än ett halft århundrade, under hvilken tid de behöfva regeras med fast hand och derjemte med mycken omtänksamhet. Hade jag nu också år 1810 tillintetgjort alla spanska arméer, jagat Engelsmännen ut på deras fartyg, bringat Cadix, Lissabon och Oporto i mitt våld, så hade jag ännu alltid måst under flera års tid qvarlemna på halfön en stridsmakt af åtminstone 200,000 man under de skickligaste befälhafvare, för att undertrycka partiernas hemliga motstånd och gifva någon stadga åt sakernas nya ordning. Under denna tid hade England, som dåförtiden med framgång angrep mig i mina transmarinska besittningar, äfven kunnat skada mig i Petersburg, Wien, Berlin och Stockholm, samt tillvägabringa en koalition, sådan som Englands politik år 1813 åstadkom den. Jag skulle således icke hafva handlat visligen i att först använda min stridsmakt till en militärisk eröfring af Spanien, då jag dervid lemnat de öfriga makterna fritt spel.

"Andra utsigter erbjöd ett kraftigt fördt fälttåg i Ryssland, och jag hoppades att sluta detta krig inom högst tre år. Under denna tid kom det blott an på att sysselsätta Spanjorerna på sådant sätt, att de icke kunde göra några stora framsteg, och härtill behöfde jag blott en mindre stridsmakt och anslog den årligen erforderliga förstärkningen eller fyllnadsmanskapet till 25,000 rekryter. Desamma, det spanska folket utmärkande egenskaper, hvilka försvåra dess fullständiga underkufvande, äro äfven orsakerna till, att Spanjorerna, hvarken ensamme eller i förbindelse med Engelsmännen, kunde på kortare tid bereda sig afgörande framgångar. Jag behöfde således icke frukta, att från det hållet något kännbart slag kunde tillfogas min makt, så länge jag sjelf icke förlorade något blad ur min segerkrans. Endast

mina nederlag i Ryssland gåfvo Spanjorerna sjelfförtroende och höjde äfven Engelsmannens mod. — Oafsedt dessa förhållanden, syntes det mig af vigt att icke längre dröja med företagandet af detta oundvikliga krig, och då detta århundrade är förlidet, torde öfver nämda krigs vigt i omvänd mening ingen mera hysa något tvifvel, *man kommer att sörja öfver, att jag dukade under.*"

Karl. "Hvad detta erkännande å efterverldens sida angår, min broder, så gör er inga sanguiniska förhoppningar; det skall i det afseendet icke komma att gå er bättre, än mig, ty båda måste vi ju, såsom bekant är, rymma fältet för våra fiender, och den, som af ödet dömes dertill, har i verldens ögon alltid orätt. Dessutom hafva de mäktige på jorden aldrig varit oss båda riktigt bevågna, emedan vi ryckte dem något för omildt ur deras behagliga ro. Om också kanske engång en historieskrifvare uppträder, som ur en annan synpunkt betraktar de krig, som vi, såsom det påstås, förde blott af äregirighet och till tidsfördrif, samt om han söker ådagalägga deras nytta för det stora hela, så bör ni derföre icke tro, att den allmänna meningen derigenom kommer att förändra sig till vår fördel. Men låtom oss återvända till hufvudfrågan. Det synes mig, att ert krigståg mot Ryssland, oaktadt er krigshärs stora öfverlägsenhet, dock ej var sorgfälligt nog förberedt. Skulle Ryssland tillbakaträngas till en anspråkslösare maktställning och sättas ur stånd att framgent i förbindelse med England bereda er faror, så var detta möjligt endast under Sveriges medverkan, genom hvilket Preussen lätt kunde hållas i schack, om det skulle falla detsamma in att i er rygg röja fiendtliga afsigter. Turkarnes medverkan kunde ni lättare ännu undvara, ty deras makt var betydligt mindre, än på min tid; likväl måste freds afslutande med Porten i alla händelser förhindras. Men ni hade icke engång ett sändebud i Konstantinopel. Lika så mycket har ni försummat de diplomatiska förhållandena till Sverige, samt behandlat dess kronprins, er förre marskalk och italienske vasall, tillochmed med missaktning. Detta var icke vist, herr broder. Det kunde dock icke hafva undgått edra diplomatiska kunskapare, att Sverige i lika mån bearbetades af England och Ryssland, för att det skulle göra gemensam sak emot er, samt att man derföre hade tillförsäkrat det besittningen af Norige, vid hvars eröfring ryska trupper

skulle medverka. Visserligen blef Sveriges verksamma deltagande i striden emot er omintetgjordt genom kronprinsen, som icke ville handla trolöst emot sin förre herre; men desse hemliga underhandlingar hade dock den följd, att Ryssland befriades från alla bekymmer för sin högra flank, och kunde använda emot er de vid Finlands gräns uppställda trupperna. Då genom fredsslutet med Porten äfven kunde förfogas öfver den vid turkiska gränsen stående arméen, bekom den ryska krigsmakten en tillväxt, som måste blifva så mycket förderfligare för er, som den just trädde i verksamhet på den tid, då er stridsmakt redan i hög grad sammansmält. För öfrigt har ni också ej gjort någonting för att återställa konungariket Polen, som likväl varit oundgängligt, såframt fastare skrankor skulle sättas för det besegrade Ryssland."

Napoleon. "Min vän, ni ser icke nog klart in i dessa förhållanden, och uppskattar för ringa det inflytande, som en ihållande krigsära förlänar. Åt er sjelf har denna trollkraft gifvit en makt, som ensam satte er i stånd att med så ringa hjelpmedel företaga ett så stort verk, som czarens besegrande; och jag, som, liksom dåförtiden ni, gällde för att vara den lyckligaste krigsfurste i Europa, hade redan *före* min tronbestigning i tio års tid fyllt verlden med mitt krigsrykte; man ansåg mig öfverallt för oemotståndlig. — På mina bundsförvandter kunde jag med stor säkerhet räkna. De mindre furstarne hade jag inveckladt i mitt intresse; deras kontingenter tjenade mig liksom till gisslan. Österrikes kejsare hade blifvit min svärfader, och kunde icke annat än vinna på Rysslands förödmjukande. Konungen af Preussen hade visserligen gerna riktat sina vapen emot mig, men han ägde mycket för liten djerfhet, för att taga ett sådant steg, sålänge jag ännu hade makt nog att derföre tukta honom. Visserligen fanns det bland hans ministrar och generaler några, som rådde till en dylik resning; men antalet af dem, som röstade för ett närmare anslutande till Frankrike, var vida större. En barn på nytt blifven fältmarskalk; en gammal qvinna af tvetydigt rykte; en genom sin förståndsslöhet sig utmärkande general; en hofprest *) och några andra skildrade för konungen med de

*) Jemför "Lebensbilder aus dem Befreiungskriege" 2 Abth. S. 260 (Lefnadsbilder ur Befrielsekriget). T. Utgifv.

dystraste färger storheten af de faror, för hvilka hans folk skulle blifva utsatta genom ett affall från mig. - Dessa föreställningar gjorde sin verkan, och min ständigt hotande närhet gjorde det öfriga. Fredrik Wilhelm sjelf kunde, tillochmed efter mina missöden i Ryssland och efter Yorks egenmäktiga öfvergående till fienden, ännu alltid blott med svårighet bringas till ett afgörande beslut. Utan den hemliga quadrupelalliansen emellan ministern *Stein*, generalerna *Scharnhorst*, *Gneisenau* och *Blücher*, hvilka, nästan omedvetet, på ett märkvärdigt sätt arbetade hvarandra i händerna, skulle äfven år 1813 Preussens affall icke hafva ägt några betydliga följder. Från detta håll hade jag således vid krigets mot Ryssland utbrott ingenting att befara, och medförandet af en preussisk kontingent på 20,000 man ökade min säkerhet. Med Österrikarne var förhållandet mindre godt, ty min svärfader hade för ringa inflytande på sin stats politik, som alltid bibehöll en anstrykning af fiendtlighet emot Frankrike och, vid det tvungna deltagandet i kriget, tydligen visade detta genom en ljumhet, som i månget hänseende skadade mig. Men afgjordt fiendtliga steg voro äfven från det hållet icke att befara, ty det felades dessa menniskor energi. Att jag vårdslösade förhållandena till Sverige, måste jag erkänna för ett fel. Men jag hade hoppats, att man i Sverige skulle med glädje helsa mitt anfall på Ryssland, samt begagna detta tillfälle att återeröfra Finland. Men att Porten skulle vara så dåraktig att sluta fred med Ryssland, då jag stod i begrepp att hota detta rike med krig, det hade jag icke ansett möjligt. Felslåendet af många bland mina politiska förutsättningar störde onekligen min krigsplan.

"Dock, låtom oss återkomma till *Polen.* Utan Polens återupprättande blef det alltid en lucka i mitt politiska system emot Ryssland, hvilken förr eller senare kunde bereda mig mångahanda svårigheter. Men hur skulle jag åstadkomma detta återupprättande utan att förnärma och mot mig uppreta Österrike och Preussen till följd af provinsers afträdande å deras sida. Den nye konungen af Polen måste för öfrigt vara en man af utomordentliga egenskaper, för att han skulle kunna lemna någon borgen för framtiden. Jag betviflar visserligen icke, att min trogne Poniatowski skulle hafva utvecklat dessa egenskaper; men hvarje sida i Polens historia lärde mig, att parti-andan i Polen

alltid varit som starkast under en regent ur deras eget sköte. Korteligen, jag öfvertygade mig dagligen alltmer, att Polens återupprättande hade alldeles egna svårigheter, och uppsköt detsamma derföre till andra tider. Att häraf någon särdeles olägenhet uppkom för mig, det kan jag icke medgifva, ty Polackarne hafva efter hvartannat uppställt 100,000 man emot Ryssarne, samt hela kriget igenom slagits med sin vanliga tapperhet, och de inre förhållandena i deras land voro vida mera gynnsamma, än på er tid, då ett nybildadt konungarike ännu måtte hafva varit mycket för mycket sysselsatt med sig sjelft, för att kunna taga en mera betydande andel i det ryska kriget."

Karl. "Hvilken operationsplan hade min broder uppgjort för detta stora krig, och på hvilka grundvalar hvilade densamma?"

Napoleon. "Ursprungligen var min afsigt att utföra detta stora företag i afmätta tidrymder. Om en fullständigt genomtänkt krigsplan, en sådan, i hvilken de hufvudsakligaste företagen äro på förhand utstakade, kunde naturligtvis icke vara fråga. Ögonblickets ingifvelser, ofta framkallade genom plötsligt inträdda omständigheter, hade förut fört mig både säkrare och hastigare till målet. Konungariket Polens återupprättande skulle utom all fråga med det första sysselsätta mig. Jag förutsatte, att jag skulle finna tillfälle att redan vid gränsen lefverera Ryssarne en afgörande drabbning. I detta fall skulle jag i första fälttåget icke hafva ryckt framom Witepsk och Smolensk; dessa ställen skulle då hafva blifvit nycklarne till min ställning bakom Düna och Dnjepr. Året derpå hade jag vändt mig emot Moskwa eller Petersburg. Det nya konungariket Polen skulle då hafva blifvit min nästa operationsbas. Men af redan omnämda grunder kunde denna första del af min krigsplan, till att börja med, icke komma till utförande, derföre sökte jag att tvinga Ryssarne till strid."

Karl. "Jag kan ej neka denna åsigt mitt bifall. Har man väl dugtigt slagit sin motståndare i en eller annan hufvuddrabbning, så går sedan allt det öfriga lättare och hastigare. Men ert raska framträngande med öfverlägsen krigsmakt var icke medlet att förhjelpa er till önskad seger."

Napoleon. "Och hvarföre icke?"

Karl. "Emedan Ryssarne just *derföre* måste finna sig föranlåtne att *undvika* ett afgörande slag, hvilket icke kunde blifva

dem svårt, då de ända till Moskwa icke hade något vigtigt operationsobjekt bakom sig, som de behöfde skydda. Ett slag, i hvilket man kan förutse, att man blir slagen, lefvererar man endast i yttersta nödfall, men ett sådant fall inträdde först tätt framför Moskwa. Ville ni föranleda de ryske fältherrarne till att lefverera batalj, då måste ni gå dem till mötes med *svagare* krafter, liksom ingifva dem mod, måhända tillochmed till förföljande reta dem genom att tillbakadraga den framskjutna corpsen, men derefter med förstärkt makt falla öfver dem och tillfoga dem ett nederlag."

Napoleon. "Vid den öfverlägsenhet, som jag ägde, voro sådana krigsknep icke af nöden. Undvek fienden hvarje drabbning, så vann jag på annat sätt. Ett fortsatt återtåg med hufvudcorpsen, ett fegt till spillo gifvande af landet, som man förklarat sig vilja försvara, måste nödvändigt uppväcka stor förstämdhet och slutligen utöda den krigiska andan i hären. Mitt intåg i Moskwa måste således vara af så mycket större politisk verkan."

Karl. "Denna tankegång är densamma, som i Italien och Tyskland har förhjelpt er till stora resultater, men den passar icke i afseende på Rysslands förhållanden, dem ni tyckes hafva betraktat genom färgade glasögon."

Napoleon. "Alldeles icke, min vän, jag var ganska noga underrättad om Rysslands förhållanden. Men ni har ej kännedom om den verkan, som en härmassa af 450,000 man — sådan som jag förde den öfver Rysslands gräns — utöfvar; den liknar verkningarne af en lavin, som krossar eller rycker med sig allt hvad han råkar på sin väg."

Karl. "Min kejserlige broder må förlåta mig, att jag ej kan finna liknelsen fullt riktig. En lavin krossar icke blott hvad som kommer honom i vägen, han förstör äfven sin *egen* bana och blir vid målet för densamma liggande *maktlös.* Man har sagt mig, att de trakter, hvilka er hufvudarmée genomtågade, nästan blefvo till ödemarker, så att ni sedermera hyste stora betänkligheter vid att anträda återmarschen på samma väg. Denna långsamt framrullande lavin rönte på vägen betydlig förlust i sin massa, erhöll vid *Smolensk* en hård stöt, och höll vid *Borodino* på att nästan söndersmulas; de svaga qvarlefvorna af honom förtärdes af branden i *Moskwa;* ty, ehuru trupperna

afmarscherade från Moskwa i större antal, än de den 14 September hade ryckt in der, visade sig denna armée dock ej i någon fördelaktig skepnad. Senare delen af er stora armées verksamhet liknar det långsamma döendet af en genom oordentligt lefnadssätt och utsväfningar af alla slag utmerglad atlet."

Vid dessa ord, dem konungen uttalade med skarp betoning, rynkade Napoleon pannan i dystra veck; Murat och Ney vexlade några eldsprutande blickar; de svenske generalerna betraktade hvarandra med förundran. I några minuters tid herrskade den djupaste tystnad i församlingen. Ändtligen bröt den häftige *Murat* denna dystra tystnad och sade till konungen: "ni talar förnärmande, kusin, och borde tänka bättre om oss. Vårt framryckande utfördes med ovanlig skyndsamhet och var ej något långsamt framrullande, så som ni säger; jag sjelf marscherade med samtliga reservkavalleriet i spetsen, hertigen af Elchingen (Ney) följde tätt efter mig med sin corps, och vi båda hafva ej att förebrå oss någon sorts försummelse. Att vi ej kunde få Ryssarne att hålla stånd framför Smolensk, det var ej vårt fel. Vid *Krasnoi* upphann jag likväl infanteridivisionen Newerowski och tilltygade den dugtigt." — "Utan att dock skada den mycket, kusin!" föll Karl honom leende i talet, "ni betedde er ej bättre der, än jag vid Punitz, der jag trodde mig vara lika säker på min sak, men ni hade likväl i ert talrika ridande artilleri ett väldigt medel till seger, hvilket ni icke förstod att nyttja. — Men glöm dock icke, hvarföre vi egentligen äro församlade här, låt den lilla fåfängan fara och lugna er."

Napoleon. "Om jag jemför era inledande operationer med mina, konung Karl, så finner jag på intet sätt, att ni gått till väga mera beslutsamt och med mera omtanka, och ni förtjenade i det fallet måhändå mera grundade förebråelser. Men förhållandena å bådas våra sidor äro af helt olika beskaffenhet och låta sig icke sammanföras i en enkel parallel. Framryckandet med förenade krafter var oeftergifligt, om jag i den önskade hufvudslagtningen ville vara viss om segren. Denna hufvudslagtnings undvikande å motståndarens sida, samt ej mindre äfven mången uppkommen politisk betänklighet, nödgade mig sedermera att fortsätta anfallsrörelsen på enahanda sätt. Hade hufvudarméens underhåll varit betryggadt, och hade de båda flygelcorpserna under Macdonald och Schwarzenberg kunnat hålla

jemna steg med mig, skulle utgången hafva varit en helt annan."

Karl. "Väl, det må så vara. Men noga sedt, hade Ryssarnes partielt tillämnade motstånd bort bereda er endast fördelar, under det att min motståndares undanvikande utan ens försök till motstånd förorsakade mig endast olägenheter. Öfverhufvud taget, var Peter i hvarje hänseende farligare, än Alexander. Den senare, som dåförtiden icke hade någon praktisk erfarenhet i krigförandets konst, ville ändock sjelf leda operationerna. Under sådana omständigheter kunde man förutse tallösa missgrepp, och ni, den mest erfarne och skicklige fältherre på er tid, ni, som befallde öfver den starkaste och stridsdugligaste här, som någonsin har uppträdt, borde hafva framryckt med större tillförsigt, åtminstone till Smolensk. — Peter deremot, ehuru mera erfaren i kriget än Alexander, var förståndig nog att öfverlemna befälet åt sin fältmarskalk Scheremetjew, och blef qvar vid hären blott för att i tvifvelaktiga fall afgöra, hvad man skulle göra eller låta. Derigenom blef det vida mera planmessighet i hans försvar af landet; han behöll alltid efterhand i spelet och nödgade mig att iakttaga större försigtighet."

Napoleon. "Brist på beslutsamhet var aldrig mitt fel. Men besinna dock endast, konung Karl, att man icke kan efter behag marschera och operera, utan att trupperna äfven måste finna underhåll, samt att mina icke voro så vana vid hunger, som edra. — Sedan jag i Wilna förskaffat mig tillräcklig insigt i min motståndares förhållanden och bekommit den öfvertygelsen, att för mitt skyndsamma framträngande ingenting stod i vägen, beslöt jag att genombryta den fiendtliga centern. Men jag märkte snart, att jag befann mig på en krigsskådeplats, som erbjöd hinder af helt egendomligt slag. Mina stora förråder och en stor del af mitt grofva artilleri voro ännu långt bakefter, kunde också på de genom åtta dagars regn förderfvade landsvägarne icke fort nog följa trupperna. Jag befallde derföre, att trupperna skulle sjelfva förse sig med lifsmedel för 14 dagars tid, och anträdde marschen till Witepsk innan man hunnit från landet rundtomkring fullt förskaffa eller indrifva dessa förnödenheter *). Ber-

*) Förf. har, på annat ställe af sin bok och med anledning af franska republikens krig, ordat något utförligare om det franska requisitions-syste-

thier, min generalqvartermästare, kan säga er hvilka ansträngningar som gjordes, för att så hastigt som möjligt kunna rycka framåt."

Berthier. "Ers majestäts befallning försatte mig då i den största oro, emedan jag anade de ofördelaktiga följder, som densammas fullgörande kunde hafva. Vid den armée, som inträngde i Ryssland, befunno sig 1,200 kanoner, 3,000 ammunitions- och artilleri-vagnar, 4,000 fourgons (proviantvagnar) jemte allehanda föremål, tillhörande arméens förvaltning. Räknar man härtill ytterligare de equipager, som enskilt tillhörde generalerna, vidare de vagnar med regementernas åtskilliga förråd, som ej voro underkastade någon strängare kontroll, så tror jag mig icke öfverdrifva, om jag påstår, att 20,000 fordon af allehanda slag åtföljde oss, till en del mycket för tunga eller för lastade för att tillåta upprätthållandet af någon ordning i de ändlösa tågen. Antalet af rid- och transporthästar af alla slag uppgick till 200,000. Omkring två tredjedelar af dessa vagnar befunno sig vid hufvudarméen eller följde tätt efter densamma. Att det blef mig omöjligt att fullständigt ordna fortskaffandet af denna ofantliga tross, skall hvar och en krigsförfaren inse; jag måste derföre öfverlåta alltsammans åt corpsbefälhafvarne. — Så var det också med den anbefallda förplägningen för 14 dagars tid, den vi med alla dertill erforderliga transportmedel måste förskaffa oss i Ost-Preussen och Lithauen, länder, som dessutom redan hade haft mycket att lida af våra genommarscher. Der reqvi-

---

met. I fiendtligt land hänvisades franske soldaten till sin qvartervärd för erhållande af full förplägning. Men han nöjde sig ej med att taga sin kost, utan gjorde sig äfven beklädd — kompletterade sitt förråd af kläder och linne — och fordrade ändock på köpet en drickspenning. Dessutom måste kommunerna anskaffa kläde, linne, läder och skinn, samt alla erforderliga handtverkare. Man betalade med emottagningsbevis, hvilka sällan eller aldrig inlöstes. Penningar för kriget indrefvos genom kontributioner. I nödfall tillgrepos dyrbara målningar och andra dyrbarheter i stället för penningar. På den korta tiden af tre månader tog franska arméen i öfre Italien 53 millioner francs kontant och för ungefär 160 millioner varor. På detta sätt minskades behofvet af tross, och arméernas marscher samt andra operationer fortskyndades, men tvang franska arméen å andra sidan att, för sitt underhåll, sprida sig på en större yta, hvilket, med mindre utmärkta egna divisionsgeneraler och mot en mera företagsam fiende, lätt kunnat medföra de vådligaste följder. Sv. Utg.

rerades ensamt 26,580 vagnar och 79,160 transporthästar. Men äfven corpsbefälhafvarne visste icke att reda sig, vältrade denna nya omsorg på divisionsgeneralerna, desse åter på brigadgeneralerna o. s. v. Derigenom inkom i denna förrättning, som egentligen bort bedrifvas med den yttersta omtanke och sorgfällighet, en sådan oregelmessighet och ett sådant godtycke, att de största underslef och de aldra gröfsta oordningar deraf uppstodo, hvilka mycket för sent kommo till min kännedom, för att jag skulle kunna bestraffa de skyldige, samt hejda det onda. Men det sämsta af saken var, att af de med grym hårdhet indrifna lifsmedlen *allsintet kom fram till arméen!*"

Karl. "Men säg mig, general, huru sådana oordningar kunde redan vid fälttågets början inrota sig."

Berthier. "Sedan tjugu år, sire, förde vi nästan utan något afbrott krig, och började på att blifva något efterlåtne i många delar. Af den republikanska enkelhet, som i de fordna tiderna hade visat sig hos oss, fanns ej mera något spår. I dennas ställe hade kommit en militärisk lyx, till hvars upprätthållande ofta fattades medel, hvarföre flertalet af de högre officerarne sökte att rikta sig på landets bekostnad. Förvaltningen låg till en del i händerna på personer, som endast hade sin personliga fördel för ögonen och ej gjorde sig något samvete af att dela sitt rof med de lägste lefverantörer. — På detta sätt kommo förskingringar att äga rum, som gränsade till det otroliga och lemnade våra trupper till pris för den mest tryckande brist. Redan efter Niemens öfvergång voro regementerna hänvisade till sin egen hjelp. Sedermera bekymrade sig nästan ingen mera om förplägningen."

Berthier teg och såg på sin kejsare med frågande blickar, om han finge afslöja ännu mera af detta, den stora arméens *partie honteuse.* Men Napoleon hade försjunkit i djupt begrundande och tycktes befinna sig i fullkomlig själsfrånvaro. Poniatowski, Murat och Ney mumlade några ofattliga ord; Rehnsköld och Lewenhaupt vexlade betydelsefulla blickar, liksom de hade velat säga: vid vårt tåg mot Ryssland rådde ej heller något öfverflöd, men vi gjorde i fält ej några stora anspråk, och vår konungs flärdlösa enkelhet, under det han frivilligt delade alla soldaternas besvärligheter och försakelser, gaf våra trupper en starkare moralisk hållning, som bevisade sig på ett glänsande sätt i tider

af stora olyckor. *Gyllenkrook*, som satt tätt bakom mig, tillhviskade mig, att konung Karl var tillräckligt underrättad om missbruken i den franska arméen och alltid hade utmärkt dem såsom hufvudorsakerna till detta fälttågs olyckliga utgång, emedan det ej är på mängden af, utan på dugligheten hos de stridande, i ordets allmännaste betydelse, som framgången beror. "Så stora arméer," tillade han, "förtära sig sjelfva och uträtta i ett land, sådant som det dervarande, jemförelsevis mycket mindre. Vi Svenskar voro visserligen för svage för ett så stort företag, och måste slutligen förstöra oss. Men Fransmännen voro för många för att kunna blifva starke, såframt ej den mest exemplariska ordning och omsorg iakttogs i deras armée-förvaltning. Den utomordentliga minskningen genom dem, som sjuknade eller ej hunno följa med, hvilken minskning redan vid Smolensk uppgick nästan till en tredjedel, likasom äfven hästarnes eländiga skick, lemna bevisen härpå. Sådana förluster hafva vi aldrig rönt, och likväl måste vi uthärda ännu hårdare umbäranden, än Fransmännen vid deras framryckande. Tillochmed deras återtåg från Moskwa till Wilna var mindre besvärligt, än vårt vinterfälttåg 1708—9, dervid vi hade att lida af den skarpaste köld." — Jag ville nu ej inlåta mig i någon mot-anmärkning, emedan min hela uppmärksamhet var riktad på konungen af Sverige, hvilkens forskande blick gjorde sin rund i den stora kretsen och ändtligen stadnade på Napoleon, hvilken han med följande ord väckte ur hans drömmerier.

Karl. "Jag ber min kejserlige broder att ej lemna alltför stort välde åt svårmodet öfver det förflutna, utan heldre förklara oss huru det gick till, att ni icke kunde förhindra föreningen af edra motståndare, dem man, i allmänhet taget, måste förebrå så mycken obeslutsamhet och långsamhet."

Napoleon. "Ursäkta, konung Karl, att jag ännu icke blifvit så öfvad, som ni, att fullkomligt slå ifrån mig de jordiska tankarne, hvilket om hundrade år väl skall blifva lättare för mig att göra; nu åter grämer jag mig ännu ofta öfver att mången plan misslyckades, den jag hade moget öfvervägt och skickligt inledt, under det att vid andra tillfällen slumpen spelade mig i händerna större fördelar, än jag kunde vänta mig. Jag hade vid Austerlitz och Friedland lärt känna Ryssarnes långsamhet och oskicklighet, men tillika också deras tapperhet och den fasta

sammanhållningen i deras stridsmassor. Den senare erfarenheten nödgade mig alltid att operera så, att jag vid den önskade slagtningen hade på min sida en betydlig öfvermängd, för att tillkämpa mig segren med jemförelsevis mindre förluster. Men på en så vidsträckt krigsskådeplats äro verkningarne af strategiska kombinationer alltid mindre säkra; också blef det mig på marschen från Wilna till Witepsk svårt att bekomma tillförlitliga underrättelser om min motståndares rörelser, ty Polackarne hafva en hemlig ovilja mot allt spioneri och de ryske Judarne, till hvilkas utsagor jag för det mesta var inskränkt, ingåfvo mig föga förtroende. Dessutom misstog jag mig i många välgrundade förutsättningar, så att förhållandena ofta gestaltade sig helt annorlunda just i det ögonblick, då jag hoppades skörda frukterna af mina strategiska operationer, hvarföre jag då måste anordna andra manövrer. Det oväntade gifvandet till spillo af det med stora omkostnader upprättade lägret vid Drissa, der jag hoppades kunna innestänga Barclay, störde till en del min anfallsplan emot hans armée. Österrikarnes sena uppträdande på krigsskådeplatsen och Jeromes långsamhet gjorde det möjligt för Bagration att undandraga sig det tillintetgörande slaget, och Davoust var, trots all djerfhet, som vid Mohilew hade kunnat komma att stå honom dyrt, ej i stånd att åter godtgöra detta fel. Olyckligtvis hade Juli månad många kalla regndagar, hvilket försvårade rörelserna, ökade i bekymrande grad de sjukes antal, gjorde de flesta anskaffade lifsmedel nästan obrukbara, samt försatte oss i en högst obehaglig belägenhet.

"Efter de båda ryska arméernas förening vid Smolensk (den 4 Augusti) måste jag underkasta min operationsplan en ny pröfning. Ryssarne beräknade jag vid Smolensk till 120,000 man utom Kosakerna, som på alla håll svärmade omkring mig och utspanade alla mina rörelser. De corpser, som emellan Witepsk och Orsza voro uppställda *en echelon* och bildade min center, räknade ännu ungefär 180,000 man. Denna öfverlägsenhet var tillräcklig för att försäkra mig om segren, men ville jag begagna denna, samt framtränga ända till Moskwa, så måste jag vara starkare. Under mitt qvardröjande i Witepsk, som för öfrigt blef nödvändigt till följd af alla truppernas utmattade tillstånd, ingingo dock underrättelser, som voro mig helt oväntade. Jag hade hoppats, att min centers framsteg skulle bidraga

till att underlätta äfven mina båda flygelcorpsers framåtskridande. General Reynier med sina 20,000 Sachsare ansåg jag stark nog att bjuda general Tormassow vid Styr spetsen, emedan denne, såsom det sades, ej heller skulle hafva mera trupper, än så. Men Tormassow hade inemot 40,000 man, väntade ännu ytterligare förstärkningar från det södra Ryssland, samt försatte Sachsarne i ett för mig så farligt läge, att jag måste gifva furst Schwarzenberg befallning att med Österrikarne marschera tillbaka öfver Slonim och emot Kobryn, dit han dock för sent anlände. — Hertigen af Tarent (Macdonald) hade jag sändt med 30,000 man emot Riga och qvarlemnat hertigen af Reggio (Oudinot) med 30,000 man vid Polozk, men ingendera kunde utbreda sig på Dünas högra strand, utan hade de tillochmed svårighet att bibehålla sig i sina ställningar, och den sednare måste jag ytterligare skicka förstärkning.

"Den fiendtliga flygelcorpsens hårdnackade qvardröjande i dessa framskjutna ställningar var en ganska förtretlig omständighet. En sådan käckhet hade jag icke tilltrott mina motståndare. Bevekelsegrunden dertill låg dock i politiska tilldragelser, som först nu hafva kommit till min kännedom, nämligen i det knappast såsom möjligt ansedda afslutandet af freden emellan Ryssland och den höga Porten, hvarigenom arméen under Tschitschakow kunde mot mig användas, samt i fördraget emellan Ryssland och Sverige, hvarigenom det för Ryssarne lät sig göra att draga till sig den armée, som hade stått i Finland. Dessa tilldragelser gjorde mitt läge ganska svårt. Jag hade att välja emellan att framtränga vidare, att blifva stående stilla eller att anträda återtåget. Det senare skulle hafva varit ett öppet bekännande af min svaghet eller min öfverilning. Att blifva stående och afvakta ankomsten af de från söder eller norr kommande ryska arméerna, det skulle hafva gränsat till dumhet, äfvensom jag under vintern hvarken af floder eller kärr skyddades emot anfall på mina flanker. Jag måste alltså fortfara med offensiven, och ännu före årets slut söka åstadkomma något i stort afgörande, hvilket förde mig djupare in i Ryssland, än som var mig kärt."

Karl. "Detta beslut, herr broder, var likaså djerft som vist, och jag begriper knappast, huru man kunnat klandra er derföre. I ett mycket odladt land och på en krigsskådeplats af

vida mindre utsträckning hade ni måhända kunnat intaga en centralställning och funnit tillfälle att slå edra fiender hvar för sig; men i Ryssland låter det sig icke göra, och i er belägenhet kunde ni icke blifva stående på halfva vägen. — Men tillåt mig den anmärkningen, min vän, att ni hade bort fästa afseende på möjligheten af ett fredsslut emellan de nämnda makterna och derföre öppnat fälttåget några månader tidigare; omständigheterna hade då varit mera gynnande för er, hvilken ock påföljden af edra operationer måtte hafva varit. Detta dröjsmål synes mig vara ett fel."

Napoleon. "Jag kan i afseende derpå icke fullt gifva eder rätt, konung Karl; ingen menniska förmår att förutse allt; möjligheternas område måste en fältherre endast nödtvunget utvidga, eljest blir han till slut alldeles obeslutsam. Dessutom hade jag ännu ett personligt skäl till att icke förr öppna fälttåget. Det var ej min afsigt att redan i första fälttåget framtränga ända till Moskwa, jag ville endast skaka Alexanders makt genom några kraftiga slag och derigenom ingifva honom farhågor i afseende på fortsättandet af striden emot mig, samt göra honom böjd för freden. Började jag kriget tidigare, så skulle jag emot min vilja redan i första fälttåget kommit ända till Moskwa, der jag likväl icke kunde blifva öfver vintern utan mångahanda faror; jag ville således sjelf inskränka mig något, för att icke utan tvingande nöd bringa mig i förlägenheter. Men det gick mig liksom alla menniskor, händelserna ryckte mig med sig, jag hade knappt ett annat val öfver."

Karl. "Er dåvarande belägenhet liknar i många fall min belägenhet vid Smolensk. Äfven jag fick icke blifva stående; äfven jag måste sträfva efter något afgörande, men kunde blott med Mazeppas hjelp åstadkomma detta, hvarföre jag nödgades välja en annan väg, som dock blef mitt förderf, emedan Mazeppa hade blifvit en högeligen maktlös bundsförvandt. Er väg var kortare, men derföre icke mindre full af faror, ty slagtningarne vid Smolensk, Valutina-Gora och Borodino hafva måhända kostat er 60,000 menniskor, och likaså många menniskor gingo förlorade på annat sätt alltifrån Witepsk och ända till Moskwa. Men hufvudändamålet blef likväl icke uppnådt, ty Alexander tänkte mindre än någonsin på fred."

Napoleon. "Det är just det som har besegrat mig, och jag erhöll derom redan på marschen från Smolensk till Moskwa en lindrig aning. Ryssarne visade sig för mig från en sida, som jag ditintills ännu icke hos dem varseblifvit. Deras återtåg var ett dagligt, välordnadt motstånd med ringa hjelpmedel, men hvilket dock nödgade mig att alltid vara beredd på en hufvuddrabbning. Dervid blef landet dagligen menniskotommare, och det fanns på den väg, på hvilken Ryssarne *drogo sig tillbaka*, färre efterblefne, än på den, uppå hvilken vi *gingo framåt;* tillochmed de döda voro försvunne. Dessa tecken tydde på stor ihärdighet och krigstukt, och det var att frukta, att den afgörande slagtningen skulle blifva en ganska blodig. Det var den också i sjelfva verket. Denna, den ryska karakterens seghet, förenad med stort ordningssinne och sällspord lydnad, gaf åt de ryska arméerna en intensiv kraft, den de förut aldrig hade ägt i sådan grad och hvilken kom mina framgångar att synas ganska ringa i jemförelse med edra."

Karl. "Det vill jag ej bestrida, men ni hade i stället ett större antal dugtige generaler, med hvilka de ryska generalerna icke kunde mäta sig i något afseende; en sådan fördel hade dock, menar jag, väl bort göra slag i saken."

Napoleon. "Det trodde jag ock sjelf, men alla våra strategiska och taktiska konstgrepp frambragte sällan den verkan, vi hade hoppats uppå. Äfven måste jag tillstå för eder, att de ändlösa ansträngningarne, umbärandena och vidrigheterna af alla slag, med hvilka vi hade haft att kämpa från Kowno och till Smolensk, likasom äfven blicken tillbaka på den stora aflägsenheten från vår hemort, började att göra generalerna och trupperna modlösa och tillochmed förstämma de bäste. Härtill kom äfven, att knappast hälften af mina trupper bestod af Fransmän, hvarföre jag icke så ovilkorligen kunde räkna på deras uppoffrande hängifvenhet. För att i någon mån kunna mildra förstämningen såg jag mig således nödgad till proklamationer, som icke voro helt och hållet afpassade efter sanna förhållandet; jag utmärkte nämligen Moskwa såsom målet för våra ansträngningar, ehuru jag ganska väl visste, att kriget der ännu icke skulle hafva nått sitt slut. En och hvar inrättade sig i enlighet med denna försäkran så godt det lät sig göra, och fann sig sedermera så mycket bittrare gäckad, hvilket gjorde mig

mycken skada på återtåget från Moskwa. Ändtligen kan jag icke fördölja för er, konung Karl, att mina bäste generaler icke alltid lefde i sådan sämja, som var nödig för att de skulle ömsesidigt räcka hvarandra en skyndsamt hjelpande hand. Det visade sig isynnerhet alltifrån Smolensk, och sålunda undgick oss månget tillfälle att göra Ryssarne ett större afbräck."

Murat. "Om denna förebråelse är riktad emot mig, så bör jag icke tiga. Sant är det visserligen, att jag vid Valutino och äfven sednare hade kunnat uträtta mera, men hertigen af Abrantes (Tunot) stod ej till att förmå till något kraftigare anfall, och fursten af Eckmühl (Davoust) har äfven sedermera endast svagt understödt mig. Med kavalleriet *ensamt* kunde jag dock icke ur hans positioner fördrifva fienden, hvars batterier alltid voro fördelaktigt uppställda bakom alla defiléerna."

Ney. "Ni glömmer, konung Joachim, att ni sjelf alltid med kavalleriet företog er för mycket, ja mer än man kan och får fordra af detta vapen, samt att ni var föga tillgänglig för våra föreställningar. Genom edra storartade angrepp före infanteriets ankomst har ni mera skadat, än gagnat."

Murat. "Af er vill jag låta mig en sådan anmärkning behaga. Men måste jag icke söka qvarhålla fienden, på det att infanteriet måtte vinna tid att komma fram."

Ney. "Det är ganska riktigt, dock var medlet icke väl valdt. Ni måste dock slutligen komma till den öfvertygelsen, att Ryssarne icke sökte att genom omedelbart motstånd hejda oss, ty de drogo sig tillbaka hvarje gång, så snart jag eller Davoust hade slutat vår uppmarschering och ville skrida till anfall. Denna grundsats hafva de ryske generalerna iakttagit på hela återtåget från Witepsk till Moskwa, hvilket hade bort göra oss klokare. Under det att general Rosen med arrièrgardet intog en ställning, som blott var beräknad på kort motstånd, stadnade massorna bakom honom i allt lugn på landsvägens båda sidor, samt anträdde utan all öfverilning återtåget, så snart Rosen lät anmäla, att vårt infanteri förberedde sig till anfall. Vårt kavalleri, som var beständigt förenadt i massor, fann sig hejdadt vid hvarje bäck, graf eller skogsdunge, samt vid hvarje bro, dess leder glesnade dagligen alltmera genom den ryska artillerielden, och infanteriet anlände endast för

att bevittna det fiendtliga återtåget, som vi knappast vågade oroa, emedan det betäcktes af starka kavallerimassor och verkställdes mästerligt. Genom detta sätt att gå tillväga förlorade vi dagligen nästan dubbelt så mycket folk, som Ryssarne, hvilke af sin framgång fingo alltmera tillförsigt."

Napoleon. "Konungen af Neapel handlade denna gång fullkomligt efter min önskan. I enlighet med den kännedom, som vi nu hafva om förhållandena, hade det måhända varit bättre att låta reservkavalleriet marschera *bakom* den arméecorps, som gick i spetsen. Men det är dock fråga om huruvida framgången skulle hafva varit större; hufvudfelet låg i den bristande samverkan, hvartill j, mina herrar, samtligen gjorde er skyldige. Men jag vill ej göra er några förebråelser, ty j ha'n i slaget vid Borodino bättre dragit ense och väl understödt hvarandra. Min tappre Ney har der öfverträffat tillochmed de djerfvaste förväntningar, och honom hufvudsakligen har jag att för denna seger tacka, hvarföre jag äfven utnämde honom till furste af Moskwa."

Karl. "Man har berättat mig, att ni denna dag ej skall hafva kunnat förmås att skicka ert gamla garde i elden för att genom detsamma, såsom eljest alltid brukade ske, afgöra segren; äfven har man sagt mig, att ett allvarsamt illamående hade gjort er i hög grad försvagad och obeslutsam. Var det verkligen så?

Napoleon. "Anekdotvurmarne hafva på min räkning uppfunnit många fabler, herr broder; men ingen har dock gjort det så tokigt som en af mina hofofficianter, grefve Ségur, som under 1812 års fälttåg beklädde befattningen af en *maréchal de logis* vid stora högqvarteret och hade att sörja för mina lefnadsbehof. Denne officer, som jag älskade för hans bepröfvade mod och ridderliga väsende, förde till protokolls allt sqvaller i högqvarteret och utgaf sedermera dessa historier utan all kritisk luttring och under den storståtliga titeln: "Napoleon och den stora arméen i Ryssland." Han, som nästan dagligen hade tillfälle att se mig och min omgifning, har sedermera råkat ut för den fixa idén, att jag då hade blifvit sinnessvag, och härleder från detta antagande alla våra missöden. När jag på S:t Helena fick se denna bok, måste jag väl hjertligt skratta åt detta prat; men sedermera förargade det mig dock ganska mycket, att så

mycket förnuftigt folk skänkte hans historier ett ovilkorligt förtroende. Den dag, slaget vid Borodino stod, hade jag visserligen en häftig katarrh, men kände mig dock så stark som vanligt, skulle ejheller hafva låtit min omgifning märka tillochmed det häftigaste illamående. Att jag gick tillväga med större försigtighet, det var en följd af förhållandena. Då man förer krig mer än 400 mil från sitt land, får man icke kasta allt i vågskålen. Det är möjligt, att ett kraftigt ingripande af mitt gamla garde i striden skulle hafva gjort segren fullständigare, men jag fick ej utan nödvändighet utsätta dessa min makts stödjepelare för någon förlust; deras närvaro imponerade på Ryssarne och gaf åt det hela en inre hållning, som var af för stor vigt, för att jag skulle på vinst och förlust beröfvat mig detta stöd. Hade gardet lidit så stora förluster, som de öfriga corpserna, och hade generalerna Uwarows och Platows diversion emot min venstra flygel haft en lycklig utgång, så hade det vid Borodino kunnat gå mig illa."

Karl. "Likväl voro Ryssarne genom slaget vid Borodino försatte i ett så nedslående tillstånd, att Kutusow endast med den största ansträngning kunde få ihop ett arrièrgarde, som kunde hålla stånd. Hade ni dagen derefter ännu engång anfallit eller åtminstone med någon häftighet förföljt honom, så hade den ryska arméen upplöst sig, ty den fruktansvärda kanonaden hade ryckt allt ur sina fogningar och man ansåg ett ytterligare motstånd för omöjligt."

Napoleon. "Det må väl så vara, men hvem kunde veta det? Mina trupper voro genom denna jätteslagtnings ofantliga ansträngningar ytterst utmattade och oförmögna till hvarje kraftigt förföljande. Isynnerhet hade kavalleriet genom den mördande artillerielden, för hvilken det i flera timmars tid måste utsätta sig, lidit i så hög grad, att regementerna förvandlade sig till svaga hopar, med hvilka man icke kunde taga sig mycket före. Det ryska kavalleriet blef med hvarje dag alltmera hotande för oss, dess hästar blefvo allt kraftigare, under det att våra hade endast halm och något grönfoder till föda. Dessutom måste denna seger, om ock den blef mindre fullständig, föra mig till Moskwa och jag lofvade mig deraf nu den bästa framgång."

Karl. "Det tror jag nog, men den folktomma och snart derpå i lågor uppgående staden beredde er endast större förlägenheter; jag kan, öfverhufvud taget, icke begripa, hvarföre ni dröjde så länge der. Innehafvandet af denna hufvudstad var utan all nytta för er, sedan ni kommit till den öfvertygelsen, att rikets missnöjde store förglömde sitt enskilta groll, samt följde endast ingifvelserna af sitt hat till er. Trupperna funno der ejheller det ni lofvat dem, och den bland er redan ganska förslappade disciplinen bekom i den öfvergifna staden det kännbaraste slag."

Napoleon. "Dylika yttranden från er mun, min vän, uppväcka i viss mån min förundran och reta mig till löje. Huru, ni tadlar mig för det jag i spetsen för en segrande armée dröjde *fem veckor* i Moskwa, der jag måste afvakta verkningarna af min seger, och har dock sjelf i *fem års* tid qvardröjt med en hop flyktingar i Bender, såsom hade ni varit en vandrande riddare, som der hemma hade hvarken något att försumma eller att förlora? Broder Karl, hvad går åt er? Vill ni gifva mig goda råd, huru jag hade bort *bättre* använda min tid?"

Karl. "Glöm dock icke, herr broder, att vi äro i Olympen. Naturligtvis tadlar jag er, och det med all rätt, ty ni var då kortsynt nog att hoppas på något, som ej mera *kunde* gå i fullbordan. Mina egna fel höra ej hit och dem har jag längesedan erkänt och ångrat, men med er har det ännu icke kommit derhän. Gerna hade jag då velat komma till er i Kreml och hålla fram för er bilden af den *utmerglade atleten;* men jag fick ej varna er, ty ödets beslut skulle gå i fullbordan."

Napoleon. "Men besinna blott, att ett stillestånd af fem veckor efter så stora ansträngningar och under sådana omständigheter låter ganska väl ursäkta sig; hvad bättre hade jag väl kunnat göra?"

Karl. "Detta inkast, herr broder, kommer ej från ert kloka hufvud, det är en produkt af sårad fåfänga, den man härstädes måste helt och hållet afkläda sig. Edra trupper behöfde visserligen lugn, isynnerhet var det händelsen med hästarne; men fem veckor behöfver man icke för att återhämta sig, och detta långa uppehåll låg ej heller i er plan. Tillåt, att jag kommer er uppriktighet till hjelp. Den 14 September hade ni inryckt i Moskwa, der ingen deputation från staden kom er till mötes för att öfver-

lemna nycklarne; ni fann deremot de otvetydigaste tecken till nationalhat, hvars yttringar hade bort säga er, att man ej mera kunde tänka på allvarligt menade fredsunderhandlingar från Alexanders sida. Likväl väntade ni i tjugu dagars tid deruppå, och gjorde sedermera sjelf det första steget, i det att ni skickade general Lauriston med ett bref till kejsar Alexander i Petersburg. I liknande förhållanden skulle en dylik sändning eljest icke hafva gjort något afbrott i edra operationer; men emot er vana afvaktade ni i Moskwa Lauristons återkomst, och hans underrättelser läto ej mycket tillfredsställande. Det som menniskan *önskar*, det *hoppas* hon äfven, och sålunda nedlät ni er att skicka general Lauriston till Kutusows högqvarter, för att underrätta er om, huruvida icke emellertid något fredsbudskap hade ankommit. Den listige Ryssen skrattade i mjugg, ty han visste blott alltförväl, att Alexander icke var sinnad att motsvara era önskningar. Dock uppehöll han er genom allehanda förhoppningar ännu några dagar i Moskwa. Det är helt enkelt sakens förlopp."

Napoleon. "Om ni är så väl underrättad, konung Karl, borde ni ock veta, att jag redan under de första dagarne var besluten att lemna Moskwa och marschera till Petersburg. Men vid närmare eftersinnande fann jag detta steg alltför vågadt. Brist på lifsförnödenheter i detta hårda land med dess fiendtligt sinnade invånare skulle hafva tillintetgjort min armée, äfven kunde jag icke våga att föra den ännu längre mot Norden. Ni hade med era Svenskar snarare kunnat företaga ett sådant tåg, men likväl icke med en armée af 100,000 man. Alexanders veka sinne kände jag från tidigare år; hvarföre skulle jag icke hoppas, att han ändtligen skulle låta finna sig böjd för freden, sedan han genom detta krig redan hade lidit så stora förluster? — Sannerligen, min förutsättning hade allt sannolikhet för sig."

Karl. "Ni känner icke Ryssarne, min käre olyckskamrat; deras sinneslugn kan knappast af någonting rubbas, och Alexanders omgifning bestod då af män, som helt noga kände er betryckta belägenhet. Det var genast i början fast beslutadt att icke gå anfallsvis tillväga emot er förr, än ansträngningar, umbäranden och sjukdomar i hög grad försvagat er här. Redan vid ert anryckande inhämtades af fångarne de sorg-

fälligaste underrättelser om huru era truppers förplägning var beskaffad, ty de ryske generalerna känna af lång erfarenhet svårigheten att proviantera i så föga befolkade länder. Sedan de nu hade öfvertygat sig om, att trupperna väl ej saknade spannmål, men mjöl, emedan ni ej fann några qvarnar och de ändlösa marscherna icke medgåfvo anläggandet af några fältbagerier; sedan de vidare hade erfarit, att landsvägarne voro betäckta med döende och störtade hästar, att de sjuke och sårade aldrig mera kunde upphinna sina regementer, samt äfven, till följd af vanskötsel, vanligtvis dogo; — då kunde de med matematisk visshet räkna deruppå, *att de snart skulle vinna en betydlig öfvervigt öfver eder.* Rustningarne i det inre bedrefvos derföre med rastlös ifver. Endast och allenast de donska kosakerna uppställde 20 nya regementer (för det mesta veteraner, som redan grånat i krig, men ännu voro fulle af ungdomseld), då deras sunda förstånd sade dem, att på ert oundvikliga återtåg ett rikligt byte vore att förvänta. Ni borde således icke dröja med återtåget."

Napoleon. "Dertill beslutar segraren sig svårligen, och ni sjelf har alltid föredragit att taga andra mått och steg."

Karl. "Det är tyvärr alltför sannt, men jag har blifvit vis af skadan, och är skyldig såväl er, som våra efterkommande denna bekännelse. Då jag år 1709 vände mig till det sydliga Ryssland, handlade jag blott såsom fältherre och förbisåg mina pligter såsom monark. Det förefaller mig, såsom om ni stundom har begått det motsatta felet, åtminstone på ert återtåg, dervid ni öfvergaf arméen för att skynda till Paris."

Napoleon. "Ni vill väl ändå icke klandra detta steg? Då jag öfvergaf arméen, bestod denna ännu blott af 30,000 man, modlösa, utmattade och till det mesta vapenlösa trupper, utan kavalleri och artilleri, hvilka dertill voro några hundrade mil aflägsnade från sitt fäderneslаnd och hade att genomtåga tvetydiga bundsförvandters länder, samt förföljdes af den tre gånger starkare ryska arméen. Hvartill var då min närvaro nödig? Den bästa ursäkten ligger i det enkla faktum, att jag fem månader sednare stod på Elbens stränder, ånyo rustad till strid, i spetsen för 300,000 man och 600 kanoner med behörigt anspann. Hvem mer än jag hade på denna korta tid kunnat verkställa sådana rustningar? Hade ni år 1708, då Ma-

zeppa kom till er med tomma händer och det första fälttåget var förfeladt, gjort en skyndsam ridt till Warschau, för att liksom jag träda i fält påföljande vår med en ny armée, så skulle sakerna ejheller hafva slagit ut så bedröfligt för er."

Karl. "Ni torde ha rätt. Men kunde det också ursäktas, att ni lemnade intendenterna i Smolensk och Wilna utan kännedom om de missöden, som nödgade er till återtåg? Hvartill tjenade de derstädes hopade lifsmedlen och öfriga förråden, då deras ordentliga fördelning bland de oväntadt ankommande trupperna blef fullkomligt omöjlig."

Napoleon. "Äfven *det* anbefallde politiken. I *Paris* måste jag tillstå sanningen, för att förmå folket till de stora offer, som jag ålade detsamma. Men i Wien och Berlin fick man ej erfara mitt olyckliga läge förr, än det ej längre kunde döljas, eljest skulle man snart hafva vändt sig fiendtligt emot mig."

Karl. "Det är ett dubbelt misstag, min vän, ty för det första fick ni icke tro, att edra missöden skulle länge blifva obekanta, för det andra åter erfordrades för ett så plötsligt ombyte af roller å Österrikes och Preussens sida alltid dock ett bifall dertill af dessa länders monarker. Frans och Fredrik Wilhelm voro dock för hederlige karlar för att med beredvillighet skyndsamt ingå på ett dylikt steg, och ni har i det afseendet tilltrott dem för stor beslutsamhet."

Napoleon. "I politiken måste man vara ännu försigtigare, än i krig; jag *fick* icke låta mina missöden blifva bekanta. Hvad Smolensk angår, hade visserligen förberedelser kunnat träffas för mina truppers emottagande. Men blifva stående stilla der, det kunde jag ej, ty Kutusow hotade redan min återtågslinie i hög grad och jag måste, om möjligt, hafva öfverskridit Berezina före Tschitschagows ankomst. Fördelningen af de i Smolensk hopade förråden bedrefs af mig med största sorgfällighet, men de räckte icke till att fylla behofvet."

Karl. "Denna bekännelse bevisar till fullo, att ni under detta olyckliga fälttåg allsicke använde nödig omsorg på truppernas underhåll. Smolensk var det närmaste hufvudmagasinet för den stora arméen, som vid sin återkomst ännu uppgick blott till 45,000 man och som visserligen fann säd och mjöl, men intet bröd, samt, i stället för att bekomma salt kött, måste åtnöja sig med utsläpade och utmagrade oxar och kor, dem Ryssarne dess-

utom i stor mängd beröfvade dem. Förråden af beklädnadspersedlar räckte ej engång till för att tillfredsställa blotta anständighetens fordringar. Att man för ett vinterfälttåg i Ryssland behöfver pelskläder åt trupperna, tyckes ni ejheller hafva betänkt. Det hade ni kunnat lära af Gustaf Adolf och af mig. Hvartill gagnade således det långa vistandet i Moskwa, om det ej blef bättre sörjdt för truppernas behof."

Napoleon. "Före fälttågets början har jag, liksom förr, egnat den allrastörsta uppmärksamhet åt detta ämne. Berthier kan härom gifva de närmaste upplysningarne. Sedermera, då de snabba rörelserna började, hunno vagntågen icke mera följa trupperna åt. Båda dessa särskilta massor blefvo för alltid åtskilda. Men på återtåget lemnade fienden oss ingen tid att tänka på förplägningsanstalterna."

Karl. "Detta bevisar i grunden intet annat, än riktigheten af den gamla erfarenhetssatsen: att stora krigståg i aflägsna länder bära inom sig sjelfva fröet till sitt misslyckande. I Egypten och Syrien hade ni redan gjort erfarenheter, som måste öfvertyga er om den fysiska omöjligheten af att med lifsmedel, som fördes efter dem, underhålla 200,000 man, som på en enda dag borde kunna förena sig för batalj."

Napoleon. "Hade mina befallningar blifvit bättre åtlydda, så hade vi lidit mindre brist. Jag hade för detta krig upprättat 4 bataljoner för tross och transportväsendet, hvarje bataljon bestående af 150, med lifsmedel lastade, fyrspända vagnar. Deraf skulle 20 bataljoner — 3,000 sådana vagnar — följa den stora arméen (centern). Lasten bestod af fyra millioner portioner ris, skorpor eller mjöl. Det var ett rörligt magasin, som alltid blott i yttersta nödfall skulle tillgripas. Dessutom hade jag i Polen och Gallizien uppköpt otaliga hjordar boskap. Kunde jag väl göra mera?"

Karl. "Hvad *till*rustningarna angår, så har ni väl gjort det mesta ni kunnat; men i det hela för litet besinnat, att dessa proviantkolonners 12,000 dragare äfven ville *äta;* att ett dubbelt så stort antal hästar var erforderligt för fortskaffande af de i Ost-Preussen och Lithauen våldsamt reqvirerade lifsmedlen; att ett ännu mycket större antal hästar måste framskaffa tusentals kanoner och ammunitionsvagnar; att ni dessutom hade ytterligare omkring 60,000 officers- och kavallerihästar vid hufvudarméen;

att ni tågade fram igenom nejder, som Ryssarne förhärjat, liksom att *under sådana omständigheter* edra rörliga magasiner omöjligen kunde följa er, hade det också dervid funnits färre samvetslöse befattningshafvande. Men måste proviantkolonnerna blifva stående stilla, så kunde arméen ejheller marschera vidare utan att gifvas till pris åt den mest tryckande brist, för hvilken den slutligen äfven verkligen dukade under."

Napoleon. "Och huru hade jag, enligt er mening, kunnat bättre bete mig?"

Karl. "Det är svårt att säga, min vän; men det synes mig, som om krig i Ryssland måste föras efter en helt annan måttstock, om man vill undvika stora olyckor. Svårigheten i afseende på så stora stridsmassors underhållande påträngde sig eder redan vid fälttågets öppnande, hvilket hade bort göra er försigtigare. Ni måste följaktligen afstå ifrån concentreringssystemet, emedan det icke lät sig verkställa. Det stora antalet dugtige underfältherrar medgaf en större delning af stridskrafterna, och det är icke osannolikt, att ni äfven vid lika stort antal trupper å båda sidorna skulle hafva vunnit månget slag."

Napoleon. "Ingenting är i den stora krigets praxis så svårt, som tillämpningen af allmänna grundsatser på de särskilda förhållandena och belägenheterna. Sålänge jag förde kriget efter en mindre måttstock, gåfvo mig stridskrafternas concentrering och det häftiga framträngandet på den kortaste linien in i hjertat af landet alltid de största fördelar. Att detta, så ofta med den mest lysande framgång använda medel icke äfven i Ryssland skulle motsvara ändamålet, kunde jag så mycket mindre tro, som också den macedonske Alexander hade handlat efter samma grundsatser och dermed kommit längre, än jag. Hvarföre skulle jag således afstå derifrån?"

Karl. "Alexander af Macedonien är en högeligen förledande förebild för eröfringslystne furstar, men han förde krig emot folk, som icke understödde hvarandra, hvilkas oenighet han skickligt visste att underhålla, alldeles som ni har gjort det med Tysklands furstar. Den ryske Alexander var ingen persisk satrap, ingen indisk nabob, utan den mäktige sjelfherrskaren öfver ett lydigt och tappert folk, som med afgudande vördnad omfattade honom; hans rikes store täflade om hans ynnest, och de

få illasinnade hade ej inflytande nog för att uppväcka oroligheter och tvedrägt i det inre, hvarförutan Rysslands makt ej kan skakas af någon främmande monark. *Derpå* hade ni ejheller tänkt."

Napoleon teg och blef eftertänksam. *Karl* lemnade honom dock endast kort tid åt sina drömmerier, närmade sig honom derefter vänligt och sade: "*Förhållandenas makt är alltid större, än menniskornas vishet, och att duka under för den förra är ingen skam, om man förut med uppbjudande af alla krafter har kämpat deremot.* Vi få väl säga detta om oss båda två, alltså nog derom för i dag. Fägnar det er att med mig samtala mera derom, så skall det bli mig en glädje." — Napoleon reste sig upp vid detta tröstande tilltal, svarade likväl ingenting derpå, utan tog afsked med en tyst handtryckning. Konungen af Sverige gick med Stanislaus in i ett sidorum och lät kort derpå tillönska oss en god natt.

Så slutade detta samtal, på hvilket jag länge hade förgäfves hoppats. Såsom hufvudorsaker till det afhandlade stora företagets misslyckande framträda: slående utöfver målet och krafternas öfverspänning, å Napoleons sida. Skickligt begagnande af alla medel till att före det afgörande ögonblicket försvaga de franska stridskrafterna, på den ryska krigsledningens sida. I början trodde jag alltjemt, att de närvarande generalerna skulle taga en lifligare andel i ämnets afhandlande, eftersom de i detta blodiga drama hade till större delen spelat hufvudroller. Men den vördnad, som desse båda monarker ännu ingifva sine förre underhafvande, är ganska stor. Vi andre fortsatte ännu länge samtalet, och jag skall i nästa bref gifva dig mångahanda upplysningar om fransk-ryska fälttåget, som kunna vara dig till nytta. Men nu är det nog för i dag.

